

**'40~'45
TOEN & NU**

NUMMER 63

COLDITZ

**PRIJS
f 7,40
B.FR. 140**

'40~'45 TOEN & NU

Redactie Winston G. Ramsey

Een oorspronkelijke uitgave van Battle of Britain Prints International Ltd. 3 New Plaistow Road, Stratford London E 154 JA

Voor Nederland: Uitgeverij Quo Vadis,
Postbus 3121, 3760 DC Soest
Telefoon: 02155-18641

Abonnementen: Nederland f 27,— (incl. 6% BTW)
Buitenland f 31,—. Verschijnt per kwartaal.
Verkoopprijs Nederland f 7,40, België Bfrs. 140.
Het abonnement kan op elk gewenst moment ingaan en wordt automatisch verlengd tenzij binnen twee maanden vóór de vervaldatum schriftelijk is opgezegd.
Bestellingen van eerder verschenen uitgaven door storting of overmaking van het verschuldigde bedrag op postrekening 2186924 of banknummer ABN 55.36.12.875 van uitgeverij Quo Vadis in Soest of (aan- zienlijk sneller) door toezending van een ondertekende bank- of girobetaalcheque met vermelding van de uitga- ven die men wenst te ontvangen. Vermeerder het bedrag met f 3,— per bestelling voor bijdragen in de porti.

Advertenties: tarieven op aanvraag.

Druk: Atlas/Soest

Verkoop/distributie: Betapress b.v., Gilze

Copyright

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, mi- crofilm of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Inhoud

Colditz

John Gillespie Magee

1
43

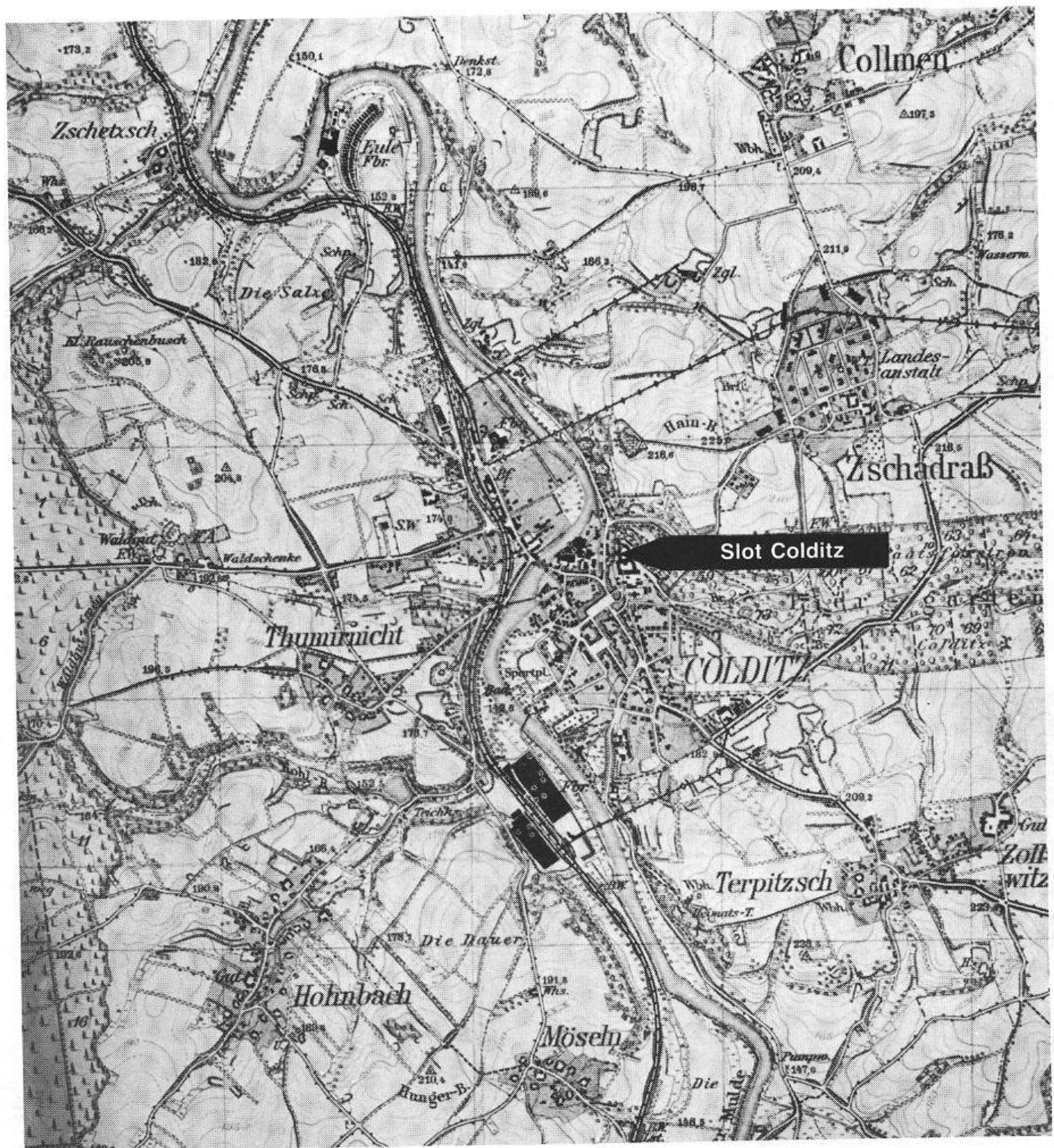
Voorplaat: Meer dan duizend jaar wordt de rivier de Mulde bij Colditz beheerst door een kasteel dat een formidabel obstakel vormde voor invallers die uit het zuidoosten van Duitsland kwamen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog lag het in de schijnwer- pers, was het omgeven door prikkeldraad en had het een andere bestemming gekregen: in het kasteel werden nu, zwaar bewaakt, Duitsland's vij- anden opgeborgen. (Reinhold Eggers via Michael Booker)

Middenpagina's: Deze foto werd in 1974 geno- men door David Ray toen het kasteel, met uitzon- dering van de verdwenen schijnwerpers en het prikkeldraad, nog in bijna dezelfde staat verkeer- de als tijdens de oorlog. Thans heeft het een an- dere taak en worden er patiënten verpleegd waar- door vele gedeelten moesten worden veranderd of opgeknapt.

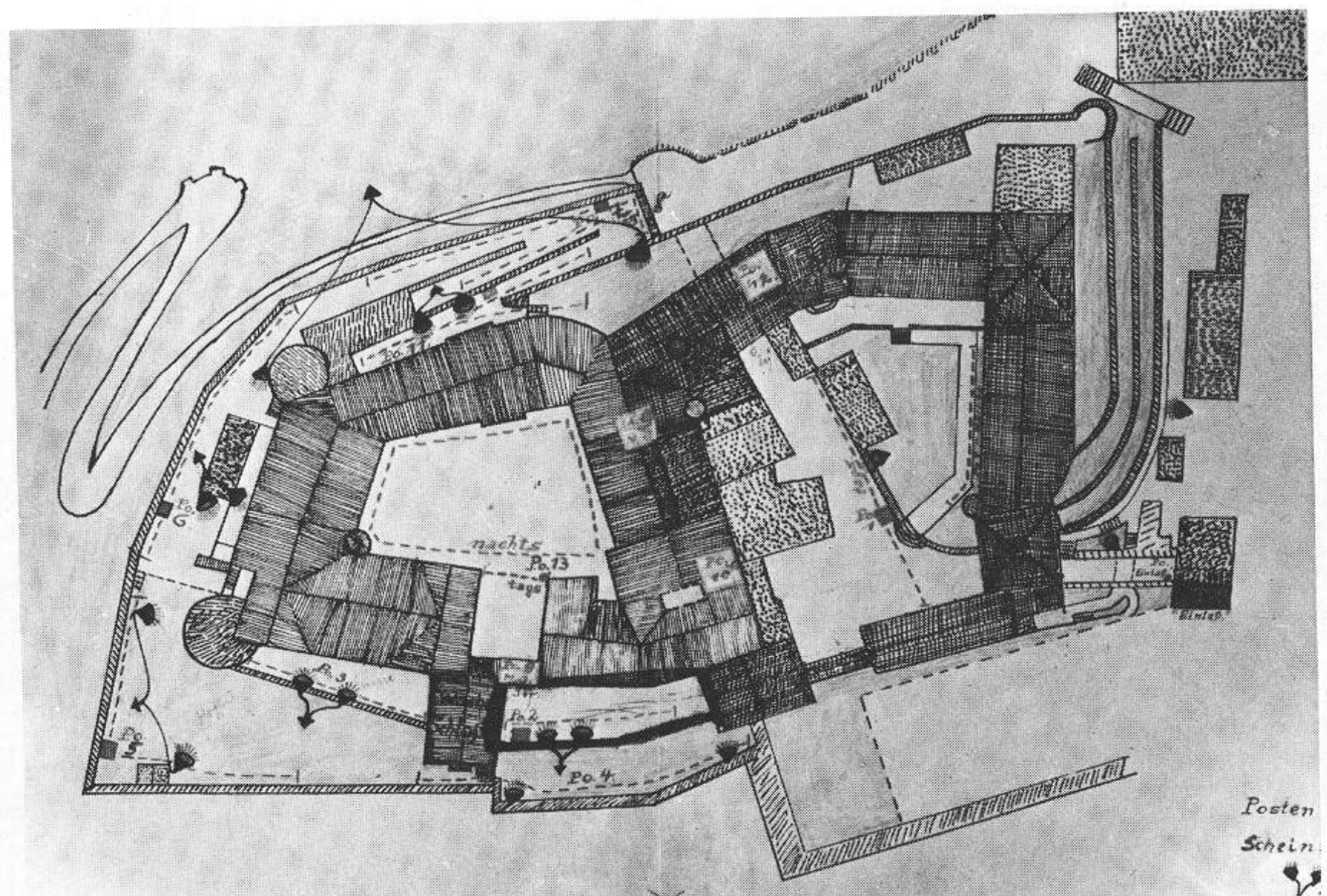
Achterplaat: Het beroemdste gedicht van de 19 jarige John Gillespie Magee, die in december 1941 het leven verloor boven Lincolnshire.

Verantwoording: Velen hebben geholpen bij de totstandkoming van het artikel over Colditz, en de redactie is voor hun royale hulp in het bijzonder dank verschuldigd aan Pat Reid, Mike Moran, Ken- neth Lockwood, Leo de Hartog, A.P.T. Luteyn, A.L.C. Dufour, Jacques Hageman en Pierre Mai- resse Lebrun. Het artikel had ook niet geschreven kunnen worden zonder de niet aflatende mede- werking van Michael Booker en David Ray, de vooraanstaande Britse experts wat betreft Colditz, en onze Nederlandse onderzoeker en fotograaf Karel Margry. De Nederlandse journalist Tom Posch verrichtte onschatbare diensten door als tussenpersoon verbinding te onderhouden met de Oostduitse autoriteiten en door het arrangeren van ons bezoek aan Colditz. De 'Lange'-foto's verkre- gen wij van diverse kanten, en speciale dank geldt Ron Baybutt, de schrijver van *Camera in Colditz*, voorts Malcolm Fisher uit *Regimentals*, Michael Booker en wijlen Reinhold Eggers.

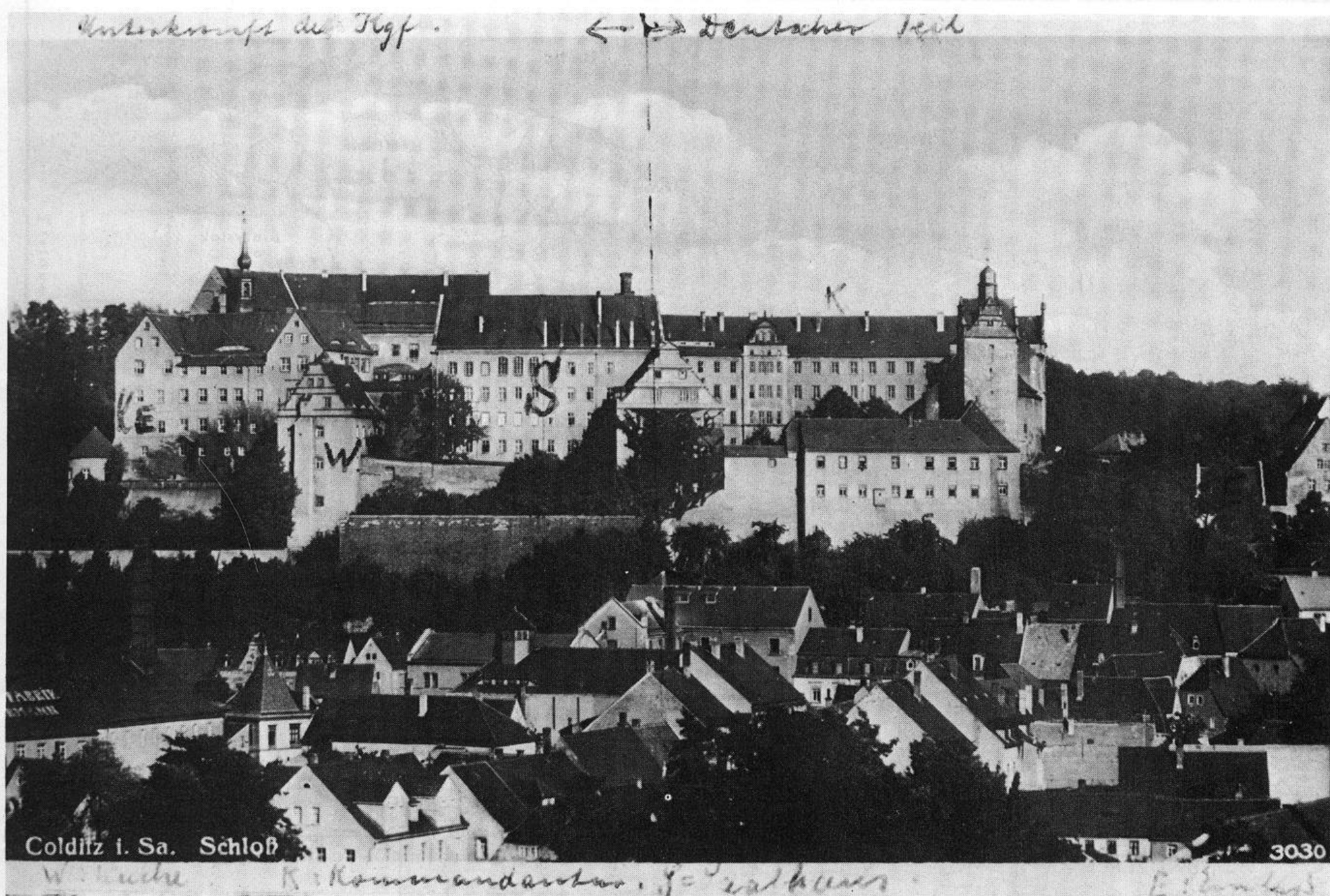
Onze dank gaat ook uit naar de volgende auteurs en hun uitgevers die toestemming gaven uit hun werk te citeren: wijlen Reinhold Eggers van wie stukken werden overgenomen uit zijn boeken *Colditz - The German Story*, en *Colditz Recaptured*, uitgegeven door Robert Hale in Londen, en wijlen Airey Neave voor een citaat uit zijn boek *Saturday at M.I.9*, verschenen bij Hodder and Stough- ton, eveneens te Londen. Voor zover nodig heeft de redactie van *Toen en Nu* bij de vertaling gebruik gemaakt van de Nederlandse literatuur over Col- ditz, en met name geraadpleegd van Charles L.J.F. Douw van der Krap, *Contra de Swastika*, Amsterdam/Antwerpen, 1981 en *Officieren achter prikkeldraad* door Leo de Hartog, Baarn, 1983.

Ruim vijftig jaar geleden, in oktober 1939, nam het Oberkommando der Wehrmacht het slot Colditz over om te worden gebruikt als krijgsgevangenkamp. Sinds in 1933 de Nationaal- Socialisten in Duitsland aan de macht waren, had het kasteel op een of andere wijze in dienst gestaan van het regime: eerst als een dépendance van het concentratiekamp Bu- chenwald en daarna als een trainingscentrum voor de Hitlerjugend. Nu kreeg het een nieuwe rol toebedeeld die middels het geschreven woord, de film en de televisie, het kasteel een reputatie zou bezorgen die tot op de huidige dag voortduurt, en die daarmee in duur ver- uitstijgt boven het zesjarig bewind van het OKW.

Geheel boven: Colditz en onmiddellijke omgeving omstreeks 1940. Boven: Het Duitse beveili- gingsplan van het kasteel, helaas ongedateerd. Op de plattegrond staan wachtposten en zoek- lichten aangegeven. (Door bemiddeling van Malcolm Fisher werd de plattegrond overgenomen uit een album dat destijds door Reinhold Eggers werd aangeboden aan Douglas Bader.)

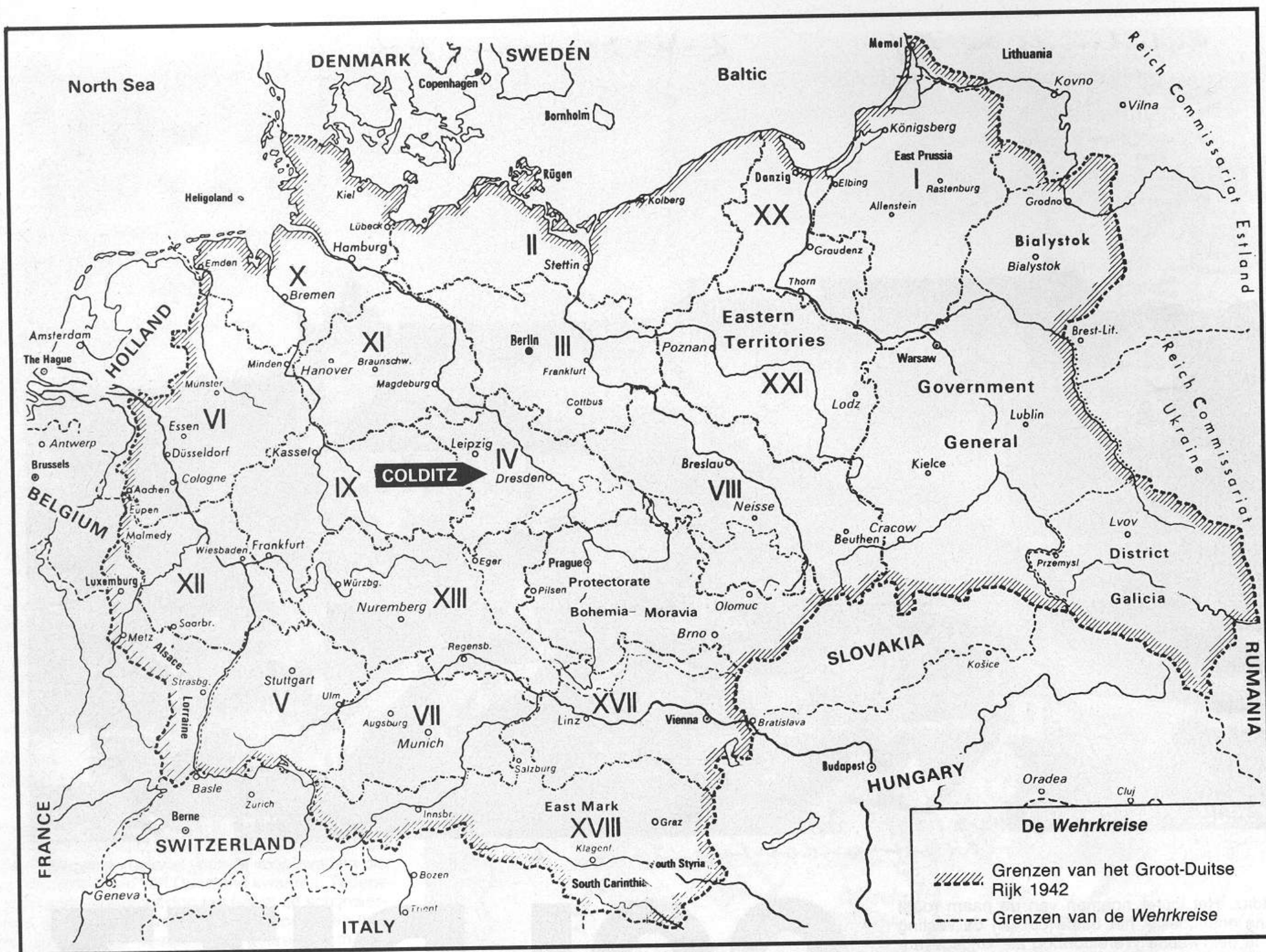

COLDITZ

Colditz. Het louter noemen van de naam roept thans onmiddellijk het beeld op van de vesting die in de Tweede Wereldoorlog als krijgsgevangenkamp diende; in 1939 betekende die naam echter niets. De geschoolde historicus zou zich misschien hebben herinnerd dat het slot tussen Leipzig en Dresden, gelegen aan de oostelijke oever van de Mulde, een zijrivier van de Elbe, de oude zetel was van de koningen van Saksen. Sinds het slot in 1014 was gebouwd was er meer dan eens om het bezit ervan gestreden en het was verscheidene malen belegerd, geplunderd, veroverd en heroverd. Vanaf het begin van de negentiende eeuw was het een gevangenis geweest en later een inrichting voor krankzinnigen. Hitler nam het in 1933 in gebruik om er tegenstanders van het Nazi-regime op te sluiten. In 1939 werd het haastig ingericht als doorgangskamp voor krijgsgevangen Poolse officieren. Na de Blitzkrieg in mei 1940 werden de Polen vervangen door Belgische en Franse officieren. Later keerden de Poolse officieren weer terug. Het Oberkommando der Wehrmacht (OKW) had voor krijgsgevangen gemaakte onderofficieren en

Hauptmann Eggers was Lageroffizier in Colditz van november 1940 tot februari 1944, in 1942 onderbroken voor een periode van drie maanden. De laatste veertien maanden van de oorlog was hij veiligheidsofficier. In die periode verzamelde hij een grote hoeveelheid historisch materiaal dat ook na de oorlog onder zijn beheer bleef. Tot zijn dood in 1974 was hij in Duitsland de voornaamste bron voor Duitse gegevens over Colditz en z'n ontsnapte krijgsgevangenen. *Geheel boven:* Op deze vooroorlogse foto van de westelijke vleugel van het kasteel tekende Eggers aan waar de kwetsbare 'naad' liep tussen het Duitse gedeelte en dat van de gevangenen. *Rechts:* Majoor Pat Reid (links) werd de Britse autoriteit betreffende Colditz waarover hij diverse boeken publiceerde. Ook gaf hij technische adviezen voor de film van Ivan Foxwell uit 1954 en voor de televisieserie uit de jaren zeventig. Op deze foto uit 1972 staat hij (links) samen met de acteur David McCallum. Reid bezocht toen het kasteel voor het eerst sinds zijn ontsnapping in oktober 1942.

overigen reeds Stammlager (afgekort Stalag) ingericht en voor officieren zogeheten Offizierslager (afgekort Oflag). Elk legerkorps was verantwoordelijk voor de krijgsgevangenkampen in zijn gebied. Colditz viel volgens deze regeling in Wehrkreis IV - Dresden. Een volledig overzicht van de kampen in Wehrkreis IV is opgenomen in de tabel hieronder. Colditz was uniek in die zin dat het was aangewezen als Sonderlager, dat wil zeggen als speciaal kamp voor krijgsgevangenen-officieren die een verhoogd veiligheidsrisico

De 'Wehrkreise' of militaire districten van Groot-Duitsland. Colditz viel onder de jurisdictie van Wehrkreis IV. (Overgenomen uit *The History of the German Resistance 1933-1945* door Peter Hoffmann, met dank aan de uitgever Macdonald en Janes.)

vormden, dan wel hadden laten blijken dat te zijn. Op het eerste gezicht trok het idee de Duitse militaire leiding wel aan toen zij werd geconfronteerd met het probleem grote aantallen vijandelijke officieren achter hun linies uit de roulatie te houden. In tegenstelling tot Groot-Brittannië had Duitsland

niet het voordeel z'n krijgsgevangenen overzee te kunnen transporteren, en de grenzen van het neutrale Zweden, Zwitserland en Spanje waren verleidelijke doelen voor die krijgsgevangenen die het hun plicht achtten te ontsnappen. Ongetwijfeld waren er velen die die neiging niet had-

Gebied van Wehrkreis IV - Dresden - Mei 1945

Oflag IVA - Hohenstein (Bad-Schandau)
 IVB - Königstein (Sachs. Schweiz)
 Opgericht 14-10-39
 81 offn en 67 overigen tbv generale staf offn
 IVC - Colditz (Sachsen)
 Opgericht 30-10-39
 254 offn en 71 overigen (allen Britten)
 IVD - Elsterhorst bij Hoyerswerda
 Opgericht 5-6-1940
 5.464 offn en 551 overigen
 (54) IVE - Annaberg
 Stalag IVA - Hoyerswerda 26-8-39
 Elsterhorst 10-9-1939
 Hohenstein über Bad-Schandau
 Opgericht 1-2-41
 42.521 overigen en 1.029 offn (4.546 Britten)
 IVB - Mühlberg (Elbe) (2 kolenmijnen)
 Opgericht 29-9-40
 25.052 overigen en 1.310 offn (7.792 Britten)
 IVC - Wistritz bij Teplitz-Schönau
 43.449 overigen en 661 offn (6.486 Britten)
 IVD - Neuburgdorf 5-8-40
 Falkenberg bij Riesa 1941
 Torgau (Elbe) 1942-1944
 43.703 overigen en 558 offn (10.303 Britten)
 IVD/Z - Annaberg
 IVE - Altenburg (Thüringen); 1-6-42 naam
 gewijzigd in Stalag 384

IVF - Hartmannsdorf, Post Burgstadt/Sachsen, met
 een buitenkamp in Altenburg
 Opgericht 1-2-41
 47.083 overigen en 927 offn (5.191 Britten)
 IVG - Oschatz/Sachsen
 Opgericht 1-2-41
 34.795 overigen en 340 offn (4.168 Britten)
 IVH - Zeilhain, met een buitenkamp in Mühlberg
 Opgericht 1-12-41. Vanaf 1-10-42 naam
 gewijzigd in Stalag 304, tot 1944

(N.B. - Stalag IVA had werkkampen in Geube Brigitta, Ostfeld, Erika en Heye 111 Wednitz, terwijl Stalag IVC een werkkamp had in Schwaz 11)

Hospitalen 1 - Königswarthe
 2 - Elsterhorst
 3 - Schwurzkolim
 4 - Schmorkau
 5 - Bilin
 6 - Annaberg
 7 - Weinberg
 8 - Hohenstein
 9 - Reichenbach
 10 - Wurzen
 11 - Leipzig
 Nr. 735 - Mühlberg

Militaire gevangenis - 1. Zwickau; 2. Halle/Saale

den en die er tevreden mee waren in krijgsgevangenschap het einde van de oorlog af te wachten, maar ter ontmoediging echter van degenen die volhardden in hun pogingen, leek het opzetten van een centraal gelegen, streng beveiligde gevangenis waaruit men niet kon ontsnappen en waar men dergelijke recidivisten veilig zou kunnen opsluiten, een aantrekkelijk idee.

Colditz, de Middeleeuwse vesting, leek het ideale antwoord. Massieve muren met loodrechte wanden en steile terrassen rondom, gaven het kasteel een onneembare indruk – wat het slot vanaf de buitenkant waarschijnlijk ook was. Het schijnt bij de Duitsers niet te zijn opgekomen dat kastelen werden gebouwd met de bedoeling indringers buiten te houden, wat niet per se wil zeggen dat zij ook bestand waren tegen pogingen tot uitbraak!

De hedendaagse leiding van gevangenis houdt er een systeem op na waarbij bepaalde categorieën gevangenen onderling verspreid worden opgesloten. Het toen gehanteerde idee om de knapste koppen onder de uitbrekers onder één dak te brengen, was in feite vragen om moeilijkheden.

Kapitein (later majoor) Pat Reid, wiens boeken over Colditz reeds in het begin van de jaren vijftig de aandacht van het publiek trokken, stelt dat de Britse succesvolle ontsnappingen waarbij de gevangene daadwerkelijk eigen bodem bereikte – in jargon aangeduid als 'home runs' – 50% beliepen van al degenen die erin waren geslaagd uit de vesting te breken – een percentage dat door geen van de gewone krijgsgevangenkampen in Duitsland werd gehaald. In gelijke zin sprak kapitein (Hauptmann) Reinhold Eggers, de Duitse veiligheidsofficier in Colditz. 'Nooit weer' zei hij, 'zal er waarschijnlijk een meer ongeschikte plaats worden gekozen om gevangenen op te sluiten'. Eggers komt tot een totaal van 19 krijgsgevangenen die ontsnapten – dat wil zeggen 'home runs' maakten – toen Colditz onder de jurisdictie van het personeel van Oflag IVC viel. Pat Reid vermeldt in zijn laatste boek, *Colditz The Full Story*, uitgekomen in 1984, andere cijfers omdat hij krijgsgevangenen uit de vesting die ontsnapten via andere plaatsen dan Colditz ook meetelt – zoals majoor-vlieger (Squadron Leader) Brian Paddon die niet in het kasteel was omdat hij voor de krijgsraad moest verschijnen, of de twee onderofficieren-machinist, Wally Hammond en

De meeste krijgsgevangenen arriveerden in Colditz per trein. Hauptmann Hans Lange (6e van links) in gesprek met de commandant, Oberst Max Schmidt, na de aankomst van de Belgische gevangenen in 1940. Colditz was toen nog geen Sonderlager. Deze foto werd niet op het station, maar aan de andere kant van het spoorwegemplacement genomen, ongeveer 100 meter verderop langs de spoorbaan.

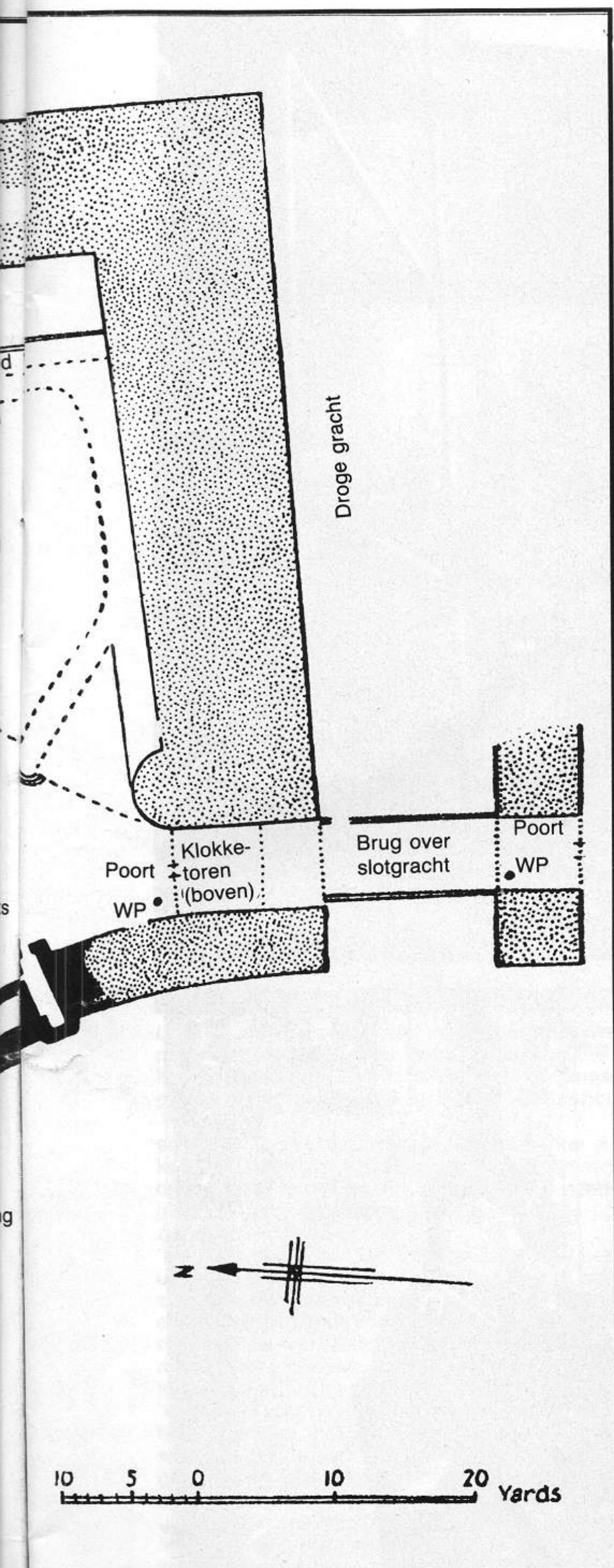

De trein stopte oorspronkelijk op een zijspoor dat na de oorlog werd opgebroken. Karel Margry, onze onderzoeker in Colditz, nam deze vergelijkingsfoto wat verder naar achteren om een bestaand stuk spoor in beeld te brengen. Links, buiten beeld, ligt het station.

Tubby Lister, die korte tijd in Colditz doorbrachten voordat zij werden overgeplaatst naar een kamp voor onderofficieren en overigen vanwaaruit zij later met succes wisten te ontsnappen. Omdat Pat Reid zijn verhalen het eerst publiceerde (*The Colditz Story* in 1952 en *The Latter Days* in 1953), ging helaas het mysterieuze aspect verloren van de schijnbaar onmogelijke ontsnappingen die toch gelukt waren. Reinhold Eggers erkent in zijn boek *Colditz – The German Story* dat de middelen waarmee sommige ontsnappingen waren uitgevoerd na tien jaar voor hem nog een raadsel waren. Indien Eggers zijn verhaal het eerst had gepubliceerd en niet in 1961, dan zou-

den Pat Reid en anderen een prachtige gelegenheid hebben gehad ons uit de doeken te doen hoe het allemaal in zijn werk was gegaan. We kunnen de klok niet terugzetten maar misschien kunnen wij trachten een en ander te herscheppen volgens de manier waarop het had kunnen gebeuren.

'Het OKW', aldus Eggers in 1961, 'besloot in 1940 een speciaal kamp op te richten waarbij de gevangenen onder strenge bewaking zouden staan, overeenkomstig artikel 48 van de Conventie van Genève, echter zonder aantasting van de andere rechten van de gevangenen zoals voorzien in deze Conventie. In feite kwamen er in dit

Na hen kwamen op 7 november zes officieren van het Britse leger die opnieuw gevangen waren genomen nadat zij waren ontsnapt uit een kamp in Laufen in Wehrkreis VII (München). Het waren 2e luitenant Peter Allen van de Cameron Highlanders; kapitein Rupert Barry van de Oxfordshire and Buckinghamshire Light Infantry; kapitein Harry Elliott van de Irish Guards; kapitein Richard Howe van het Royal Tank Regiment; kapitein Kenneth Lockwood van het Queen's Royal Regiment en kapitein Patrick Reid van het Royal Army Service Corps (RASC). Als een van de eerst aangekomenen verkeerde Pat Reid in de ideale positie om later de na-oorlogse historicus van de ontvluchtingen uit Colditz te worden.

'Aangezien mijn verlof tijdens de jaarwisseling zou vallen', schreef Eggers in zijn boek, 'had ik dienst tijdens de kerstdagen, mijn eerste kerstmis temidden van de krijgsgevangenen. Ik was er benieuwd naar hoe zij die dagen zouden doorbrengen. De Fransen en de Polen hadden reeds gedurende lange tijd contact met huis via brieven en pakketjes. Voor de Britten was dat nog niet helemaal georganiseerd, maar begin december ont-

Voor de Duitsers begon het gevaarlijkste deel van de reis als de krijgsgevangenen het station hadden verlaten. De spoorbaan lag aan de westelijke kant van de stad en de gevangenen moesten via de brug over de Mulde (boven) en door de straten van Colditz naar het kasteel worden afgemarcheerd. Tijdens deze mars zou een vermetele krijgsgevangene een poging kunnen wagen om een sprong naar de vrijheid te doen.

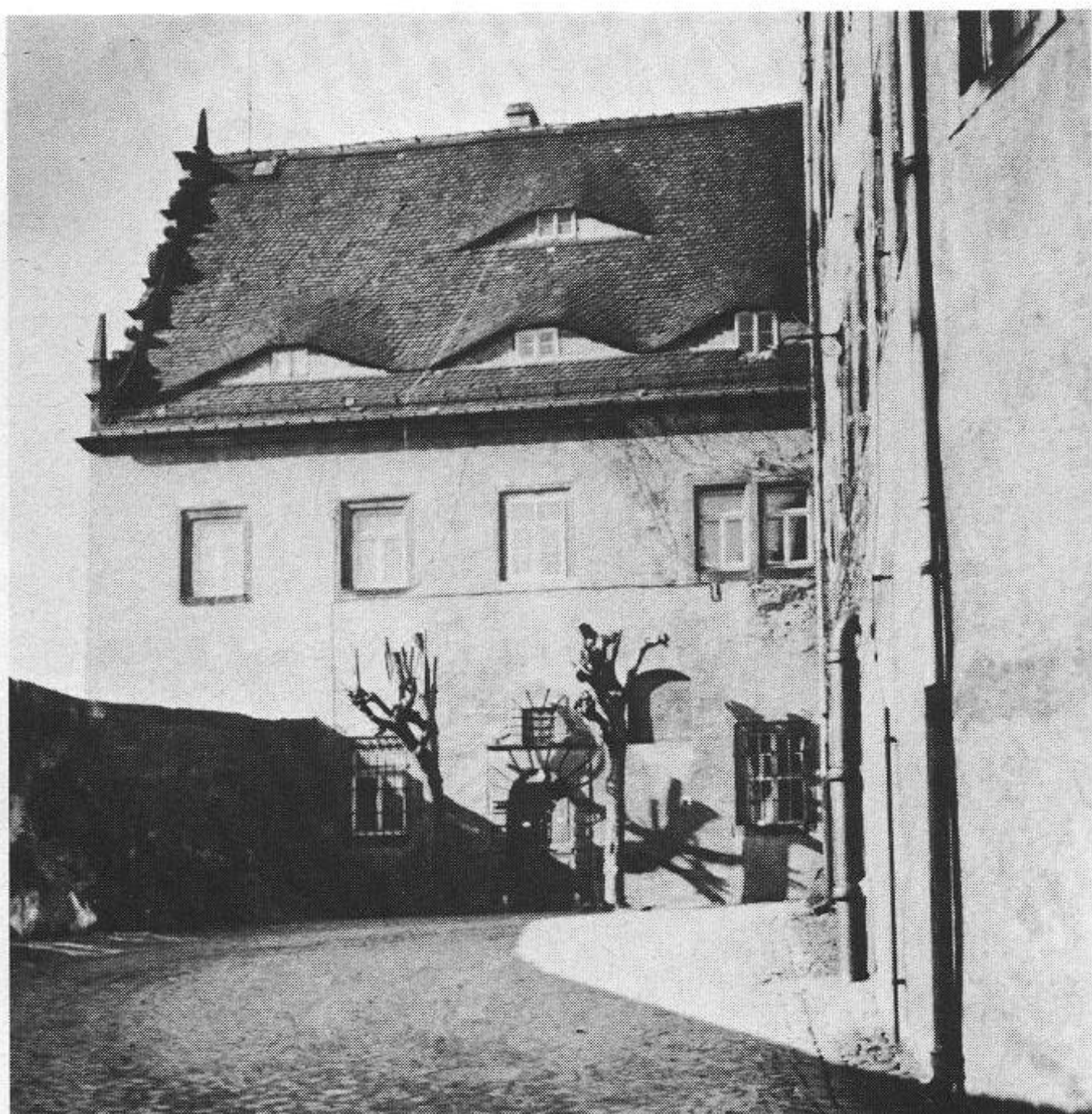
vingen ook zij hun eerste voedselpakketten van het Britse Rode kruis. Er heerste tijdens die kerstdagen geen voedseltekort bij de krijgsgevangenen, noch in het aangrenzende Duitse gedeelte. Aan beide zijden had men de beschikking over wijn en bier - voor de krijgsgevangenen waren die echter gerantsoeneerd en sterke drank kregen zij helemaal niet.

'De ontspanning was in handen van de Polen. Zij verzorgden een schitterend marionettenspel met muzikale begeleiding terwijl explicatie in vertaling plaatsvond. 'Sneeuwwitje en de Zeven Dwerfen' vormde het hoofdonderdeel van de voorstelling. 'Naar mijn mening hadden de Poolse officieren eind 1940 een uitstekend moreel, hoewel zij toen al meer dan vijftien maanden in gevangenschap verkeerden. De Fransen waren nog onder de indruk van hun nederlaag wat tot uiting kwam in hun ernstig gedrag. De Britten groeven zichzelf in, althans dat was mijn oordeel. Onder de vloer van de cantine - hadden we het maar geweten - waren ze echter niet bezig zich in, maar uit te graven! Op tweede kerstdag dronken ze in diezelfde cantine niet alleen op hun nationale successen

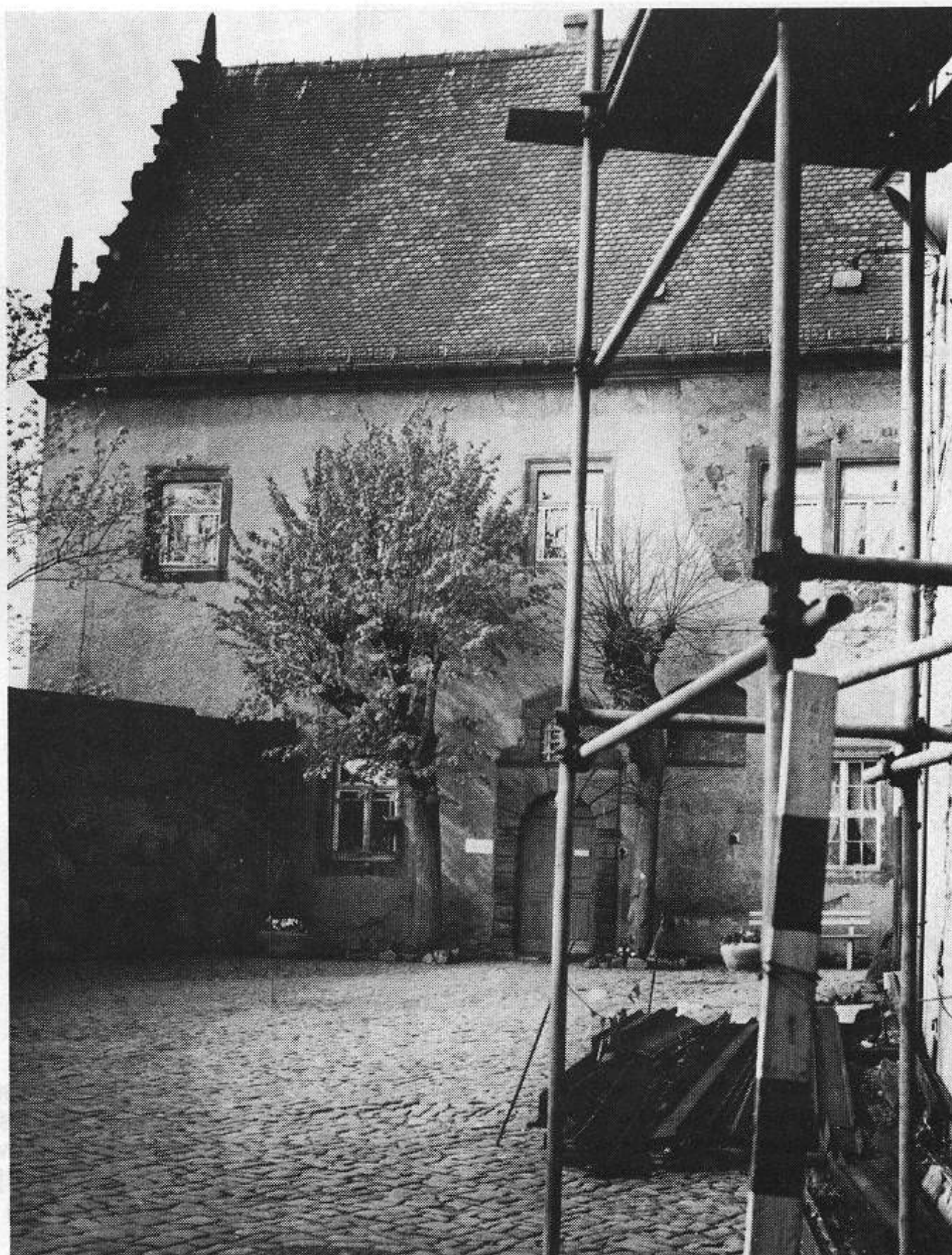
uit de fles wijn die ze met z'n drieën moesten delen, maar zij hoopten ook een plaatselijk succes te boeken in de bewuste cantine waar zij bezig waren een ondergrondse tunnel te graven die al aardig gevorderd was.

'Wij vierden kerstmis in de Waldschänke, een herberg in het bos. Bij ons extra rantsoen hadden wij allen een pond echte koffiebonen gekregen, de laatste die ik in jaren onder ogen zou krijgen. Oflag IVC was zo rustig dat ik mij niet herinner dat er iets belangrijks voorviel gedurende deze kerstdagen!

Nadat ik van verlof was teruggekeerd, vierden Russische krijgsgevangen-officieren die in de stad waren ondergebracht op 11 januari kerstmis volgens de riten van de Russische orthodoxe kerk. Hun Pope of priester kwam uit Dresden waar zich al jaren een Witruisische kolonie bevond. Het duurde niet lang voordat ik met mijn neus op de feiten werd gedrukt wat betreft de ontsnappingspogingen, en de eerstvolgende vier jaar zou ik daar onafgebroken mee bezig zijn. 'Wij hielden als routine iedere week een veiligheidsbespreking en daarnaast altijd een als er

Zoals uit de plattegrond blijkt was het kasteel gebouwd rondom twee binnenplaatsen. Aan de zuidelijke binnenplaats, die de gevangenen moesten passeren om de andere te bereiken, lag de Kommandantur. Het wachtgebouw aan de westzijde echter (boven), vormde het centrum waar alle draden tesamen kwamen. De poort naar de binnenplaats van de krijgsgevangenen ligt rechts. Rechts: Colditz is thans een psychiatrische inrichting en het oude wachtgebouw is een kinderafdeling. Merk op dat de dakramen zijn verdwenen.

Het wachtlokaal op de begane grond, hier afgebeeld door de officiële Colditz fotografen vader en zoon Moritz en Johannes Lange die in de stad een zaak hadden. Uit het schoolbord links kan men opmaken dat Hauptmann Hans Püpcke, Lageroffizier van maart 1941 tot april 1945, dienst had. Op het bord aan de muur hangen penningen die werden uitgereikt aan elke werkman of schildwacht die het gedeelte van de gevangenen betrad. Het nummer van de afgegeven penning werd genoteerd in een schrift. Als de betrokkene weer terugkeerde, werd het nummer van de ingeleverde penning gecontroleerd aan de hand van de aantekening in het schrift. Onbekend met dit systeem probeerden twee gevan-

genen hun binnenplaats te verlaten door zich voor te doen als schilderlieden. Zij werden echter gesnapt toen ze geen penning konden tonen. Enkele dagen later, denkende dat de regeling alleen gold voor burgers, probeerden twee Nederlanders, vermomd als Duitse werklieden, te ontkomen, maar ook zij werden gepakt. De gevangenen realiseerden zich toen welk belang de koperen penningen hadden en probeerden er een van de schilders te bemachtigen. Jammer dat op de foto niet zichtbaar is of nr 26 niet op het bord hangt. Zoals zal blijken zou die later worden gebruikt.

Links: De binnenplaats van de gevangenen was niet groter dan 40 X 40 meter en omgeven door hoge gebouwen die lange slagschaduwen op het plein wierpen. Het liefst zaten de gevangenen in de zon voor de kapel die op het zuiden uitzag. **Rechts:** De binnenplaats wordt thans gedo-

mineerd door een treurwilg die na de oorlog werd geplant. In de hoek bevindt zich de klokketoren die een rol speelde in een grote ontsnapingspoging van de Fransen.

een ontsnapping had plaatsgevonden. Echter elke routinebespreking had praktisch altijd met een ontsnapping te maken, en alles bij elkaar genomen was elke ontsnapping een gebeurtenis op zich.

'In wezen ben ik er nogal trots op dat ik deel heb uitgemaakt van een team Duitse bewakers - een zeer amateuristisch team, ik geef het toe - wier onhandige pogingen niettemin zo succesvol waren dat de vaklieden staaltjes van absoluut meesterwerk moesten leveren om ons te slim af te kunnen zijn.

'Het toneel voor deze strijd tussen de twee veiligheidssystemen, het Duitse en het Geallieerde, was in bepaalde opzichten in het voordeel van de gevangenen. De krijgsgevangenen waren in de eerste plaats routiniers in het vak. Daarbij kwam dat onze handen enigszins gebonden waren door het beleid van onze niet zo praktisch ingestelde superieuren bij het commando in Dresden en, daarboven, door dat in Berlijn. Wij maakten de dingen gemakkelijker voor de gevangenen door week na week Colditz vol te proppen met nieuw 'ontsnappingsmateriaal'. Elke nieuwe aankomst van gevangenen betekende dat kennis van nieuwe ontsnappingsmethodes het kamp binnenkwam, terwijl tevens de kennis werd uitgebreid omtrent nieuwe routes, extra documenten die benodigd waren, controles die waarschijnlijk bij spoorwegknooppunten en in treinen zouden worden gehouden, enzovoorts. In het kasteel beheersten de gevangenen de binnenlijnen en bo-

De lichtval en de kerk als achtergrond, vormden een ideaal kader voor een fotograaf. Lange gebruikte de plek herhaaldelijk voor het maken van groepsfoto's. **Midden:** RAF-officieren met hun mentor, de invalide luitenant-kolonel-vlieger (Wing Commander) Douglas Bader, de Britse 'Ace of Aces' uit de Slag om Engeland. Bader werd boven Frankrijk neergeschoten, vervolgens in augustus 1941 gevangen genomen en een jaar later, als hardnekkig ontvluchter, naar Colditz overgebracht.

verdienden hadden zij het initiatief. Onze werkelijke sterkte was niet meer dan een man of twaalf, terwijl hun team in de honderden liep.

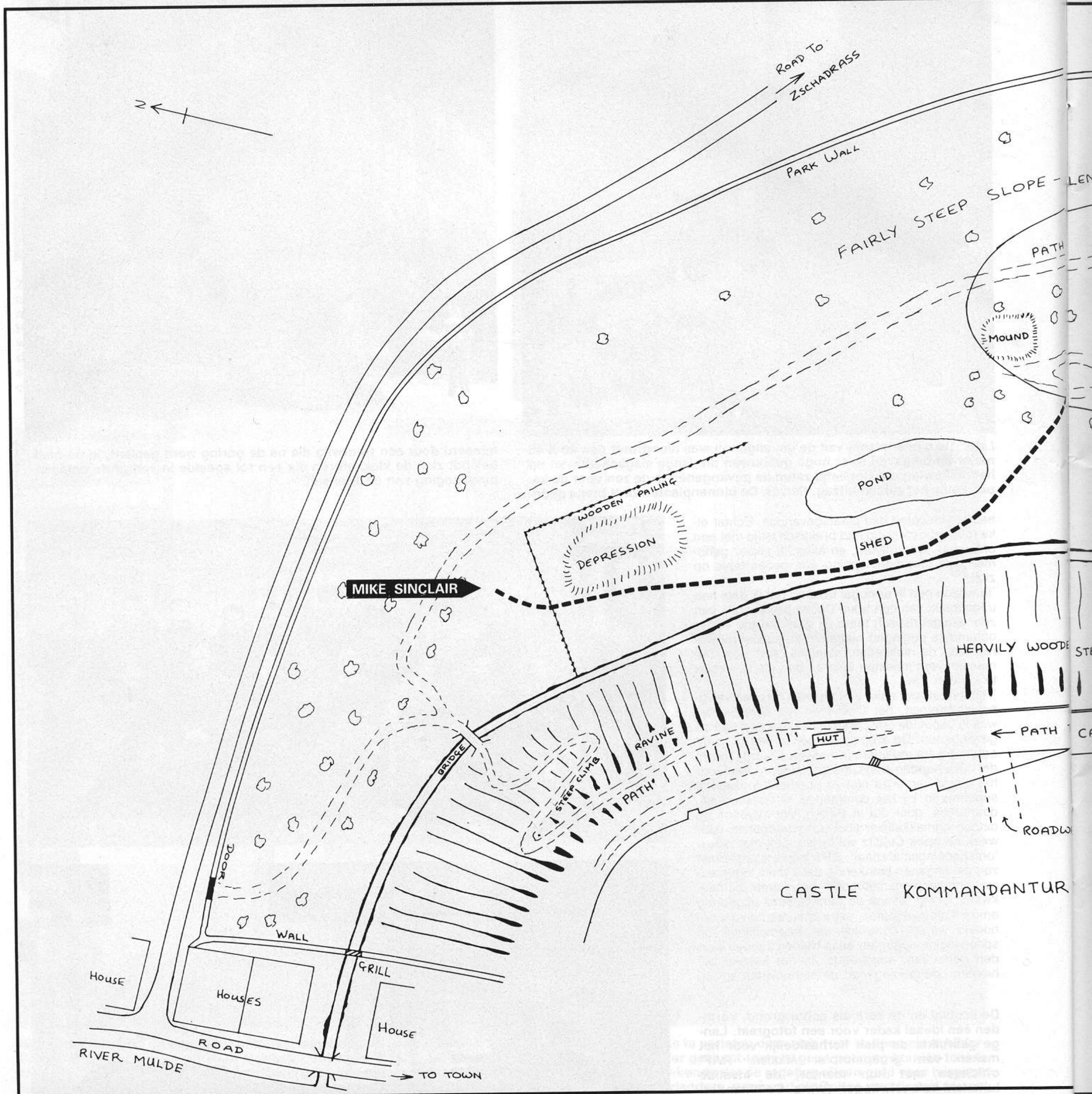
'Indien wij als gevolg van een ontsnapping of een poging tot ontsnappen, onze regels veranderden of een of andere nieuwe methode introduceerden, hadden de gevangenen het sneller door dan onze eigen mensen die ook andere dingen aan hun hoofd hadden dan uitsluitend de gang van zaken op het kasteel tijdens de uren dat zij dienst hadden. De meeste van de gevangenen hadden echter onafgebroken dienst en waren voortdurend op hun hoede; voor hen was er geen ander leven. Een ander veiligheidsrisico betrof onze kampstaf

zelf, in het bijzonder de onderofficieren. Hoe langer deze op het kasteel dienst deden, des te beter leerden zij de gevangenen en hun werkwijze kennen. Zij raakten echter steeds vatbaarder voor omkoperij met sigaretten, chocola of koffie, terwijl ook eenvoudige beleefdheid en de ontstane familiariteit tussen hen en de gevangenen, een verslappend effect had op hun waakzaamheid. Een ander zwak punt was dat iedere Duitser van een lagere rang zich de mindere voelt van elke officier, van welke nationaliteit dan ook. Indien wij deze onderofficieren vervangen kostte het maanden voordat de nieuwelingen alle trucs door hadden, en gedurende die periode maakten de

krijgsgevangenen gebruik van hun onwetendheid.'

In februari 1941 arriveerden in Colditz 200 Franse officieren, in juli gevolgd door 65 Nederlanders. Op dat ogenblik was Reinhard Eggers Lagerofficier 3 (LO3), de derde van de vier officieren die het dagelijks contact met de gevangenen onderhielden, voorts de appels innamen of de gebouwen doorzochten.

Op 18 maart werden twee Fransen gevonden op de bodem van een gat dat zij onder de klokketoren hadden gegraven. Met een door hen in elkaar gezet toestel hesen zij het puin van hun graafwerk naar de zolder. Lange gaf bevel op elk van

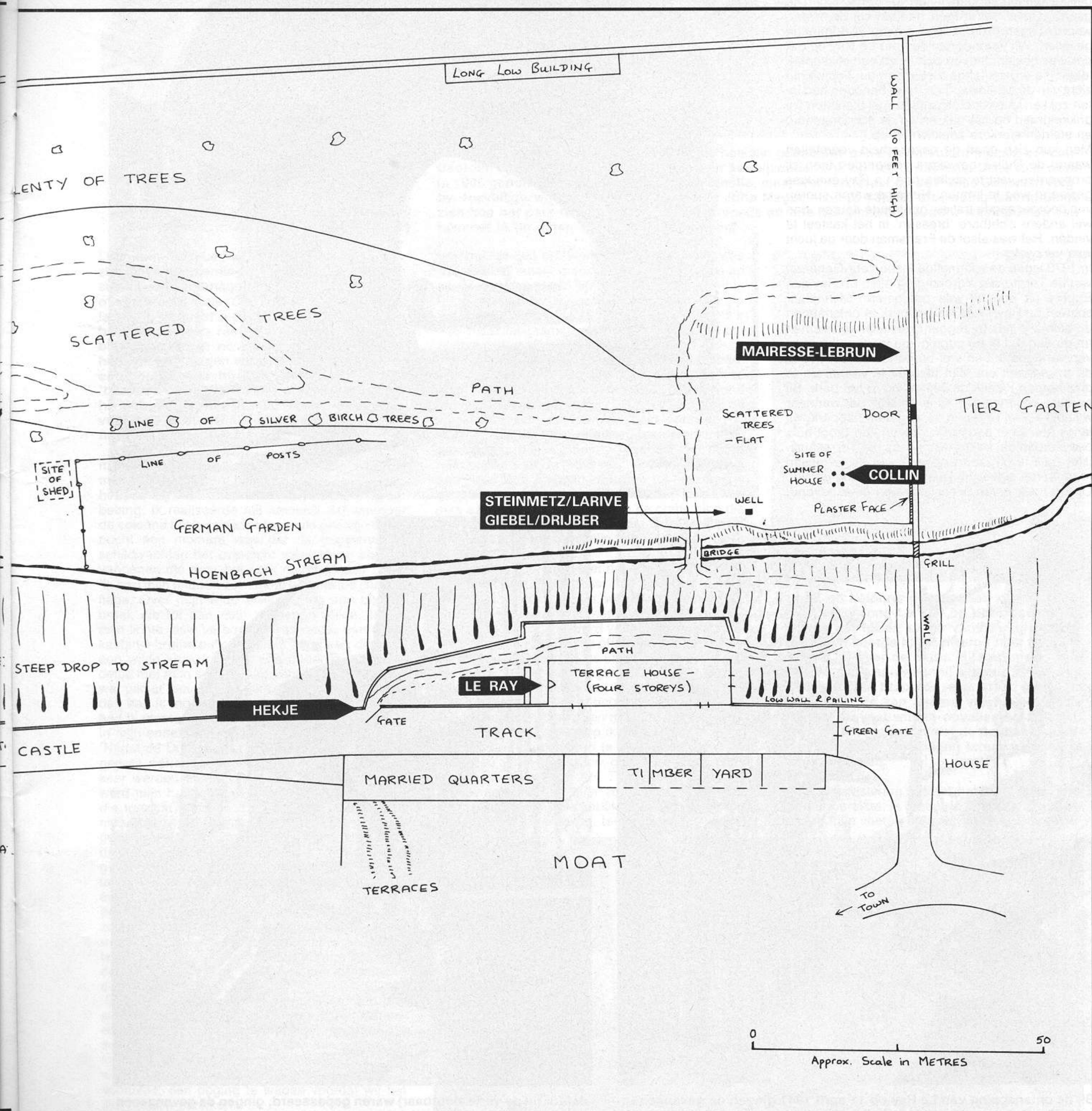
Hoewel de binnenplaats frisse lucht bood en de gevangenen zich daar konden vertreden, e.e.a. conform de Conventie van Genève, vormde het dagelijkse twee uur durende verblijf in het aangrenzende park een gunst die later door het OKW als een recht werd erkend. Binnen de stevige drie meter hoge stenen muur van het park zelf bevond zich een ruimte van ongeveer 50 x 200 meter. Voor het samenstellen van de hier

afgebeelde plattegrond moest veel onderzoek worden gedaan, zowel ter plaatse als elders. De tekening kon worden afgebeeld dankzij de toestemming van David Ray, waarvoor de redactie zeer erkentelijk is. Op het vlakke gedeelte aan de zuidzijde, omheind door een houten palissade - door de Nederlanders aangeduid als 'de hertenkamp' en door de Engelsen als de 'sheep pen' - kon worden gevoetbald, ofschoon er hier

de drie verdiepingen de deuren in het trappenhuis van de toren met bakstenen dicht te metselen. Diezelfde maand werden twee Poolse officieren betrapt die bezig waren de tralies door te zagen van een raam van de Britse cantine die in de oostelijke hoek lag van de gevangenenbinnenplaats. De veiligheidsofficier en zijn medewerkers hielden het cantinegebouw al in de gaten sinds een wacht had gerapporteerd op een nacht in die hoek schimmen te hebben zien rondwaren. Als veiligheidsmaatregel was daarna op de deur een extra hangslot geplaatst. Eggers schrijft dat zij in de cantine een luik in de vloer hadden opgetild en de afvoerbuys onder de grond bekeken die reeds

dichtgemetseld was. Het luik werd met cement bestreken en weer op z'n plaats gelegd. De eerste met succes bekroonde ontsnapping vond plaats op 11 april. 'Bij het middag appel', schrijft Eggers, 'ontbrak een Franse officier. We vergeleken alle gezichten in het kamp met de identiteitskaarten van de krijgsgevangenen - een langdurig en moeizaam werk. De foto's op de identiteitskaarten waren tenminste een jaar oud. Vele officieren droegen nu baarden of snorren. Ze waren niet allen even gemakkelijk herkenbaar. Toen we bij de letter 'L' waren gekomen bleek tenslotte dat 1e luitenant Le Ray degene was die ontbrak. Lagerofficier 1 stelde het rapport

op. Zelfs hij kon geen grapjes meer maken over de uitbrander ('dicke Zigarre') die hij van de commandant kreeg. Het Generalkommando in Dresden ging zich met de zaak bemoeien. Abwehrstelle 4 van dit commando stelde de volgende vragen: 'Wanneer is de gevangene ontsnapt, hoe slaagde hij erin naar buiten te komen, wat voor kleren droeg hij?' We wisten het niet. We gaven de politie in Leipzig een persoonsbeschrijving en zeiden dat het om een Fransman ging die waarschijnlijk in zuidwestelijke richting zou trekken. Het OKW in Berlijn kwam ook met vragen: 'Hoe is de officier ontsnapt? Wie was verantwoordelijk, was de betrokkene gestraft en welke straf

en daar een boom stond. Hoewel de wandeling heen en terug streng werd bewaakt, werd deze toch beschouwd als de beste mogelijkheid om te ontsnappen. Praktisch alle in 1941 geslaagde uitbraakpogingen vonden plaats tijdens het verblijf buiten de muren van het kasteel. Zeven van de tien 'home-runs' begonnen in het park. Waar deze ontsnappingen plaatsvonden is op de plattegrond aangegeven, ook de meest

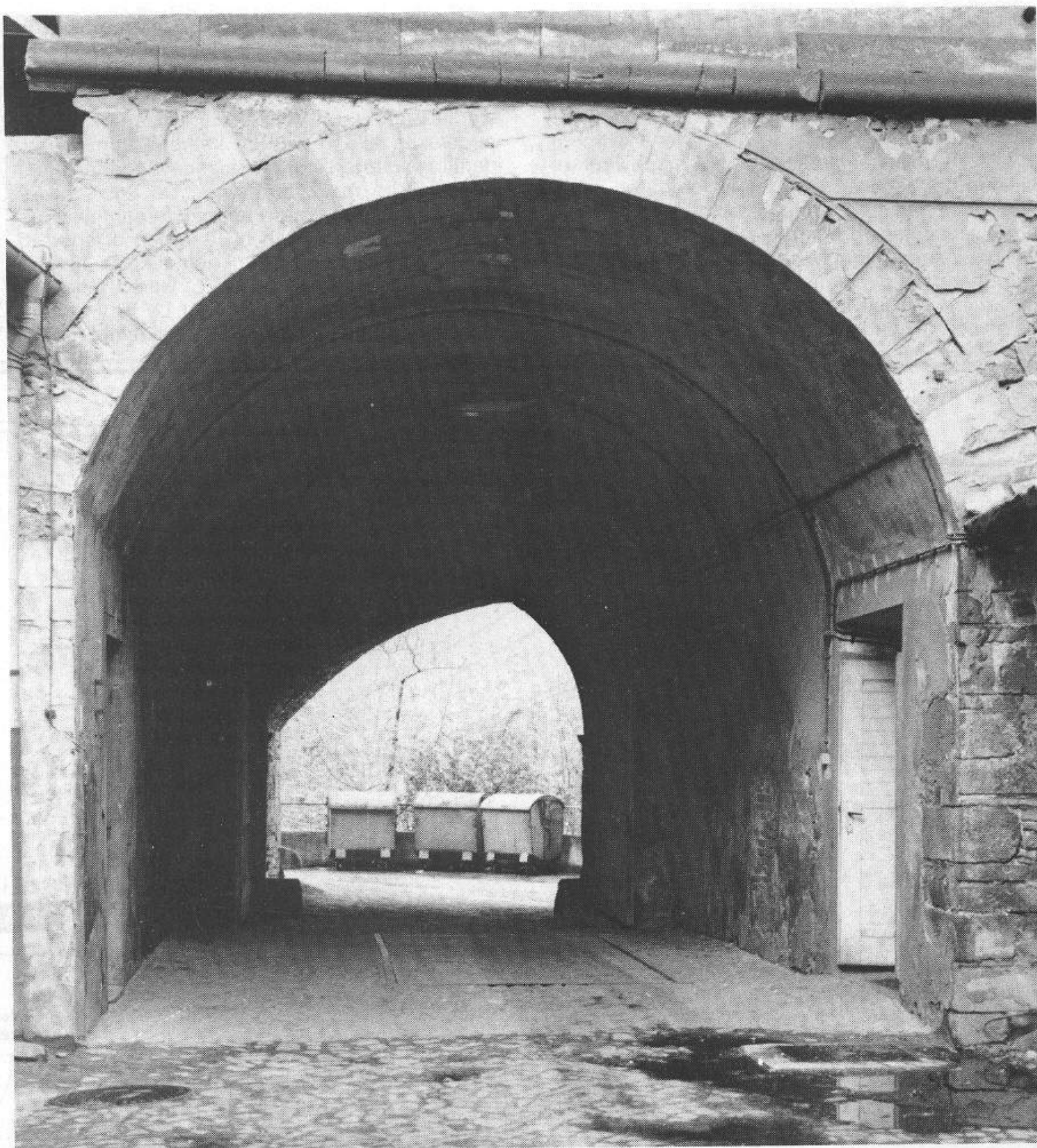
tragische van alle pogingen - die uit 1944 waarbij de ontvluchter, 1e luitenant Mike Sinclair, de dood vond door een schot van een van de bewakers.

Een succesvolle ontsnapping hing af van de kunst de afwezigheid van de vluchteling zo lang mogelijk voor de Duitsers verborgen te houden om hem zo de gelegenheid te geven uit de onmiddellijke omgeving van Colditz te verdwijnen. Voor het verblijf in het park werden de gevangenen bij het vertrek van de binnenplaats eerst geteld. Daarna liepen ze door het hier afgebeelde tunneltje dat onder het oostelijk deel van de Kommandantur doorliep. Bij aankomst in het park werd er weer geteld. Later werden nog andere controles ingevoerd.

was hem opgelegd? Wat was er gedaan om dergelijke ontsnappingen in de toekomst tegen te gaan? Op al die vragen hadden wij geen antwoord. Lageroffizier 1 was ernstig in ongenade gevallen. Wij veronderstelden dat Le Ray op het dak was geklommen en zich langs een bliksemafleider die ergens langs de buitenmuur liep uit het zicht van de schildwachten, naar beneden had laten zakken. Als voorzorgsmaatregel plaatsten we prikkeldraad op het dak en op de schoorstenen, en stelden sterkere zoeklichten op.'

Men kan zich goed de onzekerheid voorstellen waarin de Duitse bewakers verkeerden toen zij probeerden vast te stellen hoe Le Ray erin was geslaagd weg te komen. Nergens waren sporen van doorgezaagde tralies, geopende deuren, dan wel andere zichtbare 'bressen' in het kasteel te vinden. Het was alsof de Fransman door de lucht was verzwolgen.

In 1973 legde de voormalige Inspecteur-Generaal van de Territoriale Verdediging Alain Le Ray aan Eggers uit hoe hij was ontkomen: 'Mijn plan' schreef Le Ray, 'was via het park te ontsnappen en niemand iets te zeggen over mijn voornemen tot de dag dat ik de poging zou wagen. Intussen vervaardigde ik een stel burgerkleren ... Ik koos de paasdagen om mijn plan uit te voeren en te ontsnappen tijdens de wandeling in het park. Bij eerdere observaties had ik ontdekt dat wanneer wij het kasteel verlieten op weg naar het park, wij langs een smal pad afdaalden en een groot huis passeerden dat bekend stond als het Terrashuis. [Het huis is gebouwd op een van de terrassen rondom het eigenlijke kasteel. Red. *Toen en Nu*]. Op de hoek ervan, waar zich een deur bevond,

Bij de ontsnapping van Le Ray op 11 april 1941 gingen de gevangenen met elkaar op de vuist om de tellerij in de war te brengen, die toen overigens nog niet zo streng was geregeld als later. De afwezigheid van de Fransman werd daarom pas ontdekt tot opnieuw appel werd gehouden bij terugkomst in het kasteel. Die ontdekking liet de Duitsers echter nog in het ongewisse over de manier waarop Le Ray was ontkomen, wat betekende dat voorlopig de ontsnappingsroute via het park nog niet was uitgeschakeld. Boven links: Nadat zij het tunneltje onder de Komman-

dantur (in de verte zichtbaar) waren gepasseerd, gingen de gevangenen rechtsaf en liepen in de richting van het camerastandpunt. De verblijven voor de gehuwden onder het wacht personeel zijn links zichtbaar. Boven rechts: Walter Teichmann (links), de voormalige financieel directeur van de psychiatrische inrichting fungeerde als gids tijdens de twee bezoeken van *Toen en Nu* medewerkers aan Colditz. Hier staat Teichmann samen met Tom Posch stil naast het hekje rechts dat toegang geeft tot het park. Foto van Karel Margry.

Luitenant Alain Le Ray, gefotografeerd kort na zijn gevangenneming in 1940. Na een bijna succesvolle ontsnapping uit Oflag IID, werd hij overgebracht naar Colditz, echter niet voor lang. Hij verbleef niet meer dan 46 dagen op het kasteel, een record in kortstondige verblijfsduur dat in november 1942 door Stephens met vijf dagen werd verbeterd. Naast recordhouder was hij ook de eerste die een 'home-run' haalde. Na zijn ontsnapping sloot hij zich aan bij het Franse Verzet en in 1968 verliet hij de dienst als luitenant-generaal (Général de Corps d'Armée).

maakte het pad een flauwe bocht. Op een dag merkte ik dat de deur halfopen stond. De bocht in het pad bij het Terrashuis bleek van zeer groot belang. Ik realiseerde mij namelijk dat wanneer de colonne het huis naderde, er als gevolg van de bocht een moment was dat de begeleidende schildwachten het overzicht verloren op alle gevangenen die naar het park marcheerden ...

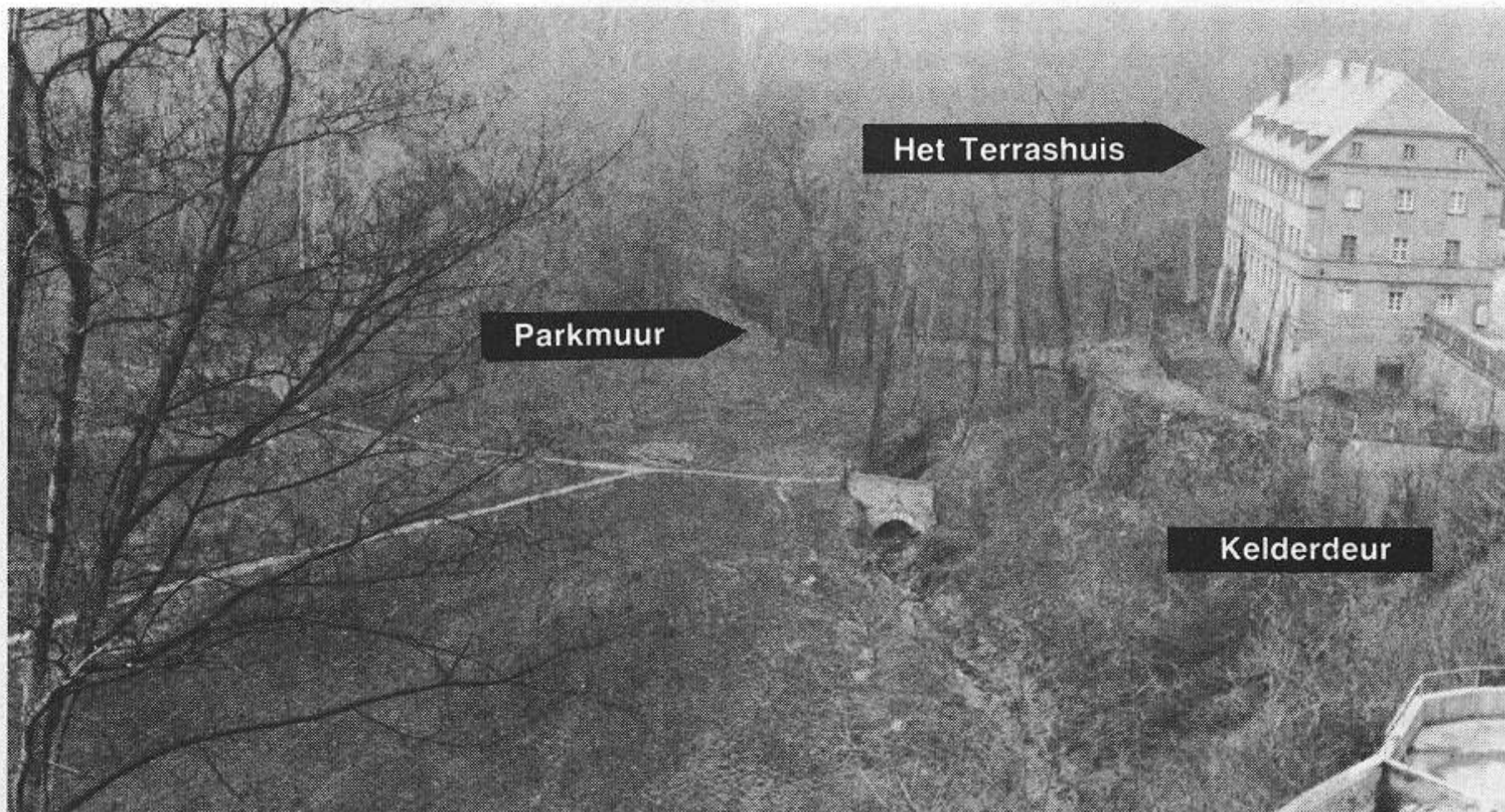
'Ik had mijn uniform aan, maar slechts als camouflage. Over mijn witte sokken hing een blauwe broek die tot aan mijn schoenen reikte, terwijl mijn lichte jasje verborgen was onder een dikke kastanje-bruine pullover. Daar overheen droeg ik een wijde khaki overjas waaronder ik een bundeltje met mijn spullen had verstopt, waardoor ik wat dikker leek dan anders. Drie van mijn vrienden had ik ingelicht, evenals onze dokter. (Hem had ik moeten vragen hoe ik mijn tube met geld in mijn endeldarm moest steken).

'Nadat de Duitsers het hek hadden geopend liepen wij, één voor één, naar buiten, terwijl wij twee keer werden geteld. Toen ik het hek door ging werd mijn bundeltje door de wachtcommandant die toezicht hield op de wandeling in het park, niet opgemerkt. De man, een sergeant met een gelaat vol littekens, telde ons zonder er bij na te denken. Zoals alle bewakers was hij in staat de gevangenen te tellen en zeker te zijn van het aantal, ook al waren zijn gedachten elders. Aan de andere kant van het hek werden wij voor de tweede keer geteld. Deze mechanische voorzorgsmaatregelen maakten mij niet het minst zenuwachtig omdat ik wist dat het niet te veel moeite zou kosten een dergelijke arbitraire telling in de war te schoppen, mocht er een gevangene ontbreken.

'Spoedig bereikten wij het met prikkeldraad omsloten gedeelte van het park waar wij het komende uur doorbrachten met wat heen en weer gewandel. Toen de tijd om was vormden wij een colonne, werden geteld, en marcheerden terug. Ik was vastbesloten, indien de mogelijkheid zich voordeed, een poging te wagen voordat wij het slot zouden bereiken.

'Ik wierp mijn overjas over mijn rug en marcheerde aan de linkerkant van de colonne met mijn vriend Tournon naast mij ...

'Mijn hart bonsde hevig, alsof het wilde barsten. Tournon pakte mijn jas; dan met een enkele sprong bereikte ik de met gras begroeide helling en viel. Was alles verloren? Zou ik worden be-

In zijn verhaal aan Eggers vertelde Le Ray hoe zijn gedachten aan een ontvluchting zich concentreerden op de wandeling in het park en in het bijzonder ook op het Terrashuis. Deze foto werd in 1985 genomen door David Ray, (geen familie, maar wel een leraar op de Public School in Rugby, toevalligerwijs ook de school van John Magee - zie p. 43). De afbeelding laat duidelijk zien hoe het park nauw aan het kasteel grensde en hoe het gemakkelijk door wachtposten van bovenaf in de gaten kon worden gehouden.

schoten? Ik liep op handen en voeten en ik was de wanhoop nabij, maar ik kwam weer overeind en na nog eens twee sprongen bevond ik mij in het duister achter de kleine deur. Gedurende enkele ogenblikken leek voor mij de wereld op z'n kop, maar langzamerhand kwam ik weer tot bewustzijn.

'Waar was ik? In een overwelfde kelder waar bedden en strozakken waren opgeslagen. Ik had nauwelijks tijd om te beseffen waar ik mij bevond omdat ik moest zien weg te komen voordat bij de volgende telling mijn afwezigheid ontdekt zou worden. Binnen twee minuten zou de wacht mij dan op mijn hielen zitten ... Ik moest hier uit en naar buiten naar de muur van het park. Ik liep het pad weer af terwijl mijn zenuwen tot het uiterste gespannen waren. In het park waren drie Duitsers aan het voetballen binnen de omheining die met prikkeldraad was afgesloten. Er zat niets anders op dan weer naar mijn schuilplaats terug te keren ...

'De tijd ging voorbij zonder dat er enig alarm werd geslagen, wat betekende dat Tournon succes had gehad [door middels een afleidingsmanoeuvre bij het tellen het moment van ontdekking dat een krijgsgevangene werd vermist, uit te stellen]. Daarna zag ik drie Duitse officieren voorbijkomen met een Duitse herder. De tijd verstreek en ik was mij ervan bewust dat ik tegen elke prijs de kelder, mijn tijdelijke schuilplaats, moest verlaten. Alles was buiten veilig en ik begaf mij op weg; mijn schoenen met rubberzolen maakten geen geluid. 'Voor de tweede keer liep ik weer naar het park. Er was daar nu niemand te zien, maar ik zou in de gaten kunnen worden gehouden door spiedende blikken vanuit het Terrashuis, waar een schildwacht elk van mijn voetstappen had kunnen volgen ... Het hele park leek op één groot oog dat mij in de gaten hield, terwijl ik langs de prik-

Terwijl de colonne gevangenen op de terugweg was, sprong Le Ray op deze deur af die toegang gaf tot de kelder van het Terrashuis. Vandaaruit keerde hij later terug naar het park en klom hij over de muur. Hij kwam per trein in Neurenberg aan waar hij een burger van zijn jas en zijn geld beroofde - een daad die nogal afwijkt van die van andere vluchtelingen die juist niet te veel wilden opvallen en ook niet het risico wilden lopen met de politie in aanraking te komen. Vier dagen later kwam hij in Zwitserland aan.

keldraad afrastering liep tot het punt waar deze de muur bereikte. Ik greep de bovenste draad en plaatste mijn voeten op een van de houten steu-

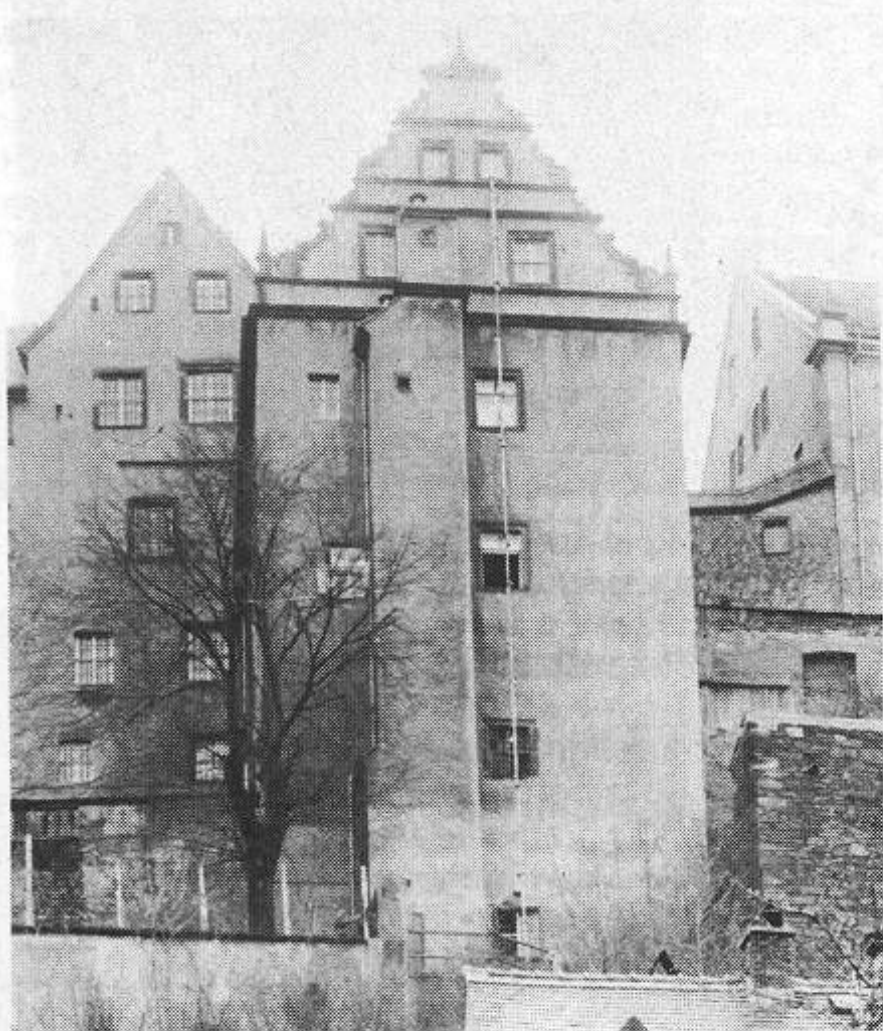

Het oppervlak van ruwe steen van de muur, voor zover die binnen het 'hertenkamp' lag, was met cement glad gemaakt om te voorkomen dat iemand zich aan uitstekels zou kunnen optrekken. Daarbuiten bleef de muur te beklimmen. Le Ray klom er hier overheen, dichtbij de plaats waar een beekje door een rooster onder de muur doorstroomt.

Indien Le Ray gepakt was nadat hij iemand had beroofd, had hij voor de krijgsraad kunnen worden gedaagd op grond van artikel 50 van de Conventie van Genève, waarin gevallen van moord en het toebrengen van verwondingen worden geregeld tijdens een poging tot ontsnapping. Alle kleinere misdrijven vielen onder artikel 54 dat een maximum kende van 30 dagen gevangenisstraf. In het gebied van Wehrkreis IV kon een commandant van een krijgsgevangenkamp een krijgstuuchtelijke straf opleggen van maximaal 14 dagen; voor langere perioden van eenzame opsluiting moest het hoofdkwartier in Dresden toestemming geven. In Colditz bevonden de vier cellen voor eenzame opsluiting zich in de hoek van de binnenplaats der krijgsgevangenen, rechts van de hoofdpoot. De ruiten waren overgeschilderd en van tralies voorzien: drie zagen uit op de binnenplaats en een keek uit op het westelijke terras. Toen wij deze foto in mei 1988 namen zaten de tralies nog voor de vensters. Links liggen de fundamenten waar eens het ontluizingsschuurtje stond. Als er meer gestraften waren dan cellen, werd een wachtlijst opgesteld.

nen in de muur waaraan het prikkeldraad was bevestigd. Wanhopig strekte ik mijn handen uit tot ik de ronde bovenkant van de muur voelde ... Met ontzaglijke krachtsinspanning slaagde ik erin mij bovenop de muur te hijsen en er aan de andere kant af te glijden, buiten het terrein van het kamp.'

Niet alleen de verdwijning van een gevangene was erg, maar even erg was dat de manier waarop hij was ontsnapt niet kon worden achterhaald. Gebleken was ook dat de surplus voorraden aan uitrusting, die waren opgeborgen in ongebruikte gedeelten van het kasteel, begonnen te verdwij-

nen. Dit maakte het duidelijk dat de gevangenen middelen hadden gevonden om alle deuren die op slot waren te openen, zelfs die waarop een Zeis-Ikon veiligheidsslot zat.

Op 8 mei, toen alle overvloedige goederen en meubilair uit de opslagruimten werden verwijderd, zodat ze niet meer in handen konden vallen van de gevangenen, deden twee officieren een spontane ontsnappingspoging door zich te verbergen in strozakken die op een kar werden geladen om te worden vervoerd naar een kegelbaan in het stadje Colditz. Hoewel beide mannen opnieuw gevangenen werden genomen, wees dit incident erop dat veel strengere controle moest worden uitgeoefend op al het in- en uitgaande verkeer.

Niet zodra hadden de Duitsers deze les geleerd of er werd een poging gedaan uit de strafcellen te ontsnappen door middel van een 'touw' van aan elkaar geknoopte beddelakens.

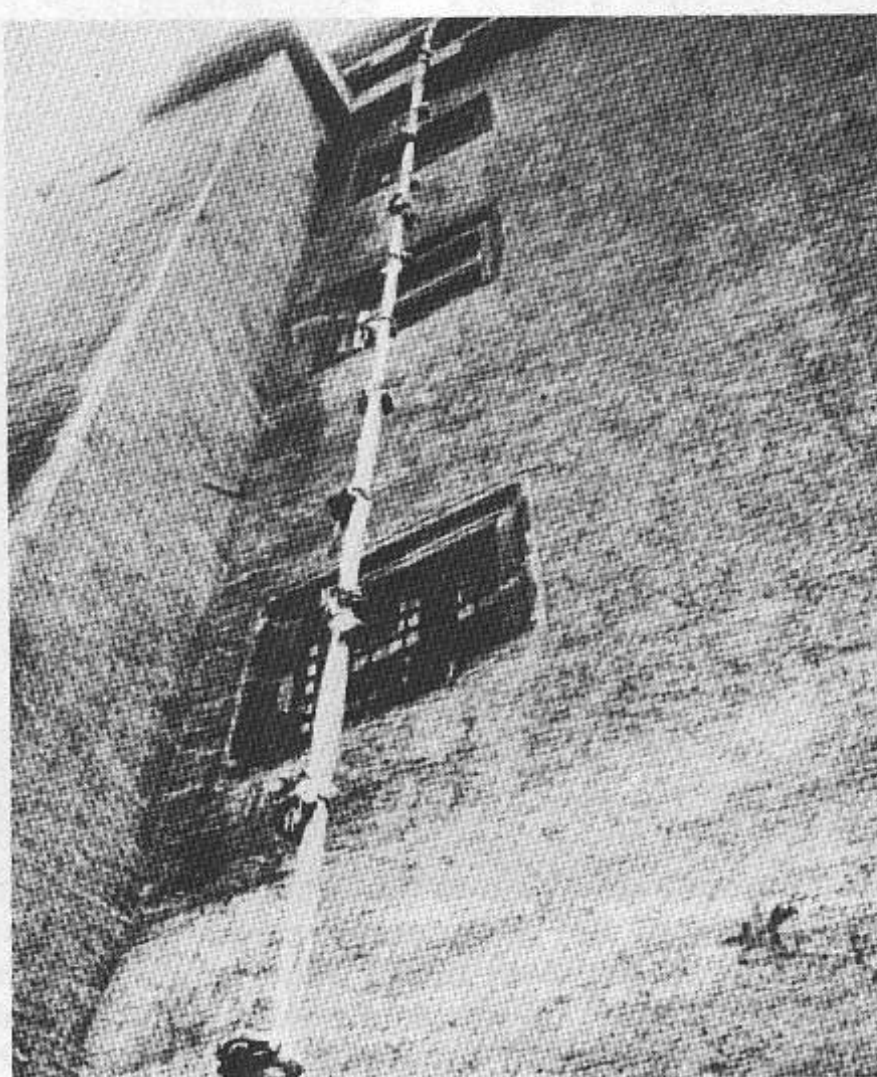
'Twee Poolse officieren', aldus Eggers, 'hadden arrest gekregen, door te brengen in de cellen die aan de binnenplaats lagen. In feite waren er maar weinig cellen in het kasteel voor dit soort straf - vier lagen in een hoek van de binnenplaats der gevangenen. Een daarvan zag uit op het westelijke terras, terwijl de andere drie uitzicht boden op de binnenplaats op gelijke hoogte met de begane grond. Naarmate de bestrating afliep in de richting van de poort lagen de cellen iets boven het

Het was indertijd een raadsel hoe de twee Poolse officieren, de luitenanten Mietek Chmiel en 'Miki' Surmanowicz uit hun cellen waren ontsnapt die de Duitsers de volgende morgen nog afgesloten vonden. Zoals alle goocheltoeren blijkt het geheim ervan altijd eenvoudig te zijn als de truc wordt uitgelegd. Deze was echter voor de andere gevangenen een even groot raadsel. In dit geval was het zo dat de deuren van de cellen niet in de deurkozijnen waren geplaatst, maar vastzaten aan scharnieren in de buitenmuur van de cel. Met een zware metalen balk die met een hangslot werd afgesloten aan de andere kant van de scharnieren, werden de deuren vergrendeld. Hoewel de deur zich dichtbij een doorloop bevond, slaagde Surmanowicz erin een plank in de vloer los te wrikken, waardoor hij in staat was de deur uit de hengsels te lichten, zodat deze kon openzwenken terwijl de deur 'scharnierde' op het hangslot. Na de plank weer op z'n plaats te hebben gelegd, deed hij aan de buitenkant de deur weer in z'n hengsels, stak het slot open van Mietek's cel, om het daarna weer te sluiten.

Toen en nu. De rij aan elkaar geknoopte lakens die vanaf de zolder langs de westelijke gevel van het wachtgebouw naar beneden hangen. Een van de eerste foto's uit de collectie van Eggers.

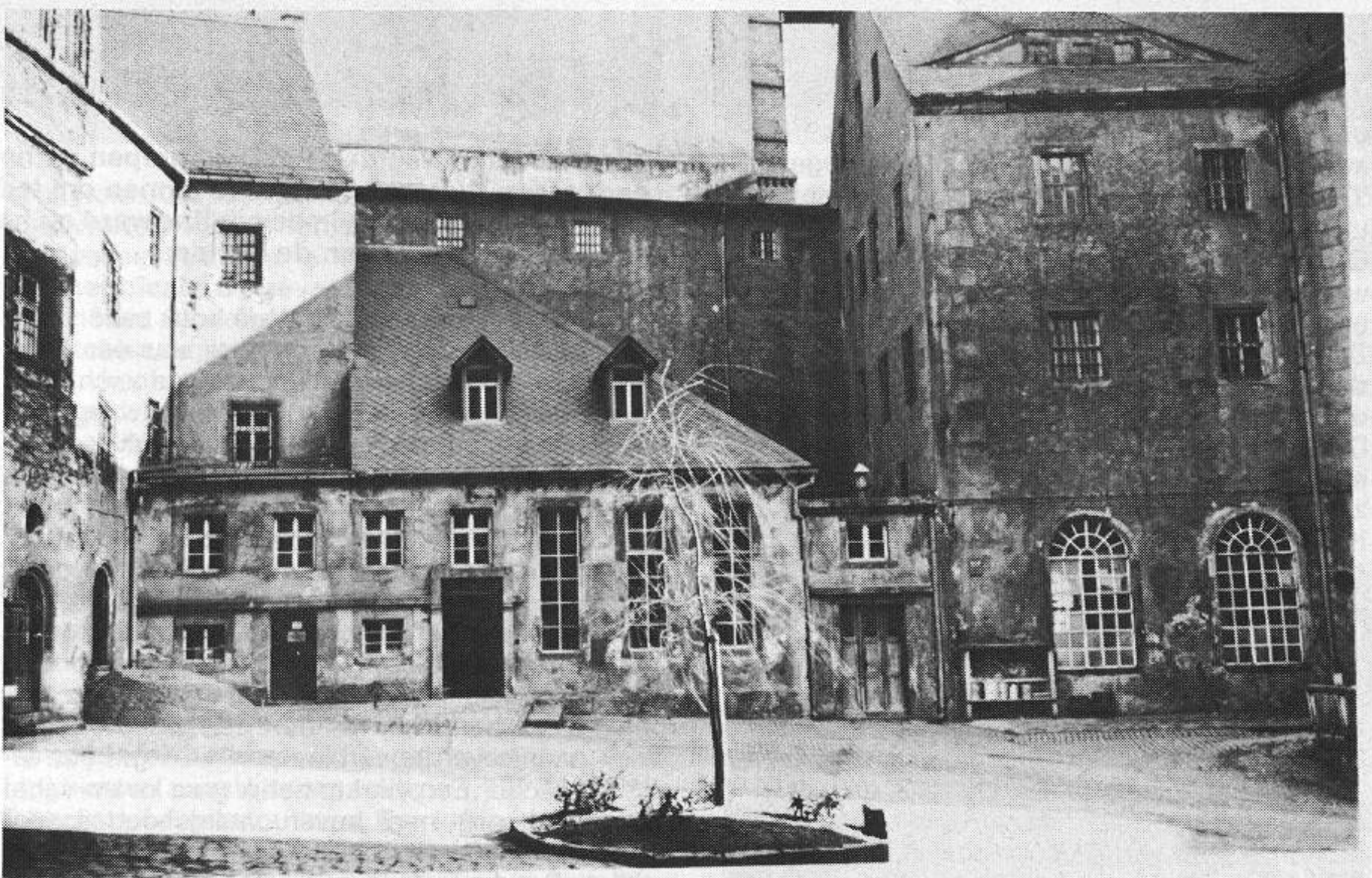
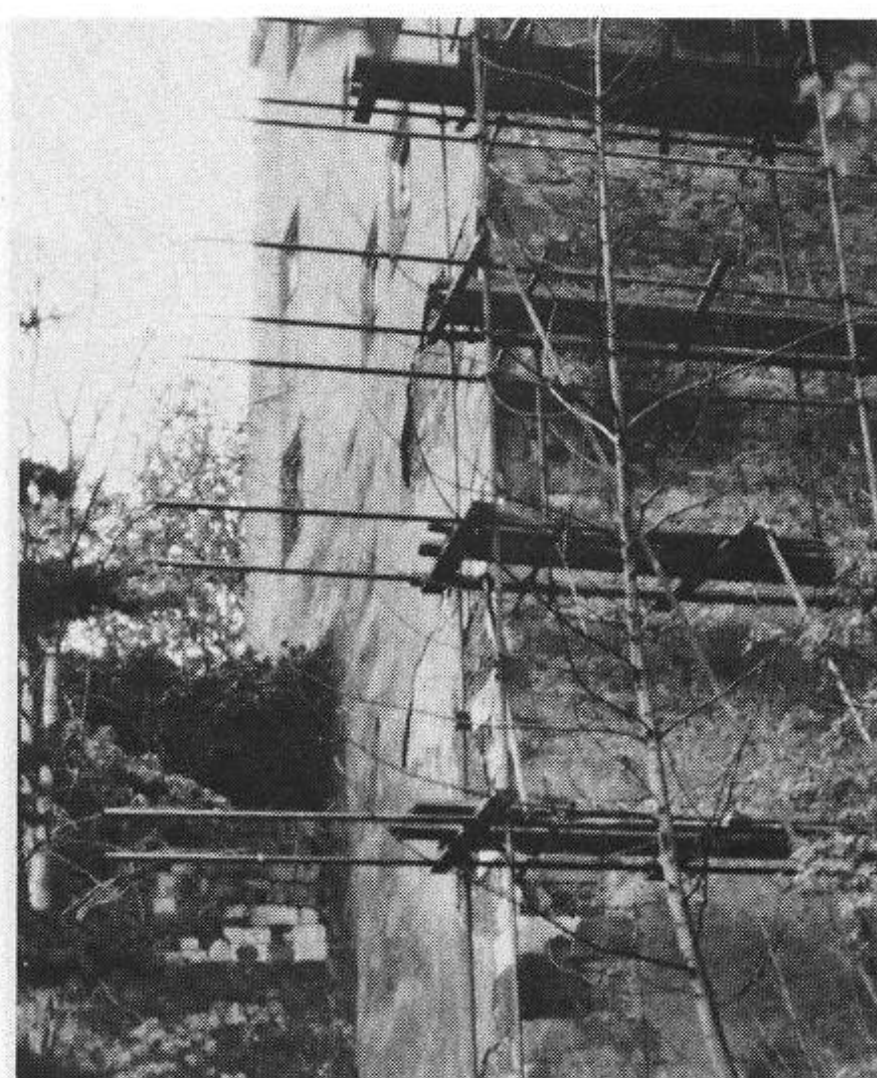
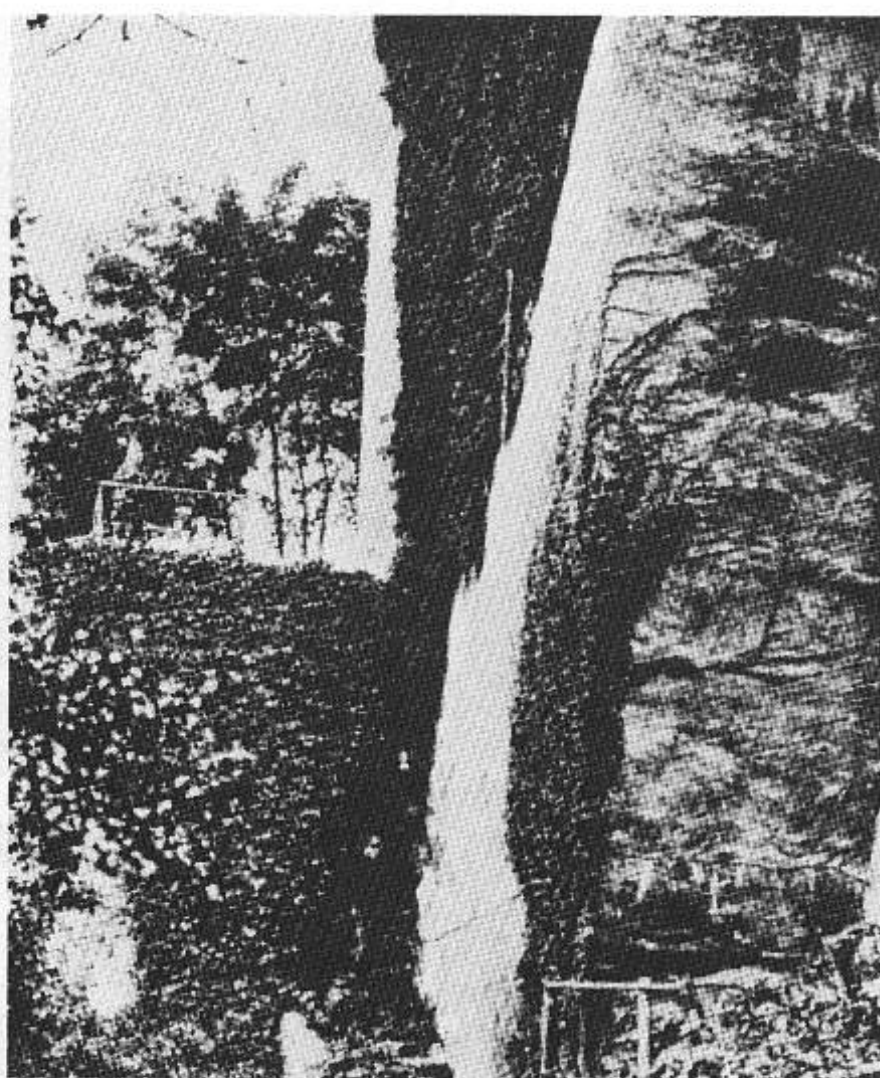
Indien de vier cellen voor gestraften waren bezet, waren er nog drie andere in de Overwelfde Doorgang die naar de binnenplaats van de Duitsers leidde (zie plattegrond op p. 4-5). Voor extra cellen kon men ook in de stad terecht. Op 13 mei opende 1e luitenant Just zijn deur en die van de aangrenzende cel van 1e luitenant John Hyde-Thompson die het geïmproviseerde touw vasthield waarlangs Just via de buitenste (westelijke) gevel (*rechts*) naar beneden gleed tot in de tuinen die aan de stad grensden. Hij slaagde erin weg te komen, maar drie dagen later werd hij gepakt toen hij niet ver van Bazel was.

straatniveau. De ruiten van de cellen waren dicht geveerd. De celdeuren kwamen uit op een gang aan het eind waarvan zich de deur bevond die toegang gaf tot de binnenplaats. Alle deuren waren dag en nacht gesloten en vergrendeld. Luitenant Surmanowicz en luitenant Chmiel hadden elk voor zich een cel. Op een of andere manier lukte het Surmanowicz 's nachts uit z'n cel te komen, waarna hij Chmiel bevrijdde, om vervolgens de deur naar de binnenplaats te openen. Vanaf de Poolse afdeling, drie verdiepingen hoger, werd het 'touw' naar beneden gelaten waarmee zij een voor een naar boven op een richel werden getrokken. Van de richel schuifelden zij stapje voor stapje naar een dakgoot, klommen vervolgens op het dak van het wachtlokaal, haalden het 'touw' van beddelakens in, en bereikten via een raam de vliering. Het 'touw' hingen zij daar uit het raam aan de voorkant waarna zij aan de afdaling begonnen. Surmanowicz had rubberzolen, maar Chmiel had hoge schoenen met spijkerbeslag dat bij de tocht via het touw naar beneden langs de muur schraapte. Een wacht hoorde dat en, hangend tussen hemel en aarde, werden zij betrapt. 'Na deze ontsnappingspoging' schrijft Eggers, 'plaatsten wij dag en nacht een wacht op de binnenplaats van de gevangenen. De westelijke kant van het kasteel werkte blijkbaar intrigerend op hen, want twee dagen later vond opnieuw een ontsnappingspoging plaats vanuit de Overwelfde Doorgang. Deze lag buiten de binnenplaats van de gevangenen en vormde de verbinding tussen ons Duitse binnenplein en de kleine binnenplaats die onder de vertrekken van de hoofdofficieren in het Saalhaus lag en naar de poort van de gevangenen en het wachtlokaal vlak ernaast leidde. Alleen als de vier cellen op de binnenplaats van de gevangenen bezet waren moesten de krijgsgevangenen arrest ondergaan in een van de drie cellen onder deze Overwelfde Doorgang. Deze cellen zagen uit op de buitenkant van het kasteel. De grond daalde hier steil naar beneden naar een twaalf meter lager gelegen terras met tuin. Aan de rand van de tuin, 40 à 50 meter in de richting van het dal, liep de grond weer steil af tot de achterkant van de huizen in de stad.'

Na de schok van de twee ontsnappingen uit de cellen binnen even zoveel dagen 'leken de gevangenen' aldus Eggers, 'ons voor gek te zetten'. Terug naar de Britse cantine, waarover een van de schildwachten rapporteerde dat hem 700 Reichsmark was geboden als hij de andere kant op zou kijken wanneer hij wacht had op het terras buiten de cantine. Hij bezette wachtpost nr. 9 waaronder een klein grasveld viel aan de andere kant van de cantinemuur.

'Wij droegen de wacht op het spelletje mee te blijven spelen en ons op de hoogte te houden', schrijft Eggers. Op zekere dag kreeg hij als voorshot op de omkoopsom een bedrag van 100 mark. Pinksteren naderde. De stafleden gingen met verlof en de aandacht zou verslappen. De betrokken schildwacht zou op de 29e mei, de donderdagavond voor Pinksteren, tussen 9 en 11 uur weer zijn post bij de cantine innemen. Tot 8 uur 's avonds was het licht. Twee dagen tevoren had men de wacht gezegd dat hij 'van nu af een oogje dicht moest knijpen'. Hij bracht die mededeling

De afbeelding (*linksonder*) werd door Lange gemaakt vanuit een raam in de Kommandantur. De foto toont de tunneluitgang op de ochtend van de 30e mei. Dit was helaas een van de weinige afbeeldingen waarvan wij geen vergelijkingsfoto konden maken, aangezien het vertrek vanwaar de foto werd genomen tot de gesloten afdelingen van de inrichting behoort. Aan de buitenkant van de muur is een afdak getimmerd (*rechtsonder*) waarvan het fundament de vroegere tunneluitgang bedekt.

Wanneer men met z'n rug naar de kapel stond, zag men aan de andere kant van het binnenplein der gevangenen drie doorgangen. De grootste deur, ongeveer in het midden, gaf toegang tot de keukens en de bijkeuken, en de deur links tot wat de 'Evidenz' werd genoemd. Hier leidde de Duitse commandant de besprekingen met de eerste officieren die elk de leiding hadden van een van de nationale contingenten krijgsgevangenen. Naast dit vertrek in de hoek bevond zich de deur naar de cantine. Eind mei werd vandaaruit een grote ontsnappingspoging gedaan door de Britten. Onder leiding van kapitein Reid zouden twaalf anderen via een luik in de cantinevloer en via een van tevoren gegraven tunnel een klein grasveld hebben moeten bereiken. De tunnel werd echter voortijdig door de Duitsers ontdekt. De foto hierboven is er een van kort na de oorlog, toen de treurwilg net was geplant.

aan ons over en wij namen onze maatregelen. 'De cantine. Daar in de omgeving zou men een uitbraakpoging doen, maar waar? Ondergronds? Onmogelijk. De ruimte onder de cantinevloer waar de afvoerbuisen liepen was afgesloten. Van bovenaf? Niet in het licht van de schijnwerpers. Zou men het licht laten uitvallen en zich in het duister met een touw laten zakken? Of zou men de cantine willen verlaten via een van de ramen? De 'omgekochte' wacht had men verzekerd dat er na de ontsnapping geen sporen te zien zouden zijn, zodat hij onmogelijk verdacht kon worden. Hoe zou de uitbraak plaatsvinden? We piekerden en overlegden en voelden ons nogal belachelijk. Dat wij afhankelijk waren van de gevangenen om in actie te kunnen komen!

'Alle dienstdoende officieren en een aantal soldaten van de wacht verzamelden zich in een vertrek van de Kommandantur waar onze noordoostelijke hoek grensde aan de cantinehoek van het krijgsgevangenengedeelte. De deur die uitkwam op het grasveld buiten de vervloekte cantine lag aan onze kant van de scheidingslijn.

'We deden die deur zachtjes open. Een onderofficier en tien manschappen werden in gereedheid gehouden in het wachtlokaal buiten de gevangenenpoort aan het eind van de verbindingsbinnenplaats.

'Het begon te schemeren en de lichten werden ontstoken. De voorstelling kon beginnen en wij wachtten in de coulissen op de acteurs. De wacht bij post nr. 9 liep heen en weer. Wij konden hem

Toen de schildwachten Pat Reid grepen op het moment dat hij naar buiten kwam, rende een andere groep Duitsers de cantine binnen om iedereen in te rekenen die in de tunnel was. Het luik was open en iedereen in de cantine werd op heterdaad betrapt. Ook een grote hoeveelheid proviand viel in handen van de Duitsers.

niet zien als hij zich in een dode hoek bevond onder het niveau van het terras. Hij was één bonk zenuwen en zou wel eens kunnen gaan schieten. Ook wij moesten onze zenuwen in bedwang houden. We wachtten en stonden op de uitkijk. Maar waar moesten we naar uitkijken? Waar moesten we ons op concentreren? Wij reageerden op elk geluid. Onze ogen werden vochtig van het turen. Wij waren op onze qui vive. Plotseling bewoog er iets op het gras. Was het een nachtvinder die in de bundel van het zoeklicht terecht was gekomen en een schaduw op het gras wierp? Nu konden we ons op iets richten. Er begon een streep zichtbaar te worden – een scheur. Een graspol begon zich naar boven te verplaatsen. LO1 gaf een teken, 'wacht!' Een vierkant stuk gras kwam vanaf de grond recht naar boven, vastgehouden door een houten frame op poten dat nu zichtbaar werd. Daarna volgden een paar handen en armen die het gras aan de poten van het frame omhoog duwden. De houten stellage werd daarna opzij gezet en naar boven kwam de Britse kapitein Reid!

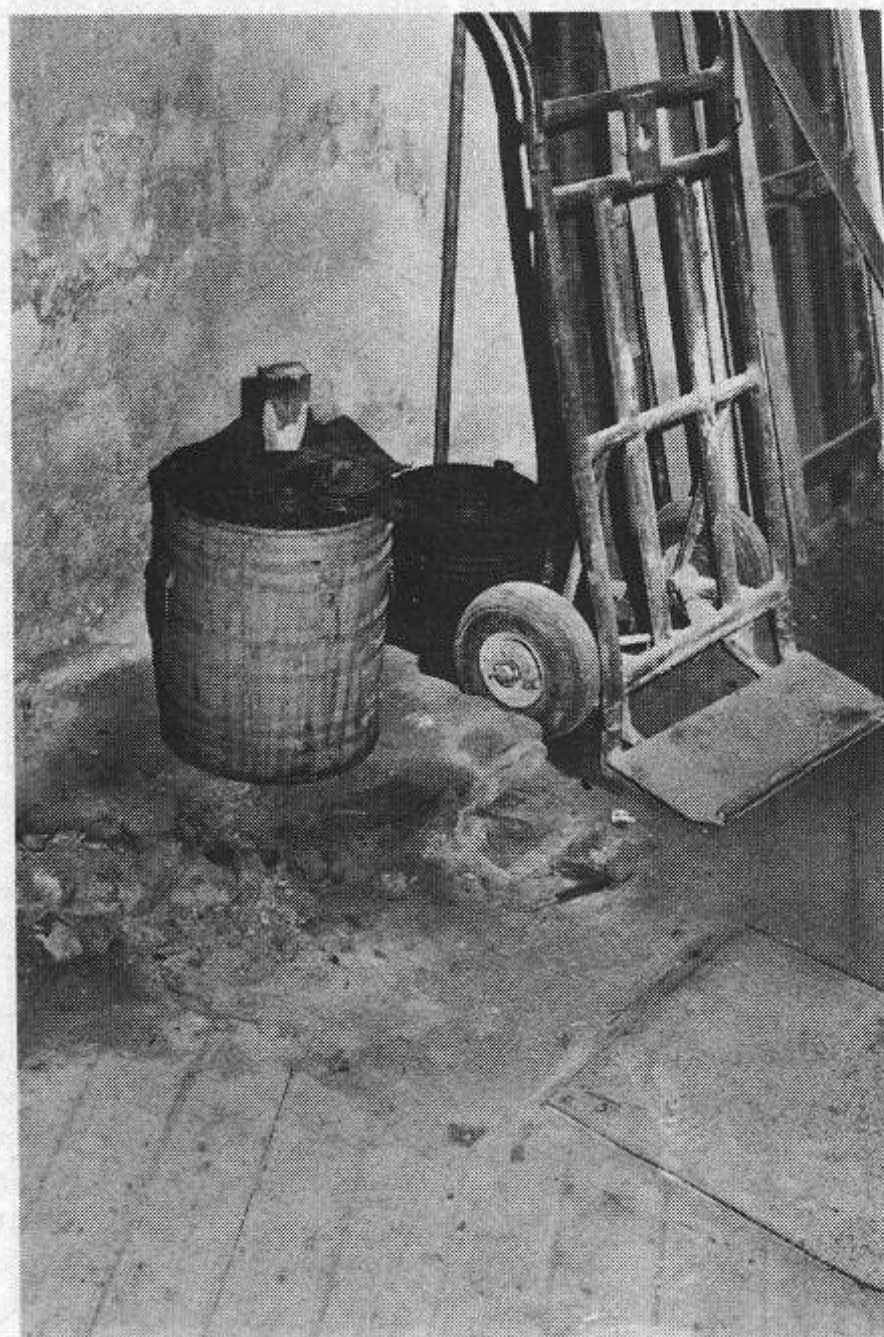
'Heraus' – en wij hadden hem te pakken! Een man bij de telefoon gaf aan de wacht door de cantine onmiddellijk te bezetten. Van degenen die zich daar bevonden mocht niemand er uit. We

vingen tien Britse en twee Poolse officieren in de tunnel onder de cantine, inbegrepen de Britse eerste officier, kolonel German. Allen waren in burger, allemaal hadden ze passen. We vonden 85 mark en 75 kilo proviand, allemaal van het Rode Kruis, het meeste in blik, voorts chocola en biscuits. Voor ons een aardige buit!

'De gevangenen hadden het luik in de cantine, dat wij met cement hadden dichtgesmeerd, weer opengemaakt en zich langs de afvoerbuis een weg gehakt door de zijmuur. Om dit werk 's nachts te kunnen doen had men de sleutels moeten namaken van twee deuren, namelijk die van hun eigen trapportaal naar de binnenplaats en die van de binnenplaats naar de cantine.

'Er volgden tegenmaatregelen. We begonnen de schildwachten af te lossen op onregelmatige tijdstippen. Voorts zagen wij erop toe dat niet steeds dezelfde mensen dezelfde post bezetten. Onze bedoeling was elke regelmaat uit het aflossingsschema van de schildwachten te halen zodat de gevangenen geen gelegenheid zouden hebben zich bij hun uitbraakpogingen te oriënteren op vaste personen en vaste tijden.

'En de schildwacht die de zaak aan het rollen bracht? Hij mocht de 100 mark houden, kreeg extra verlof, werd bevorderd en ontving het Kruis

Links: Een deel van het interieur is thans veranderd waardoor het lijkt of het luik verder van de muur is dan destijds. Boven: Foto door Karel Margry van Walter Teichmann en Tom Posch die beiden de cantine inspecteren. De muur rechts is de buitenmuur van het kasteel.

De Fransen namen intussen elke kans waar tijdens het verblijf in het park, de zwakste schakel zoals zij terecht zagen in het Duitse beveiligingssysteem. In de komende drie maanden zouden zij daarbij succes hebben in twee gevallen. Binnen de omheining van het park bevond zich een priel dat aan een kant open was. Zolang de aandacht van de wacht door iets anders kon worden afgeleid, had een man gelegenheid zich te verstoppen tussen de hanebalken van het gebouwtje. Als de overige gevangenen de verdwijning tijdens het tellen konden afschermen, was de man in staat als de kust vrij was naar beneden te komen en het park te verlaten. Drie gevangenen gebruikten deze methode om weg te komen: luitenant René Collin op 31 mei, kapitein Pierre Mairesse Lebrun op 9 en luitenant Pierre Odry op 18 juni. Alleen Collin haalde een 'home-run'. De twee anderen werden binnen enkele kilometers van Colditz weer gepakt. Bij de eerste telling op weg naar het park had men steeds een kleine officier verborgen onder de overjas van iemand met een groot postuur, die dan bij de terugkeer kon aantreden in de plaats van de vluchteling. Van het priel is niet meer over dan deze fundamenteën.

Pat Reid: 'Op 25 juni marcheerde ik met anderen naar het park, toen een aantrekkelijk Duits meisje passeerde die de helling opliep naar de Duitse binnenplaats. De gevangenen toonden door gefluit hun bewondering voor dit goudblonde Grätchen, knap en elegant gekleed – geschikt om in het huwelijk te treden met een Germaanse halfgod. Toen ze naderbij kwam viel haar chique polshorloge van haar arm, precies voor de voeten van Squadron Leader Paddon. Het meisje had het niet in de gaten, en majoor Paddon, altijd een heer, riep: 'Juffrouw, U heeft Uw horloge verloren.' Het meisje was echter al uit het zicht verdwenen. Paddon gaf een teken aan de dichtstbijzijnde bewaker en zei: 'Das Fräulein hat ihre Uhr verloren.' De bewaker nam het horloge, rende de helling weer op, en schreeuwde naar een schildwacht het meisje, dat al op weg was naar de buitenpoort, tegen te houden. Toen hij hiertoe aanstalten maakte merkte de schildwacht dat er iets fout was. Een kritische blik was voldoende. Tegen de tijd dat onze bewaker hijgend boven kwam, was de Maagd van de Rijn ontmaskerd. Haar mooie hoed en haar weelderige pruik waren haar ontnomen en tevoorschijn kwam het hoofd van de Franse luitenant Boulay.' De Fransen hadden niemand ingelicht over deze ontsnappingspoging om de zaak zo natuurlijk mogelijk te laten verlopen, maar de als gevolg hiervan argeloze bemoeienis van Paddon deed het plan mislukken.

Elke ontsnapping of elke poging daartoe werd voor het Colditz-archief in foto's vastgelegd om nieuw binnengekomen personeel op zijn taak voor te bereiden. De vermommings- en geconfisqueerde zaken vormden

tezamen een aardige museumcollectie betreffende de kunst van het ontsnappen. De pop links draagt de dameskleden van luitenant Boulay.

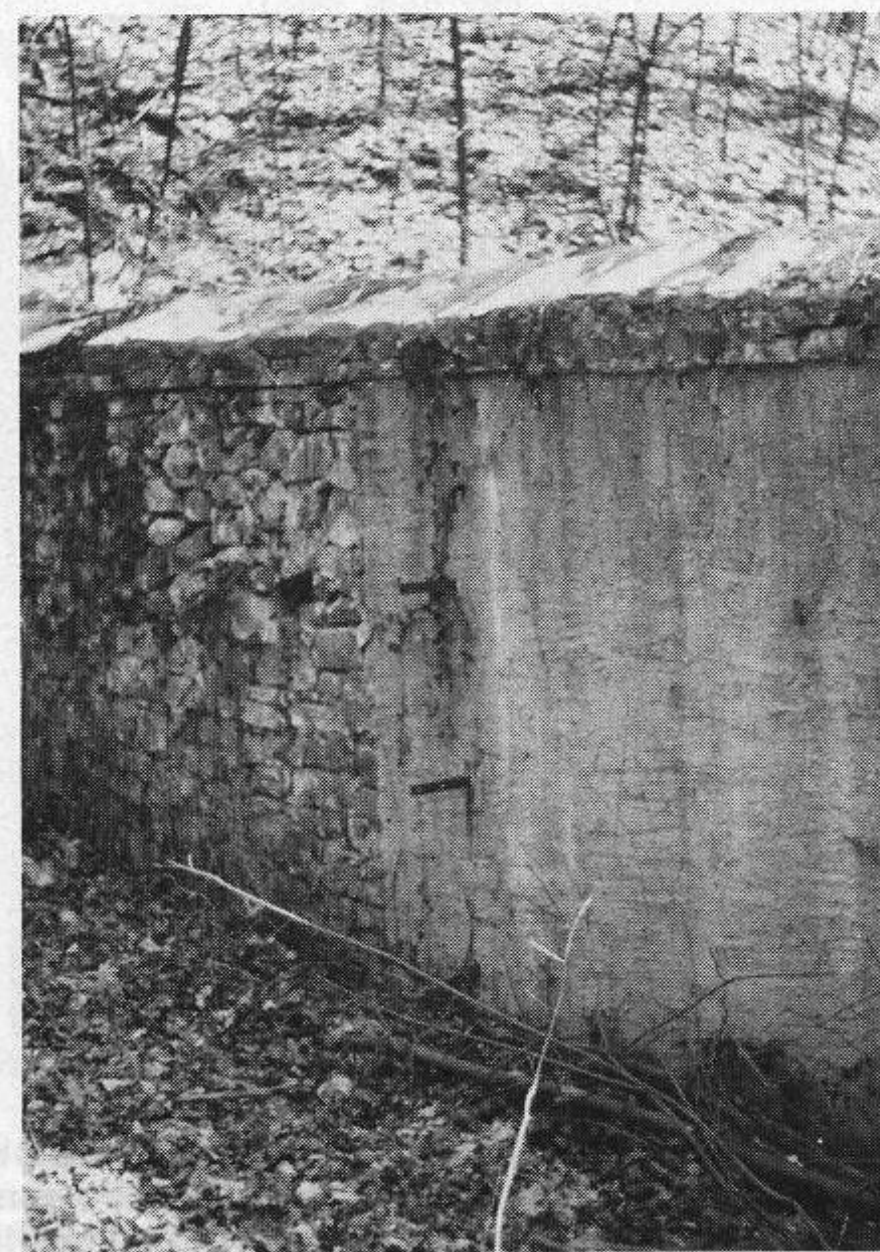

Nadat Mairesse Lebrun en Odry weer gepakt waren, kregen zij celstraf. Alle gevangenen die echter waren veroordeeld tot eenzame opsluiting, mochten wel gelucht worden in het park, zij het op een ander tijdstip dan de overige gevangenen. Omdat zij maar met weinig waren, werden de gestraften bewaakt door drie man en een onderofficier. Lebrun (*links*) was vastbesloten nog een poging te doen, een van de meeste gewaagde, namelijk in het bijzijn van de bewakers. *Boven:* Dit is de vlakke grond van het veldje waarop werd gesport zoals het er thans bij ligt, met op de achtergrond de met cement bepleisterde buitenmuur. Men moet zich voorstellen dat de palissade van het veldje een rechte hoek maakte met het punt waar de ruwe stenen begonnen. Het is 2 juli ergens tussen 12.30 en 14.30 uur – het tijdstip waarop de gestraften werden gelucht. Aan elk van de drie kanten stond buiten de palissade op een hoger niveau een bewaker met een grendegeweer, terwijl de gestraften zich op het sportveldje bevonden. Lebrun had zich al van de hulp verzekerd van z'n vriend Pierre Odry, maar hij had z'n plannen enkele malen moeten uitstellen omdat de bewakers te oplettend waren geweest. Op deze maandag leken ze uit wat ouderen te bestaan waardoor Lebrun meer kansen werden geboden. Hij zocht een punt uit tegenover het deel van de muur links op de foto, en maakte zich achter een boom onzichtbaar voor de Duitser aan deze kant. Kort na half twee begon hij z'n waagstuk. Odry hield z'n handen in de vorm van een stijgbeugel en Lebrun zette zich daarop zo krachtig af dat hij aan de andere kant van de omheining van het sportveld terecht kwam, op 2 à 3 meter afstand van de verbaasde bewaker. Zig-zaggend rende hij naar de buitenste muur. Een splinter van een kogel die afketste op de muur raakte hem in het gezicht maar, terwijl de Duitser z'n geweer opnieuw laadde, klom hij 3 à 5 meter verwijderd van de omheining over de muur waarbij hij de ruwe stenen als handgreep gebruikte. Eenmaal over de muur waren de Duitsers in het nadeel, en Lebrun, gekleed in sporttenue, slaagde erin op ongeveer drie kilometer van het kasteel een korenveld te bereiken. Achterwaarts lopend om zijn voetsporen uit te wissen, hield hij zich daar verborgen tot 's avonds tien uur toen het donker was geworden. Wandelend en fietsend bereikte hij tenslotte Zwitserland, een afstand van meer dan 400 kilometer.

van Verdienste. Dat was het wel waard. 'Dit was ons eerste grote succes en uitsluitend te danken aan de loyaliteit van een van onze manschappen.'

Op 31 mei was er weer een Fransman, 1e luitenant René Collin, verdwenen. De veiligheidsofficieren begonnen hun verdenkingen te richten op de kwetsbare wandeling naar het park. In aanmerking genomen dat het kasteel zelf onder voortdurende bewaking stond van schildwachten, en voorts was omringd door zoeklichten en prikkeldraad, werden de gevangenen toch iedere dag onder bewaking door deze beveiliging naar het betrekkelijk onbeveiligde park gebracht. In ju-

Als gevolg van deze ontsnapping werd de palissade rondom het sportveld verhoogd van 1,8 tot 2,4 meter. Gestraften werden voortaan gelucht op het terras van het kasteel in plaats van in het park. In de stenen muur werd een opening uitgehakt waar een deur in werd geplaatst zodat de bewakers de gevangenen achterna konden gaan die Lebrun wilden nadoen. Dit zijn de foto's die David Ray maakte van de bewuste doorgang en van de muur vlakbij de plek waar Lebrun erover klom. Hoewel de omheining rondom het veld is verdwenen zitten de ijzers waaraan het prikkeldraad was bevestigd nog in de muur.

ni werden verscheidene pogingen gedaan om weg te komen, hetzij onderweg naar het park, hetzij in het park zelf: door 1e luitenant Pierre Mairesse Lebrun op de 9e, door 1e luitenant Odry op de 18e en de week daarop door 1e luitenant Boulay, verkleed als vrouw. Op 2 juli wist de athletische Lebrun, die nog onder arrest stond wegens zijn eerdere poging op 9 juni, tijdens het luchten met de hulp van een vriend over de omheining te springen. Hoewel het bewakingspersoneel onmiddellijk op hem schoot was men door de muur, die als een versperring werkte, niet meteen in staat de achtervolging in te zetten, met het gevolg dat Lebrun zich uit de voeten kon maken. Om iedere herhaling te voorkomen werden - te laat - maatregelen genomen. De omheining werd verhoogd met prikkeldraad en in de muur werd een deur gemaakt zodat de bewakers onmiddellijk achter een vluchteling aan konden.

Hoewel Lebrun's ontsnapping het aantal 'home runs' op drie bracht, was de volgende slag weer voor de Duitsers toen een aantal gevangenen bij een vluchtpoging op heterdaad werden betrapt. De poging vond plaats vanuit de zogenaamde 'Lange Slaapzaal' op de verdieping boven de cantine, waar een muur grensde aan het Duitse gedeelte. Hoe de poging werd ontdekt beschrijft Eggers als volgt:

'De slaapzalen van het wachtpersoneel bevonden zich in de noordoostelijke hoek van ons ge-

Volgens Pat Reid was het ontsnappingsseizoen nu in volle gang, en er ging nauwelijks een dag voorbij zonder een of ander incident. Op 31 juli voorkwam de Afdeling Veiligheid een multi-nationale massa-vlucht vanuit het vertrek boven de cantine dat aan de Kommandantur grensde. Dit was een poging om de kwetsbare 'naad' tussen de twee delen van het kasteel te doorbreken door via de muur in de toiletten van de Duitsers binnen te dringen. Het lawaai dat daarbij werd gemaakt werd gehoord en het gedeelte waar de W.C.'s zich bevonden werd voortdurend bewaakt. *Links:* Hier begon de uitbraakpoging - de vroegere Britse Lange Slaapzaal - nu geheel herbouwd en opnieuw ingericht als ziekenzaal voor ouderen. *Rechts:* Karel Margry heeft aan de andere kant van de muur Tom Posch gefotografeerd die tevergeefs zoekt naar het kijkgat in de deur tegenover de toiletten van waarachter de Duitsers de deur in de gaten hielden die toegang gaf tot de W.C.'s.

deelte, en wel op de eerste verdieping van de Kommandantur aan het eind van een gang. Helemaal aan het eind lagen de W.C.'s waarvan de muur grensde aan die van de Britse 'Lange Slaapzaal'. Toen de soldaten op een nacht op wacht stonden, gingen de gevangenen aan hun kant van de muur aan het werk. Zij veronderstelden dat onze vertrekkende leeg waren, maar onze telefooncentrale bevond zich daar, en deze was dag en nacht bezet door een centralist. Die nacht ging hij een keer naar de W.C. waarbij hij een geluid hoorde alsof er tegen de muur werd gekrabbd. De man waarschuwde de veiligheidsofficier die met de officier van piket verscheen, waarna beiden begonnen te luisteren. Iemand was aan de andere kant van de muur aan het werk, ter hoogte van de tweede W.C. De officieren besloten niets te doen. 'Laat ze maar tunnels graven. Dat

houdt ze bezig en maakt ze gelukkig', zei LO1. 'Ga gewoon door de W.C.'s te gebruiken'.

'De volgende dag hield het door ons ingestelde 'Rollkommando', [een soort rellenpeloton] de geluiden in de gaten die, met tussenpozen, dag en nacht doorgingen. De muur was minder dan een halve meter dik, en wij verwachtten dat er spoedig een uitbraak zou volgen. De gevangenen moeten hebben geweten dat zij de voltooiing van hun werkzaamheden niet lang verborgen konden houden.

'Wij rekenden er daarom op dat zij in het week-einde gedurende etenstijd zouden uitbreken. Onze officieren zouden dan in hun eigen mess zitten, terwijl het wachtpersoneel dienst zou doen of ook aan het eten zou zijn. De Kommandantur zou praktisch leeg zijn. Als de gevangenen daar eenmaal via de opengebroken muur zouden zijn aan-

Links: De W.C.'s zoals ze er thans uitzien, met de deur naar de tweede W.C. geopend. *Midden:* Nadat elk paar ontvluchters door het gat naar buiten kwam en op de tenen door de gang liep werden ze a.h.w. geruisloos gearresteerd. Totaal werden er 10 van de 12 gepakt. Op deze foto

moet luitenant Peter Allan, compleet met ontsnappingspet, het voor Lange's camera nog eens overdoen. *Rechts:* Op dit soort plaatsen werd geschiedenis gemaakt.

geland, hoe wilden zij er dan uit? Binnenkomen via de W.C. was één ding, maar dan moesten zij op een of andere manier de Kommandantur ongezien kunnen verlaten. Misschien wilden zij dat doen via een van onze vensters die aan onze kant van het kasteel ongetralied waren.

'Hoe het ook zij, ook deze keer zou de muis niet verder kunnen gaan dan de kat zou toelaten. Wij zetten ons ook aan het werk en boorden een kijk-gat in de deur van een van de slaapzalen van het wachtpersoneel, om aldus de deur die toegang gaf tot de W.C.'s in de gaten te kunnen houden. We hielden de deur van de slaapzaal gesloten. Twee dagen lang luisterde en tuurde het Rollkommando. Eindelijk ontdekten wij een minuscule kijkgaatje in de bepleistering van de W.C.-muur. Alarm! Het was zondag. Uit de W.C. kwam het eerste paar naar buiten. Zij sloten de deur achter zich en begonnen hun avontuur. Op dat moment gooiden wij onze deur open - 'Deze kant uit heren!' Stomverbaasd liepen ze achter ons aan. Zo ontzet waren ze dat ze vergaten een schreeuw te geven om degenen die achter hen kwamen te waarschuwen.

Met tussenpozen van vijf minuten kwamen niet minder dan vijf paar gevangenen via de W.C. naar buiten. Wij belden naar de wacht waarna het Rollkommando over de binnenplaats naar de Britse 'Lange Slaapzaal' stormde. Iedereen had kans gezien zich snel weer in uniform te steken. Wij constateerden dat een van de kachels vol zat met burgerkleden; ook de buit aan passen, geld en voedsel die wij vonden op de tien man die wij hadden gesnapt, loog er niet om.

Het kat-en-muis-spelletje was deze keer weer in het voordeel van de gevangenenbewaarders geëindigd, maar in augustus en september zou een aantal geslaagde ontsnappingspogingen van de Nederlanders hen aan de top van het ontsnappingsklassement brengen. Volgens Eggers is het mogelijk dat zelfoverschatting de Duitsers wat

Hauptmann Eggers stelde alles nauwkeurig te boek en volgens hem werden meer dan 300 ontsnappers op heter daad betrapt. Hier zijn er tien van hen: op de achterste rij v.l.n.r. 1e luitenant Peter Allan, 2e luitenant J. Verkest (de kleine Belgische officier die als 'dubbel' voor de Fransen fungeerde), 1e luitenant John Hyde-Thompson, kapitein-vlieger Donald Middleton, 1e luitenant-vlieger 'Erroll' Flynn en onderluitenant A. Karpf; zittend v.l.n.r. de 1e luitenant Alan Cheetham, Tommy Elliot, Teddy Barton en E. Arcq. Rechts: een gezochte plek voor het maken van foto's van gemankeerde ontsnappers was op het terras voor de Kommandantur.

Geslaagde ontsnappingsen vanuit Colditz van krijgsgevangenen die onder de verantwoordelijkheid van de staf van Oflag IVC vielen

1941

11 april	Ray, A. le	1e luitenant	Fransman
31 mei	Collin, R.	1e luitenant	Fransman
2 juli	Mairesse Lebrun, P.	1e luitenant	Fransman
17 aug* (15)	Steinmetz, F.	ltz 2e klas	Nederlander
17 aug* (15)	Larive, E.H.	ltz 2e klas	Nederlander
21 sep* (20)	Giebel, C.	majoor KNIL	Nederlander
21 sep* (20)	Drijber, O.L.	2e Int KNIL	Nederlander
17 dec	Durand-Hornus, J.	1e luitenant	Fransman
17 dec	Frondeville, G. de	1e luitenant	Fransman
17 dec	Prot, J.	1e luitenant	Fransman

1942

5 januari	Neave, A.M.S.	1e luitenant	Brit
5 januari	Luteijn, A.P.T.	2e Int KNIL	Nederlander
9 sep	Fowler, H.N.	1e luitenant	Brit
9 sep	Doorninck, D.J. van	ltz 1e klas	Nederlander
15 okt* (14)	Reid, P.R.	kapitein	Brit
15 okt* (14)	Littledale, R.B.	majoor	Brit
15 okt* (14)	Stephens, W.E.	ltz 1e klas	Brit
15 okt* (14)	Wardle, H.D.	kap-vlieger	Brit

* Data volgens Duitse gegevens. De werkelijke ontsnappingsdatum is tussen haakjes aangegeven.

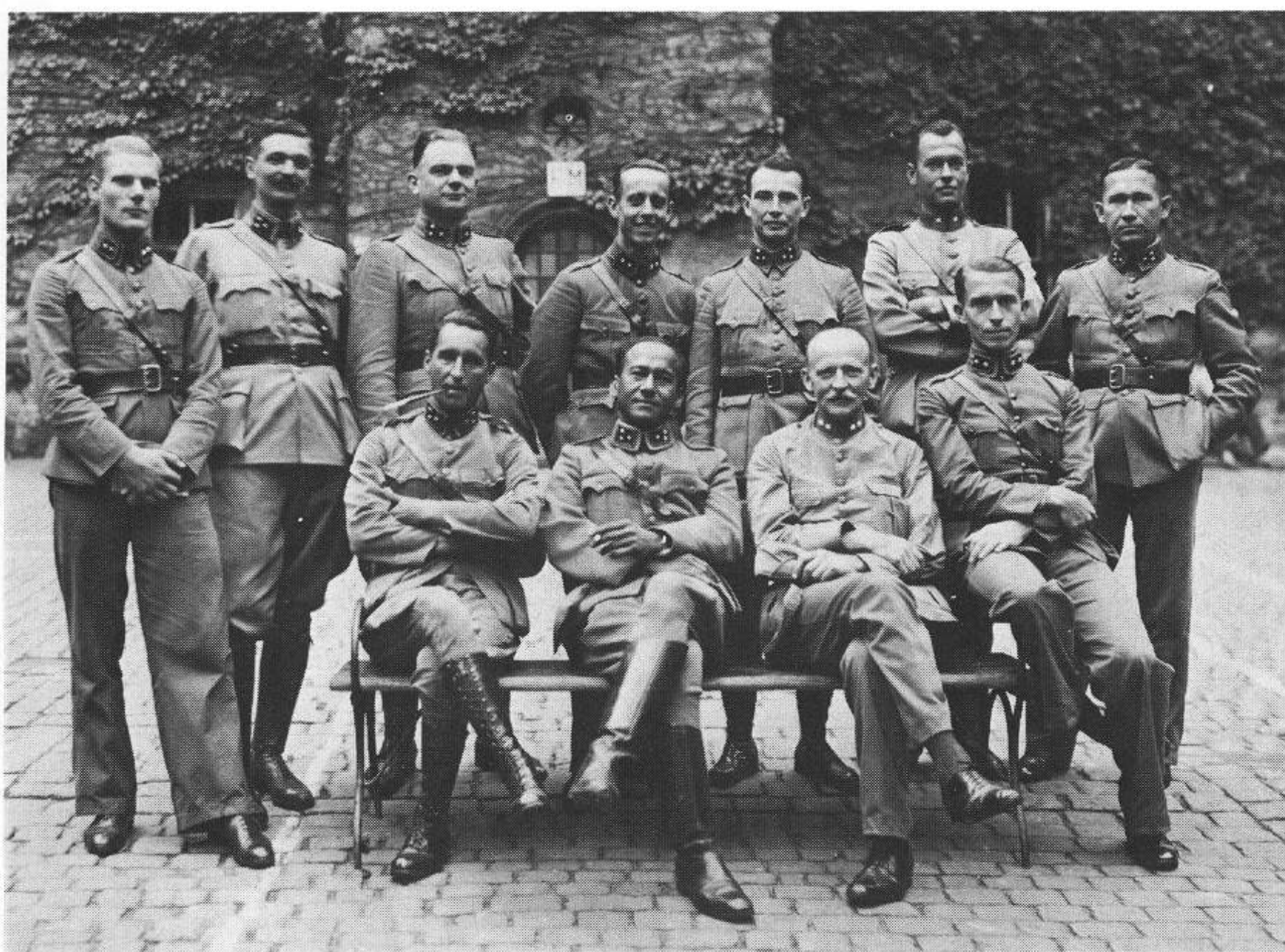

Binnen het kader van dit artikel kunnen slechts de voornaamste feiten worden genoemd, gelet op de honderden vluchtpogingen die vanuit Colditz plaatsvonden. Meer dan 130 gevangenen slaagden erin buiten de muren en het terrein van het kasteel te komen. Volgens Eggers links werden er 19 'home-runs' gemaakt door gevangenen die onder de jurisdictie van Oflag IVC vielen. In zijn totaal is 1e luitenant Bill Millar begrepen die in januari 1944 ontsnapte. Het is echter de vraag of diens ontsnapping een 'home-run' was. Op het gedenksteen van Bayeux staat hij als vermist opgegeven en aangenomen wordt dat hij gevangen werd genomen en in het concentratiekamp Mauthausen ter dood gebracht. Pat Reid komt in zijn boek *Colditz The Full Story* tot 31 'home-runs' (1 Belg, 11 Britten, 6 Nederlanders, 12 Fransen en 1 Pool). Aangezien 11 van deze ontsnappingsen vanuit andere plaatsen dan Colditz begonnen - meestal vanuit hospitalen - lijkt het billijk dergelijke ontvluchtingen af te zonderen van de inmiddels klassiek geworden bloedstollende ontsnappingsen van Lebrun en van Pat Reid zelf die er onder het oog van de Duitse bewakers van door gingen.

zorgeloos had gemaakt, 'maar de gebeurtenissen met de Nederlanders noopten ons tot het treffen van bijna paniekachtige veiligheidsmaatregelen omdat wij opnieuw geconfronteerd werden met een onbekend gat in onze defensie.' Er hadden totaal drie ontsnappingsen plaats van elk twee man. Over deze geslaagde vluchtpogingen is in het verleden veel geschreven dat niet correct is. Wat werkelijk gebeurde wordt hier nog eens opnieuw samengevat. (De onjuiste data in de lijst van Eggers zouden verklaard kunnen worden uit het feit dat zowel de eerste als de derde ontsnapping voor de Duitsers bij het avondappel verborgen werd gehouden. Zij kunnen dus niet eerder in de Duitse boeken voorkomen dan vanaf het moment dat de ontsnappingsen aan het licht kwamen.) De eerste twee die de vlucht namen waren

kapitein-vlieger A.L.C. (Dolf) Dufour en de 1e luitenant J.G. (John) Smit, beiden van het Koninklijke Nederlands Indisch Leger (KNIL). Zij hadden op 13 augustus de benen genomen, maar ondanks het feit dat hun afwezigheid bij de avondappels verborgen werd gehouden, werden zij op 16 augustus bij de Zwitserse grens opnieuw gepakt. De dag tevoren waren twee Nederlandse marineofficieren, de luitenant ter zee 2e klas E.H. (Hans) Larive en F. (Franz) Steinmetz, via het park ontkomen.

'Wij schortten het luchten in het park voor een tijdje op en verscherpten elk onderdeel van ons systeem van patrouilleren', aldus Eggers. Na de hervatting van de gang naar het park, 'lieten wij op de terugweg plotseling stoppen en een extra telling houden als niemand het verwachtte.' Niet zodra waren de tochten naar het park weer be-

Het aantal ontsnappingen steeg aanmerkelijk na de komst van het Nederlandse contingent op 24 juli 1941. Nadat Nederland op 15 mei 1940 voor de Duitsers had gecapituleerd, eisten zij van de Nederlandse beroepsmilitairen een verklaring waarin deze op erewoord beloofden 'direct noch indirect' deel te nemen aan de strijd tegen Duitsland. Van de omstreeks 15.000 beroepsmilitairen tekenden bijna 14.400 (99%) deze zgn erewoordverklaring. Geweigerd werd te tekenen door 9 officieren van de Koninklijke Landmacht, 8 officieren en 1 stoker 2e klas van de Koninklijke Marine, voorts door alle in Nederland aanwezige officieren van het KNIL (39), en door 12 cadetten. Van de weigeraars en van degenen die later hun handtekening introkken, kwamen er 68 in Colditz terecht. Kapitein KNIL Machiel van den Heuvel (staande 3e van links) was hun briljante ontsnappingsofficier.

gonnen of tot ontzetting van de Duitsers bleek dat er opnieuw twee Nederlanders vandoor waren gegaan, de majoor van de generale staf C. (Coen) Giebel en de 2e luitenant infanterie O.L. (Oscar) Drijber, beiden eveneens van het KNIL. De Duitse veiligheidsofficieren pijnigden hun hersens af om er achter te komen hoe de Nederlanders hadden kunnen verdwijnen. 'Wij dachten', schrijft Eggers, 'dat het misschien was gebeurd tijdens een of andere afleidingsmanoeuvre, of mogelijk tijdens het voetballen of handballen op het omheinde sportveldje in het park. Misschien was men er daar in geslaagd een gat te graven onder de omheining en zo ongezien weg te komen via het beekje om zich daarna verborgen te houden onder de brug tot de 'parkwandeling' van de krijgsgevangenen was afgelopen.'

Dit alles was echter speculatie totdat enkele weken later een van de meer oplettende schildwachten tijdens een bewakingsdienst in het park, op het sportveldje - in de wandeling wegens de prikeldraadomheining door de Engelsen 'de schaapsskooi' en door de Nederlanders 'het hertenkamp' genoemd - een groepje krijgsgevangenen zag samenrotten rondom het deksel van een put. Deze put was geïnspecteerd nadat in augustus de veiligheidsmaatregelen opnieuw waren bekeken. Het was niet meer dan een met bakstenen beklede afvoerput van 4,5 meter diep die nergens heen leidde. Niettegenstaande dat hadden de Duitsers de deksel van de put vergrendeld. Nu ontdekte de wacht dat twee man van het groepje zonder moeite het deksel oplichtten en onder de grond verdwenen. Er werd alarm geslagen en in de put bleken de luitenants Wardle en Wojciechowski te zitten.

Deze ontdekking gaf de Duitsers een eerste aanwijzing hoe de ontsnappingen in hun werk waren gegaan; door mannen in de put achter te laten die dan na het vallen van de duisternis uit het park konden ontsnappen. Onverklaard bleef echter hoe dit had kunnen gebeuren nadat de deksel vergrendeld was. Volgens Eggers had men die deksel al vele malen geïnspecteerd en de afsluiting ervan gecontroleerd. Hij zou tot na de oorlog moeten wachten om op die vraag het antwoord te krijgen. En hoe had men de verdwijning tijdens de appels verborgen kunnen houden?

Onze medewerker in Nederland, Karel Margry, heeft een en ander gereconstrueerd aan de hand van gesprekken met degenen die bij de ontsnappingen waren betrokken, en voorts ook aan de

hand van een onderzoek dat hij in 1988 in het park instelde.

De gehele reeks gebeurtenissen vond aldus plaats:

'Vandy' zoals de Engelsen Van den Heuvel noemden richtte al spoedig zijn aandacht op het park dat de beste mogelijkheid bood om te ontsnappen. Zoals pogingen van de andere nationaliteiten reeds hadden vastgesteld, vermeed men daarmee de noodzaak het Duitse beveiligingssysteem binnen de muren van het kasteel te moeten doorbreken. Dat gebeurde al door de Duitsers zelf als deze hen dagelijks naar het park begeleidden. In het gedeelte waar de gevangenen mochten sporten, ontdekte Van den Heuvel al snel een put in de buurt van het beekje, en zijn lenige geest had gauw in de gaten hoe hiervan mogelijk partij kon worden getrokken. Achteraf lijkt zijn plan eenvoudig maar, zoals Pat Reid zegt, 'niemand had zich eerder de geweldige mogelijkheden gerealiseerd die daar werden geboden', het minste van al de Duitsers. Het houten deksel zat los, en scharnierde aan een kant. Bij inspectie bleek dat de put ongeveer 4,5 meter diep was terwijl ijzeren treden naar het water voerden, dat een diepte had van 1,5 meter. Indien men het voorelkaar kreeg dat zou worden geteld vóór de terugkeer naar het kasteel, zou het tamelijk eenvoudig zijn twee officieren in de put achter te laten, die dan als het donker was tevoorschijn zouden komen. De put bleek een van de geslaagde ontsnappingsideeën te zijn geweest. In de komende weken zou er drie keer gebruik van worden gemaakt. Vier van de zes ontsnappers maakten een 'home-run'. Enkele weken na de derde ontvluchting zagen de bewakers dat twee gevangenen in de put verdwenen. Aangenomen wordt dat de Duitsers het gat vervolgens dichtgoiden. Karel Margry moest eerst een groot deel van het voormalige omheinde stuk afzoeken voordat hij de put vond, zonder deksel. De diepte was nu ongeveer 30 cm. Later ontdekten wij dat het David Ray en Colditz-kenner Michael Booker waren geweest die de put al in 1980 hadden uitgegraven.

13 augustus: Toen de krijgsgevangenen aantraden voor het appel voorafgaande aan de parkwandeling, werden twee Britse gevangenen, die het recht op de tocht naar het park tijdelijk was ontnomen wegens een of ander klein vergrijp, apart gezet. Zij moesten achterblijven. Toen bij het appel in het park voor de terugmars naar het kasteel twee man ontbraken, wisten de Nederlanders de Duitsers om de tuin te leiden door te suggereren dat bij het eerste appel abusievelijk de twee Britten waren meegeteld die achter hadden moeten blijven.

Tijdens het eerste avondappel namen de Nederlanders de Duitsers er weer tussen. In plaats van met de normale rotten van vijf aan te treden, verschenen ze met twee rotten die slechts vier man telden. Dat de twee ontbrekenden niet werden gemist lag aan het militair correcte gedrag dat de Nederlanders te allen tijde tijdens de appels vertoonden, waardoor de Duitsers wat achtelozer waren geworden.

Bij het tweede avondappel namen twee Polen de plaats in van de ontsnapte officieren om de gaten in de Nederlandse rijen op te vullen.

15 augustus: Op het moment dat Steinmetz en Larive in het mangat doken, werd de aandacht van de Duitse bewakers, evenals de eerste keer, afgeleid door een spelletje volleybal. (Men kijkt dan eerder in de lucht dan naar de grond). Onder tussen stond in een andere hoek de 1e luitenant infanterie G.W.T. (Gerrit) Dames met een draadschaar achter zijn rug een gat in de omheining te knippen en, op het juiste ogenblik, kroop hij erdoor en liep weg. (Hiermee liep hij het zeer aanzienlijke risico dat op hem geschoten zou worden). Toen de Duitsers hem ontdekten riep hij 'Maak dat je wegkomt, de Duitsers hebben mij ontdekt', waarmee hij de indruk wekte dat anderen vóór hem de benen hadden genomen. De truc gelukte. Er werd onmiddellijk appel gehouden en toen er twee man ontbraken trokken de Duitsers de conclusie dat zij vóór Dames naar buiten waren geglipt. Een zoektocht buiten het park leverde natuurlijk niets op en Steinmetz en Larive konden 's avonds uit het park ontsnappen.

20 september: Tijdens het appel vóór de wandeling

Veel is geschreven over de unieke manier waarop de Nederlanders de openplaatsen tijdens appels wisten te camoufleren door het gebruikmaken van dummies. Het toepassen van de truc werd vergemakkelijkt vanwege de gedisciplineerde manier waarop de Nederlanders aantraden voor een appel. De dummies, die door een Poolse officier waren gemaakt van een mengsel van cement en gips, werden of gedragen door 2e luitenant KNIL Leo de Hartog (boven links), of door 2e luitenant KNIL Bill Grijzen. Ze werden voor het eerst gebruikt tijdens het avondappel van 20 september na de derde ontsnapping uit de put. Volgens de Hartog hadden de dummies, hoewel zij kunstig gemaakt waren, niemand kunnen mislijden anders dan bij halfdonker en hij was dan ook falikant tegen het gebruik ervan overdag. De eerste dummy – door de Duitsers

ling naar het park, verborgen zich twee gevangenen, een Pool en een Fransman, elk klein van gestalte, onder de lange zwarte Nederlandse militaire overjassen van de kapiteins infanterie W. Romswinkel en T. Willer, beiden lang en fors gebouwd. De kleine Fransman en de kleine Pool namen bij het appel tijdens het vertrek uit het park de plaatsen in van de twee officieren die zich op dat moment in de put verborgen hielden.

De bout die de Duitsers hadden gebruikt om het deksel van het mangat te vergrendelen werd vervangen door een die van een leeg aspirinebuisje was gemaakt. Van buiten was het ding bestand tegen inspectie, maar de nagemaakte bout brak als vanuit het mangat het deksel naar boven werd geduwd. Deze ontsnapping, waarbij de majoor Giebel en de 2e luitenant O.L. Drijber, zich uit de voeten maakten, was de enige waarbij het nodig was vliegensvlug de bout te verwisselen omdat de Duitsers pas na de ontsnappingen in augustus het deksel hadden vergrendeld. Er heeft op het deksel nooit meer dan een bout-grendeling gezeten en zeker nooit een echt slot.

Gedurende de herfst van 1941 kwam een uitgebreid tunnelproject aan het licht toen in de afdeling van de Fransen werd ontdekt dat de plafondbalken begonnen te scheuren. Bij nader onderzoek van de ruimte boven het plafond bleek daar tonnen aan puin te liggen. De aangetroffen hoeveelheid wees niet alleen op een lange tunnel, maar ook op een die reeds zeer ver gevorderd moest zijn. Echter, hernieuwde waakzaamheid, opvoering van het aantal appels om de vrije tijd van de gevangenen te beperken en intensivering van het speurderswerk, waren niet voldoende om vast te stellen waar de tunnel begon. De Duitsers achtten het een zorgelijke ontwikkeling en licht-

'Max' gedoopt – werd drie maanden later op 12 december ontdekt toen de pop werd gebruikt om weer een andere vlucht uit het park te maskeren. Boven rechts: Op deze foto, die enige tijd na het gebeure voor het terras van het wachtgebouw werd genomen, staat Max tussen de volgende officieren: v.l.n.r. ltz 3e kl F.E. (Frits) Kruimink, wiens ontsnapping de dummy had moeten camoufleren, ltz 2e kl D.W. (Diederik) baron van Lynden, kapitein KNIL G.A. (Gijs) van Nimwegen, Max met 2e Int KNIL L. (Leo) de Hartog, 1e Int KNIL H.G. (Herman) Donkers, ltz 2e kl C.L.J.F. (Charles) Douw van der Krap (de andere officier die met Kruimink werd gepakt toen zij zich in het park in een holte verborgen hielden onder een laken bedekt met een hoop bladeren) en kapitein KNIL F.J. (Frits) Bijvoet.

ten niet alleen het hoofdkwartier van Wehrkreis IV in, maar ook het OKW. Ondertussen waren diverse andere ontsnappingspogingen vrijdeld: een ondernomen vanuit

het park door leden van het Belgische contingent, een andere via de daken door de Britten, en een derde door de Nederlanders van wie er twee, gekleed als Duitse officieren, de hoofdpoot pro-

In februari werd Max' broer 'Moritz' in beslag genomen toen de Nederlandse tunnel werd ontdekt. Hij vormde een mooie aanwinst voor de steeds groeiende verzameling van het Colditz-museum. Moritz werd zonder z'n Nederlandse pet gevonden en op deze foto draagt hij een nagemaakt Duits hoofddeksel.

Al met al hadden de Britten nog geen 'home-run' geboekt, noch was er iemand in geslaagd met succes uit het kasteel zelf te ontsnappen. Zoals uit het grote aantal in beslag genomen Duitse uniformen op de vorige foto kan worden opgemaakt, meenden vele gevangenen dat de gemakkelijkste manier om weg te komen was zich als Duitser te vermommen. Zoals wij zagen maakte het tonen van een genummerde koperen penning door iedereen die de binnenplaats van de gevangenen betrad of verliet, onderdeel uit van het beveiligingssysteem. Eerder in het jaar waren verscheidene gevangenen gepakt die zonder zo'n penning hadden geprobeerd weg te komen. De lezers zullen zich herinneren dat de gevangenen in juli beslag hadden kunnen leggen op penning nr 26. De schilder had tegen de Duitsers gezegd dat hij het ding had verloren, hoewel hij in feite was omgekocht om de penning af te staan. De bewakers waren als gevolg hiervan gewaarschuwd naar penning nr 26 uit te kijken. Op 28 augustus, meteen na het avondappel, verliet een jonge Duitse onderofficier de binnenplaats van de gevangenen en overhandigde de penning aan de poort met de woorden: 'Ik moet van de dienstdoende officier een bericht overbrengen aan de commandant. Hij draaide daarop prompt naar links richting Kommandantur, in plaats van naar

het wachtgebouw zoals ieder ander. De wacht bekeek de penning en zag het nummer: 26! Het spel was uit en 1e luitenant Airey Neave werd in verzekerde bewaring gesteld. De volgende dag kwam Lange met z'n camera (links). Pat Reid geeft toe dat hij als ontsnappingsofficier wellicht had behoren te voorzien dat een cijfer op de penning had moeten worden veranderd alvorens Neave er gebruik van maakte. Niettemin, hoewel deze poging mislukte, gold het principe zich als Duitser te verkleeden nog steeds, en toen Reid een tijd eenzame opsluiting onderging in de cellen op de binnenplaats, daagde er bij hem een nieuw idee. Urenlang was hij vanuit zijn raam in staat geweest naar het Saalhaus te staren (waar zich op de derde verdieping de toneelzaal bevond). Plotse-ling schoot hem te binnen dat het podium zich mogelijk uitstreckte boven Duits 'territoire'. Indien dit het geval was, zou iemand mogelijk toegang kunnen krijgen tot de gang die het Saalhaus en het wachtgebouw verbond (links op de foto *boven*). Iemand zou dan rechtstreeks via de deur van het wachtlokaal zelf naar buiten kunnen gaan, wat niet alleen geen ongewone indruk zou maken, maar zo zou ook het penningensysteem worden omzeild.

beerden te passeren. Op 17 december slaagden drie Fransen erin een 'home run' te maken. Het is echter de vraag of hier sprake is geweest van een werkelijke ontsnapping uit Colditz zelf. De 1e luitenants Jacques Durand-Hornus, Guy de Frondeville en Jacques Prot namen hun kans waar tijdens een bezoek aan de tandarts in het stadje Colditz. Geholpen door de mist en de regen die avond splitsten zij zich en verdwenen in het duister.

Aan het eind van het jaar maakte de Afdeling Veiligheid de balans op waarbij bleek dat ondanks tien 'home runs' het aantal mislukte pogingen groter was geweest.

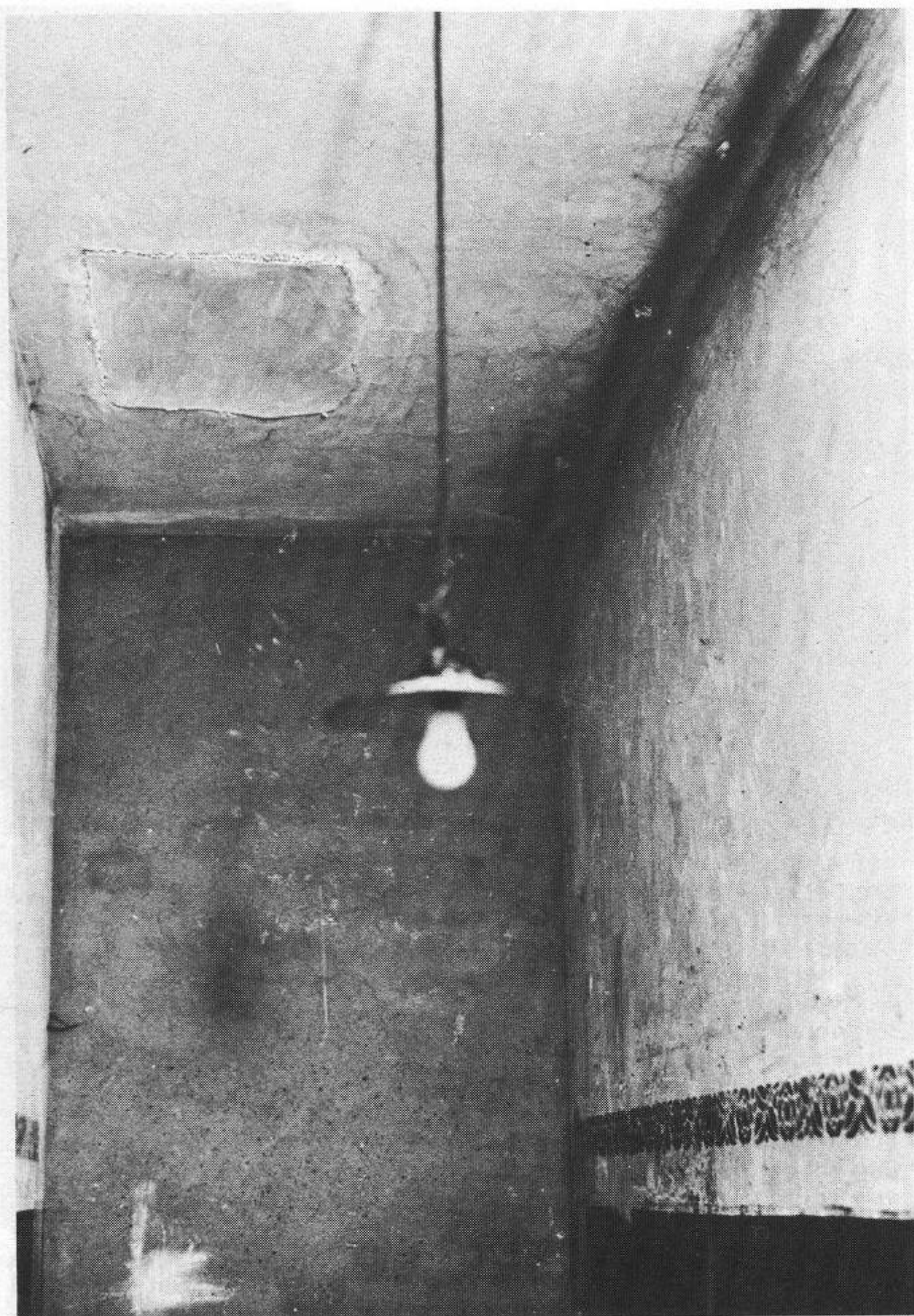
Tot dusver waren alle geslaagde 'home runs' buiten het kasteel zelf begonnen, maar in het nieuwe jaar zou de eerste vanuit het kamp zelf worden georganiseerd. Het betrof een gecombineerde Nederlands-Britse poging. Eggers schrijft hierover:

'Op 7 januari ontdekten wij dat vier officieren waren verdwenen - spoorloos! De vermisten waren de 2e luitenant [KNIL] A.P.T. Luteijn en de 1e luitenant [KNIL] H.G. Donkers, en verder de Britse officieren Neave en Hyde-Thompson. Wij kregen zonder mankeren de namen van de ontsnapten van hun hoofdofficieren zodat we niet meer hoefden na te gaan wie er ontsnapten waren. Hoe verdacht eigenlijk! Hoe zelfverzekerd moesten zij wel niet zijn geweest en hoe vol vertrouwen in hun vluchtweg! En geen van onze wachten had ook maar iets verdachts gezien.

'We hielden die dag opnieuw een van onze speciale zoekacties, die duurde van 10 uur 's morgens tot 2 uur 's middags, waarbij wij 500 krijgsgevangenen op de koude binnenplaats lieten staan. Zij maakten echter onophoudelijk lawaai dat zo dreigend klonk dat de Kreisleiter uit de

Finale op het podium van de toneelzaal tijdens de kerstmisvoorstelling in 1941. Airey Neave staat links met baret, en zijn mede-ontsnapper, 2e luitenant Luteijn, bevindt zich geheel links in de orkestbak.

Na zijn vrijlating testte Pat Reid zijn theorie door een gat in de vloer onder het podium te maken. Dit kwam uit in een kleine ruimte aan het eind van de gang die over de poort heen naar het wachtgebouw leidde. Het gat werd zo goed mogelijk dichtgemaakt met een stuk plafond gevat in een houten frame.

46 jaar later. Gelukkig voor de historisch geïnteresseerde is aan het gerepareerde plafond nog steeds te zien waar het gat zich bevond. In 1942 liep dit deel van de ruimte dood. Thans is er een deur gemaakt die de ruimte verbindt met een gang op de tweede verdieping van het Saalhaus.

stad opbelde om te vernemen wat er aan de hand was. Hij zei dat de bevolking er zich aan ergerde. Wij vonden niets. De Tijger [spotnaam voor Teichert, een van de veiligheidsofficieren] maakte met zijn honden een rondgang om het kasteel langs de bovenste rand van het park en zocht naar een tunneluitgang of sporen in de sneeuw. Zonder resultaat.

'Het OKW begon zich intussen zorgen te maken. Vragen werden gesteld over het 'puin', onmiskenbaar afkomstig van een tunnel waarover wij wekenlang al uit en te na hadden gerapporteerd. Men bombardeerde ons met vragen en met adviezen ... Er moest iets gedaan worden. De Commandant en de veiligheidsofficier voelden zich in hun hemd gezet ...

'De aangewezen persoon om de vluchtuitgang op te sporen was de oudste dienstdoende officier, en dat was ik op dat moment, in samenwerking met de onderofficieren, Oberstabsfeldwebel (vergelijkbaar met onderluitenant) Gephard en Unteroffizier (sergeant) Schädlich, die toezicht hielden op de oppassers van de krijgsgevangen officieren en voorts de dagelijkse gang van zaken regelden in het krijgsgevangenengedeelte. Na te hebben besloten om al die plaatsen in het kasteel te inspecteren waarvan niet op de normale wijze gebruik werd gemaakt, begonnen wij aan onze min of meer privé-speurtocht.

'Eerst keken wij aan de westkant in de grote kelder onder de verblijven van de Fransen. Niets dan aardappelen vonden wij hier. De muren waren alle van stevig metselwerk of zij werden gevormd door de rotswand. Niets wees erop dat hier zou zijn gegraven. Daarna bezochten we de voormalige wijnkelder waar sinds lang geen flessen meer lagen. Dikwijls had ik de muren geïnspecteerd, die ook gedeeltelijk in de rots waren uitgehouwen. Wij vonden niets. De volgende dag doorzochten wij de kapel. Wij zetten het altaar op zij, maar eronder was niets. Daarna doorzochten we zeer nauwkeurig de sacristie, wat ook niets

opleverde. We inspecteerden het orgel en de diepe vensternissen - alles in orde zelfs tot aan de dikke lagen stof.

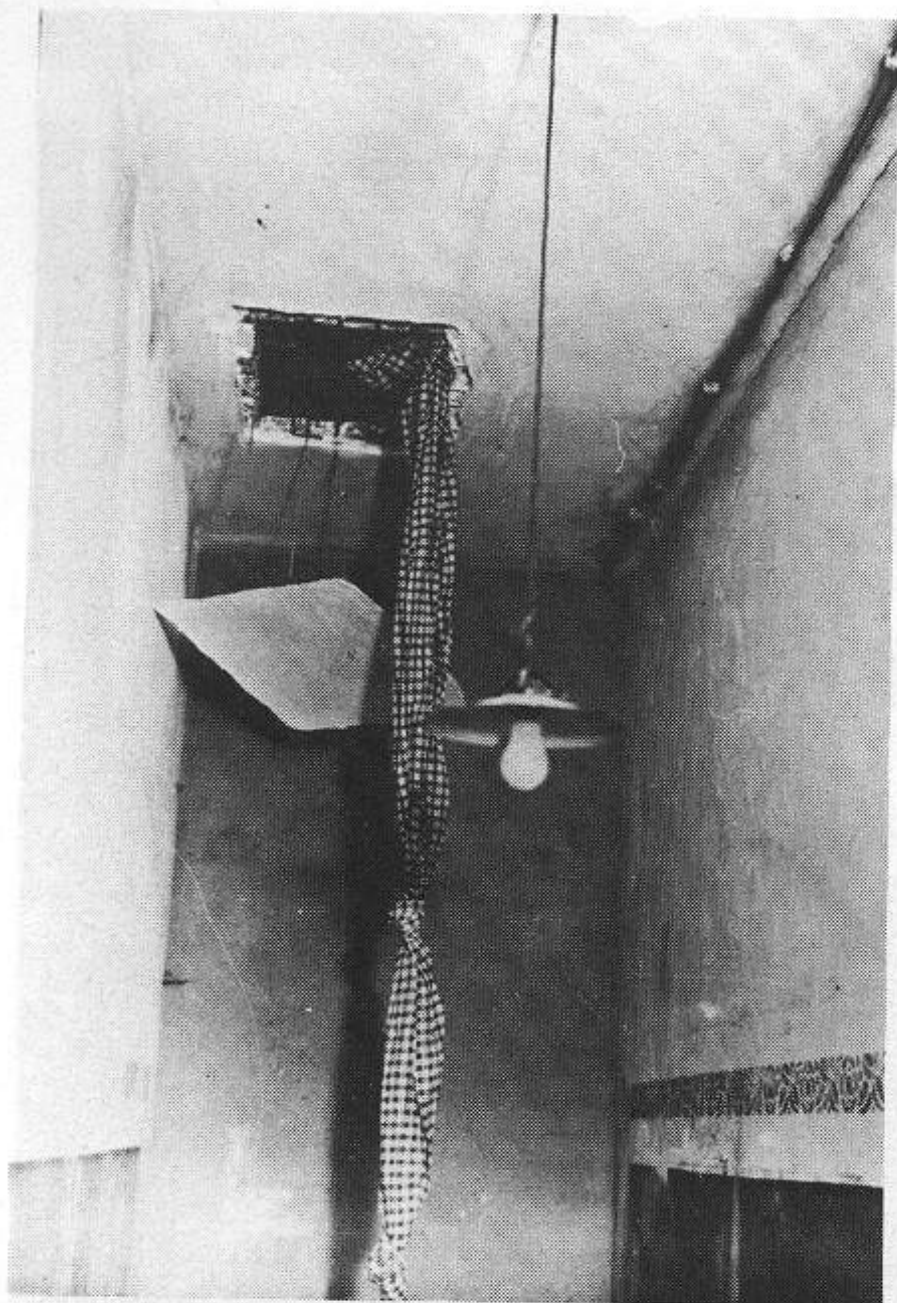
'Op 13 januari hadden wij nog steeds niets kunnen ontdekken. Tijdens het appel die ochtend ontbrak niemand, zodat wij ons voor die dag veilig waanden. Anderzijds, dat gevoel hadden wij ook de voorafgaande week totdat werd ontdekt dat vier officieren werden vermist, die voorts waarschijnlijk al langer waren verdwenen en wier afwezigheid de overige krijgsgevangenen bij meer dan een appel hadden weten toe te dekken. 'Die ochtend stond de toneelzaal op ons programma. Deze lag op de derde verdieping van het Saalhaus. De zaal werd gebruikt voor toneelsporten, concerten, gymnastiek, boksen, schermen, lezingen, enzovoorts. Wij hadden een deel van de begane grond in gebruik, zodat het er niet naar uitzag dat wij zoiets als een tunnel zouden vinden. Het zuidelijke einde van de bovenverdiepingen, die bezet waren door de krijgsgevangenen, bevatte enerzijds ramen die uitzaagden op onze binnenplaats, en anderzijds was dit deel door een blinde muur afgesloten van onze noordelijke vleugel. De westelijke kant van dit gebouw zag uit op de kleine binnenplaats tussen de Overwelfde Doorgang en het wachtlokaal. De achterkant grensde aan de verblijven van de oppassers. Deze vertrekken keken uit op de binnenplaats van de gevangenen.

'Wij inspecteerden de vloer van de toneelzaal, klopten op de muren, keken naar het plafond, onderzochten de tralies voor de ramen, en onderwierpen vervolgens de artistenfoyers aan weerszijden van het toneel aan een onderzoek. Daarna kwam het toneel zelf aan de beurt dat zo te zien een podium was als alle andere. Ik liet mijn blik erover dwalen, en vroeg mij af of er een luik in de vloer was. Hoe diep was de ruimte onder de toneelvloer? Hadden wij er eigenlijk ooit onder gekeken? Unteroffizier Schädlich (die de Britten de 'Fret' noemden) dacht van niet, en ik gaf hem

daarop de opdracht in het souffleurshokje te kruipen en de ruimte met zijn zaklantaarn te inspecteren.

'Schädlich brak een plank los van de trap in het hokje en deed wat ik hem gevraagd had. Daarna gaf ik hem opdracht onder de planken zelf te kijken. Hij was echter te dik en kon niet door het gat dat was ontstaan door het losbreken van de traprede. Ik stond op het punt er maar verder vanaf te zien. Wij hadden ons evenwel voorgenomen elk stuk oppervlak grondig te bekijken, zelfs het meest onwaarschijnlijke. Mogelijk zouden wij een schuilplaats vinden onder het toneel. Ik haastte mij daarop naar het wachtlokaal en gaf opdracht de kleinste man die aanwezig was naar de toneelzaal te zenden om onder het podium te kruipen en daar rond te kijken. Ik bevond mij nog in het wachtlokaal toen de man tien minuten later hard kwam aanrennen met de boodschap: 'Herr Hauptmann, we hebben een opening onder het podium gevonden.'

'Ik rende de trap weer op en zag dat alle treden in het souffleurshokje waren weggebroken, waarna men er achter was gekropen en in de vloer een opening had gevonden van ongeveer 60 X 60 cm. Schädlich had een bepleisterd frame losgetrokken dat het gat bedekte en met spanschroeven aan beide kanten vastgezet was aan de dwarsbalken. De vloer onder het podium was aan de achterkant het plafond van een ongebruikte blinde gang die aan de Duitse kant begon op de bovenste verdieping van het wachtgebouw. Wij hadden nooit de maten opgenomen van alle vloeren, en ook niet van deze gang omdat die nooit werd gebruikt en aan onze kant achter een afgesloten deur lag. Hierdoor hadden wij de gevangenen een gemakkelijk te nemen barrière verschaft: tussen hun en ons gedeelte niet meer dan een vloer die tegelijk plafond was van de ruimte eronder, alsmede een deur die naar een (door)gang aan onze kant leidde. De (door)gang liep bovendien van het Saalhaus naar het wacht-

Neave en Luteijn verdwenen op de avond van de 5e januari 1942. Een deel van het succes was te danken aan Van den Heuvel die de verdwijning tijdens de beide appels op de 6e had weten te maskeren. Diezelfde avond herhaalden 1e luitenant John Hyde-Thompson en 1e luitenant Herman Donkers het spel. De volgende dag ontdekten de Duitsers dat er vier man waren verdwenen, maar het kostte hun meer dan een week erachter te komen hoe zij waren ontsnapt. Vanzelfsprekend was het gat na elke ontsnapping weer dichtgemaakt in de hoop dat de route op-

nieuw zou kunnen worden gebruikt. *Links:* Een van Lange's foto's toont hoe het werd gedaan. *Rechts:* In 1985 op de veertigste verjaardag van de bevrijding van het kasteel, kwamen voormalige gevangenen er bijeen voor een reünie. Zij brachten ook een bezoek aan het museum dat vanaf de hoofdpoot 150 meter verder de weg op ligt. Hier toont Pat Reid aan Bill 'Lulu' Lawton het originele valse stuk plafond dat Reid de naam gaf 'Shovewood IV', zijnde het vierde valse luik dat hij had gemaakt. (Foto: Michael Booker)

gebouw boven de poort van de binnenplaats! Er was zelfs een raam in boven de poort. Dat zij achter dat raam nooit iemand zagen moest de krijgsgevangenen op de gedachte hebben gebracht dat er daar voor hun werkzaamheden braakliggend terrein lag! Zij hoefden niet door een muur heen te breken – het enige wat zij hadden te doen was niet meer dan zich te laten zakken door een plafond van latten en stucwerk. Ik ging naar het wachtgebouw, nam daar de trap en liep de gang door boven de poort, opende een deur en kwam aan het blinde eind onder de achterkant van het toneelpodium. We hadden het bepleisterde frame weggenomen en in het plafond bevond zich een gat, groot genoeg om er een man doorheen te laten zonder het pleisterwerk aan de kanten te beschadigen. De gevangenen hadden in deze vluchtweg zo'n vertrouwen gehad, dat zij vrijwel niets hadden gedaan om het frame aan de bovenzijde te camoufleren. Dichtbij vonden wij onder het toneel een reeks aan elkaar geknoopte beddelakens om zich naar beneden te laten zakken.

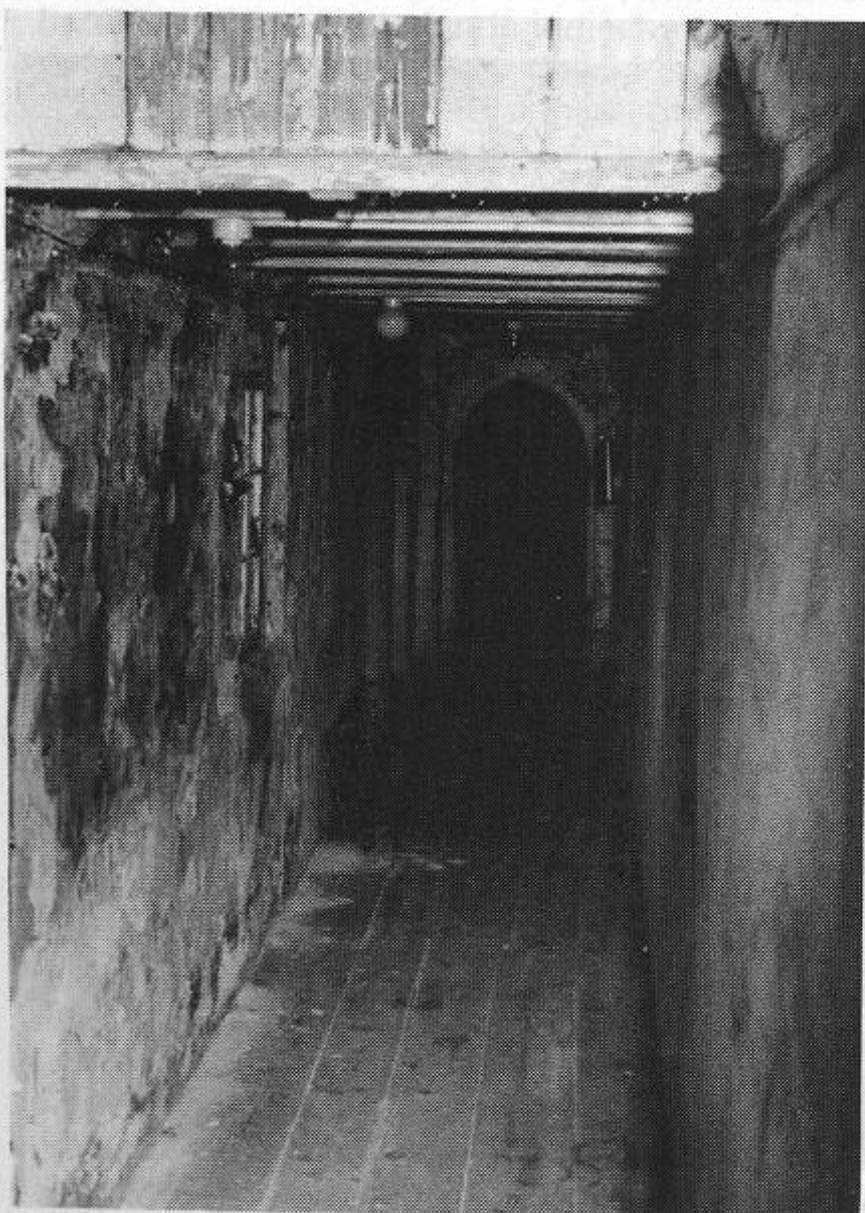
Zo moesten de vier de week tevoren de benen hebben genomen.

'De gang liep boven de poort van de binnenplaats naar de bovenste verdieping van het wachtgebouw. Vandaar liep een wenteltrap langs ons officierscasino, langs de vertrekken van de wacht op de eerste verdieping en vandaar naar een gang die zich bevond buiten het wachtlokaal op de begane grond.

'We trachtten de gang van zaken te reconstrueren en ondervroegen het wachtpersoneel. Natuurlijk herinnerde niemand zich meer iets een week na het gebeurde, maar een of meerdere personen moesten toch vier gevangenen hebben laten passeren, elke keer twee tegelijk. Waarschijnlijk waren zij perfect vermomd geweest als Duitse militairen. Dat betekende dat zij niet waren aangehouden om hun passen te laten zien, een ernstige inbreuk op een van onze belangrijkste vaste orders, waarvan wij de naleving echter nooit goed onder controle hebben gekregen. Wij gingen alle mogelijkheden na en kwamen tot de

conclusie dat de vier slechts één weg hadden kunnen nemen, en dat was rechtstreeks langs het wachtlokaal beneden aan de trap, en via de toegang tot het wachtlokaal over de kleine binnenplaats naar de Overwelfde Doorgang waar de Duitse binnenplaats werd bereikt. Daar bestond, zo constateerden wij, een mogelijkheid naar buiten te komen zonder door enige wachtpost te worden gehinderd. In de zuidwestelijke hoek van onze binnenplaats bevond zich weer een overwelfde doorgang, waarna men een brug bereikte over de oude vestinggracht die naar de hoofdpoot leidde. Bij het begin van de brug, gerekend vanaf het kasteel, bevond zich een ijzeren hekje waarachter een pad lag dat naar de gracht leidde en dat een kortere weg bood naar de verblijven voor de gehuwden. Krijgsgevangenen die in het hospitaal moesten worden behandeld zouden dit gat in onze verdediging mogelijk hebben waargenomen, en voor mogelijk gebruik in de toekomst die wetenschap goed hebben onthouden.

'Opnieuw werden wij gedwongen nog meer vei-

Karel Margry reconstrueerde de route naar de vrijheid. *Links:* De gang die boven de poort van de binnenplaats van de gevangenen loopt. *Midden:* Aan het andere eind van de doorgang sloegen de ontsnappers

links af ... en kwamen zo op de bovenste etage van het Duitse wachtgebouw *rechts*, thans de kinderafdeling.

ligheidsmaatregelen te nemen. Om te beginnen metselden we de plek dicht waar het hekje zich had bevonden. Voorts maakten we een nieuwe deur in het zicht van de wacht bij de poort. We sloten de toneelzaal, wat niemand erg speet, en verplaatsten ons officierscasino boven het wachtlokaal naar de betrekkelijke veiligheid van de Duitse binnenplaats. Hierop kregen wij sarcastische commentaren van de 'oppositie' in het casino. Door de krijgsgevangenen werden we uit ons eigen officierscasino verdreven! Wie runt eigenlijk deze tent? De deur bovenaan de trap van het wachtgebouw die naar de blinde gang leidde, werd dubbel vergrendeld. De vogels waren echter gevlogen.

'Vijf dagen nadat de vier man waren verdwenen konden we wat verlichter ademhalen. De spoorwegpolitie in Ulm had op de 8e januari, een dag na de ontsnapping uit Colditz, twee verdacht uitziende Nederlandse electriciens uiteindelijk hun reis laten voortzetten. Toen er echter de volgende dag weer twee arriveerden met dezelfde trein en op hetzelfde uur, die bovendien ook naar Tuttlingen moesten, werden zij wat nader aan de tand gevoeld door de politie, waarna deze ons tenslotte opbelde met de mededeling dat de luitenants Donkers en Hyde-Thompson, die van ons afkomstig waren, zich in Ulm bevonden. Of wij ze wilden ophalen. Neave en Luteijn slaagden er wel in de Duits-Zwitserse grens te passeren.'

De weg via de toneelzaal was van oorsprong een idee van Pat Reid, de Britse 'ontsnappingsofficier' die tot taak had de vluchtpogingen te coördineren zodat het plan van de ene gevangene niet dat van een ander zou doorkruisen of compromitteren. Aangezien de Duitse namaak-uniformen niet konden worden vervolmaakt zonder hulp van de Nederlanders, wier overjas vrij gemakkelijk gelijkelijk kon worden gemaakt aan een Duitse, werden twee Nederlandse officieren uitgenodigd zich bij de twee Britten aan te sluiten. In 1953 vertelde Neave over zijn ontsnapping in *They Have Their Exits* en in 1969 in *Saturday at M.I.9* nogmaals.

'In Colditz', zo schreef hij in 1969, 'werd nergens anders aan gedacht dan aan ontsnappen. Een commissie kwam tot stand om voor de plannen prioriteiten vast te stellen in relatie tot de kans op succes. Op mijn zeventiende had ik voor het eerst een bezoek aan Duitsland gebracht en ik sprak de taal vrij redelijk, maar mijn eerste plan, dat overigens door de commissie was geselecteerd, leek meer op een toneelvoorstelling dan op een ontsnapping. In augustus 1941, na het avondappel op de binnenplaats van Colditz, slaagde ik erin, gekleed in een eigen gemaakt Duits korpuraalsuniform, langs de schildwacht bij de poort te komen door hem een gestolen metalen penning te tonen. Het 'uniform' was gemaakt van een Poolse tuniek waarop ik decorverf uit de toneelzaal van het kamp had gesmeerd. Onder de booglampen langs de weg buiten het kasteel

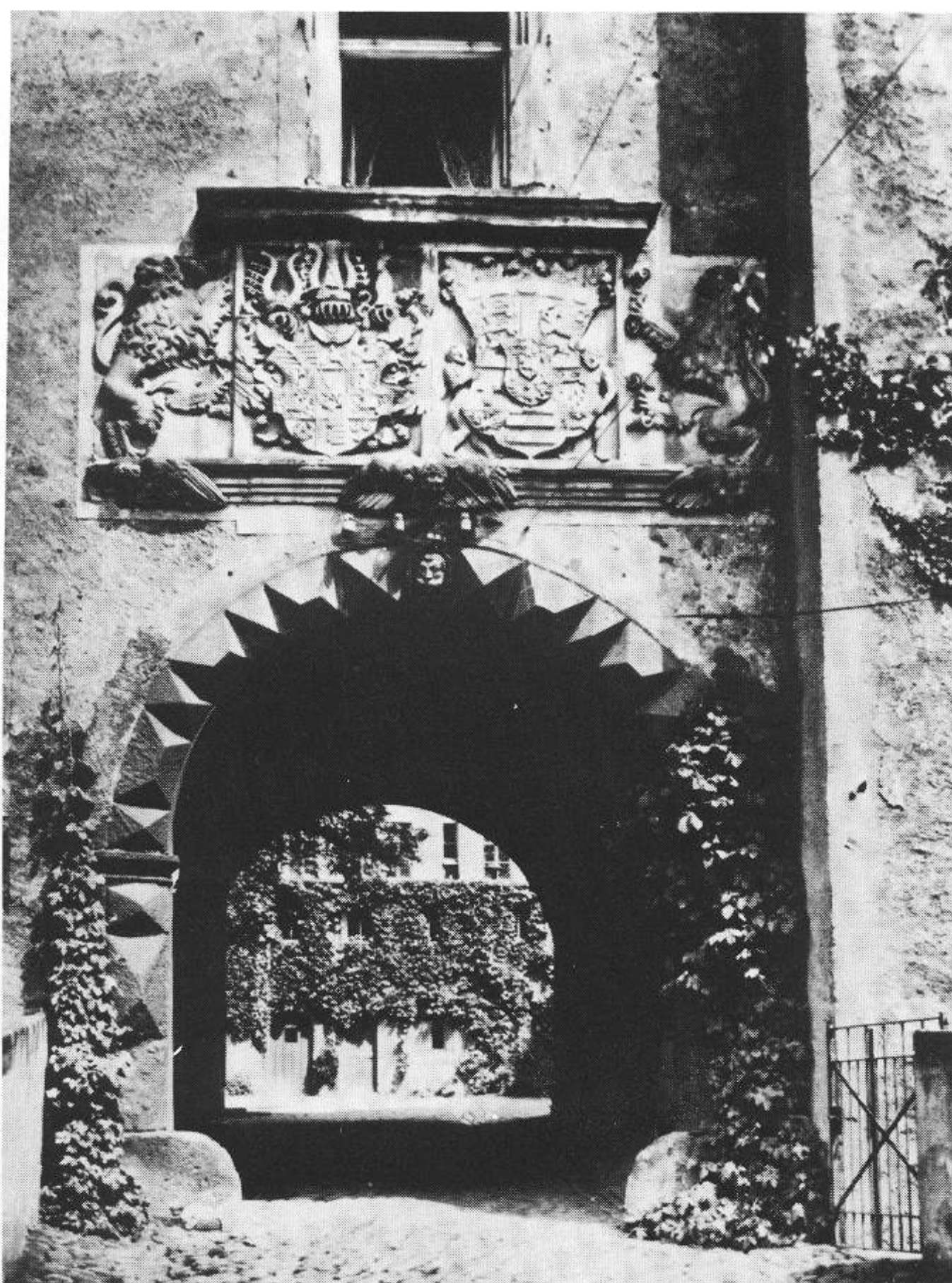
Boven v.l.n.r.: De trap af langs de deur van de officierscantine op de eerste verdieping ... voorbij het wachtlokaal op de benedenverdieping ... en de deur uit naar de kleine binnenplaats waar zij de eerste schildwacht passeerden ...

... na de eerste op naar de tweede schildwacht onder de poort naar het Duitse binnenplein. Bij beide ontsnappingen opende de schildwacht, afgaande op wat hij dacht Duitse officieren te zijn die hem door de sneeuwjacht naderden, zonder aarzelen het hek ...

... nu rechtdoor naar de poort onder de klokketoren waar zich de derde schildwacht bevond en het tweede veiligheidshek. De brug over de gracht en de hoofdpoot – waar de laatste en tevens de scherpste controle plaatsvond, degene die dus moest worden vermeden – zijn zichtbaar op de achtergrond.

zag het uniform er echter lichtgroen uit in plaats van veldgrijs. Ik werd onmiddellijk omringd door leden van de wacht en naar een cel gebracht, waarbij ik bedreigd werd met de doodstraf wegens belediging van de Wehrmacht. Mijn uniform hoorde dan ook meer thuis in een poppenspel en ik kon ze hun bedreiging nauwelijks kwalijk nemen.

'De volgende dag werden foto's van mij gemaakt ten behoeve van de Duitse politiearchieven, en later, nadat ik had betoogd dat volgens de Conventie van Genève iedere gevangene het recht heeft al het mogelijke te doen om te ontsnappen, werd ik veroordeeld tot een maand opsluiting in de stadsgevangenis. Om daar te komen, werd ik afgemarcheerd via een ophaalbrug [sic] over een droge gracht, en zo ontdekte ik een nieuwe vluchtweg uit het kasteel.

Om negen uur 's avonds op de 5e januari 1942, terwijl het buiten hevig sneeuwde, lieten luitenant Luteijn van het Nederlands-Indische Leger en ik ons zakken door een gat in de vliering boven het wachtgebouw dat grensde aan het gedeelte waar de gevangenen huisden. Zachtjes daalden wij een stenen wenteltrap af, en liepen langs de deur van de Duitse officiersmess op de eerste verdieping. De tonen van *Lili Marlene* smoorden het geluid van onze voetstappen. Op de begane grond passeerden wij het wachtlokaal zelf waar aan de wand, maar dat kwam ik pas na de oorlog te weten, de foto hing die van mij was genomen na mijn eerste uitbraakpoging. In de bittere kou en de hevige sneeuwjacht zagen de schildwachten ons aan voor Duitse officieren die een bezoek hadden gebracht aan het kasteel. We kwamen bij de ophaalbrug, openden het ijzeren hekje dat ik had ontdekt op weg naar de stadsgevangenis, daalden af in de droge gracht en beklommen de tegenoverliggende wal. Aan de andere kant bevond zich een hoge palissade die aan een park grensde waar de gevangenen konden wandelen en sporten. Wij klommen over de omheining en lieten ons langs een steile grashelling naar beneden glijden, waarna wij de drie en een halve meter hoge buitenste muur van het kasteel bereikten.

'Het was lastig een voetsteun te vinden totdat ik, staande op Luteijn's schouders, in staat was het ijzige bovenste deel van de muur te grijpen en Luteijn vervolgens naast mij naar boven te hijsen. Wij kwamen hard terecht op de bevroren grond. Onze Duitse officiersoverjassen en -petten, ge-

Toen Airey Neave na zijn eerste ontsnapping werd gepakt, moest hij in de gevangenis in de stad z'n straf uitzitten omdat de cellen in het kasteel allemaal vol waren. Bij zijn terugkomst passeerde hij de brug over de gracht (boven links, waarbij hem het kleine ijzeren hekje bij de muur aan de rechterkant opviel. Dit gaf toegang tot de droge gracht en vormde voor de Duitse gehuwde officieren een kortere route om de verblijven voor de gehuwden naast de weg naar het park te bereiken (zie p. 10). Boven rechts: Nadat het gat in het beveiligingssysteem was ontdekt werd, aldus Eggers, deze doorgang dichtgemetseld.

maakt uit Nederlandse uniformen, begroeven wij diep onder de sneeuw. Binnen tien minuten nadat onze vlucht bij het wachtgebouw was begonnen begaven wij ons op weg in een merkwaardige bonte mengeling van kledingstukken, zoals vermaakte uniformjassen, RAF-broeken en uit dekens gemaakte skimutsen, om aldus door te gaan voor Hollandse electriciens ...'

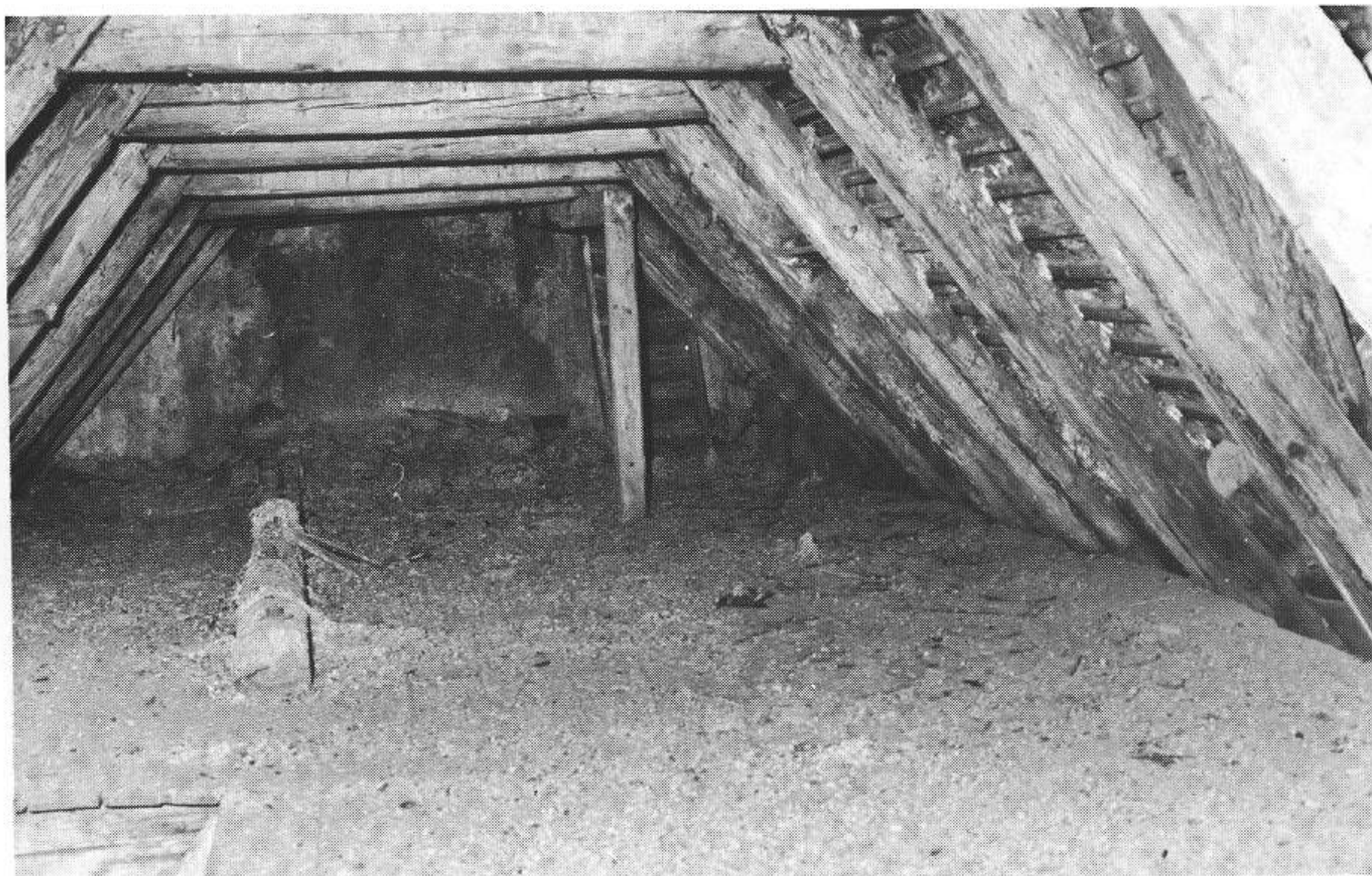
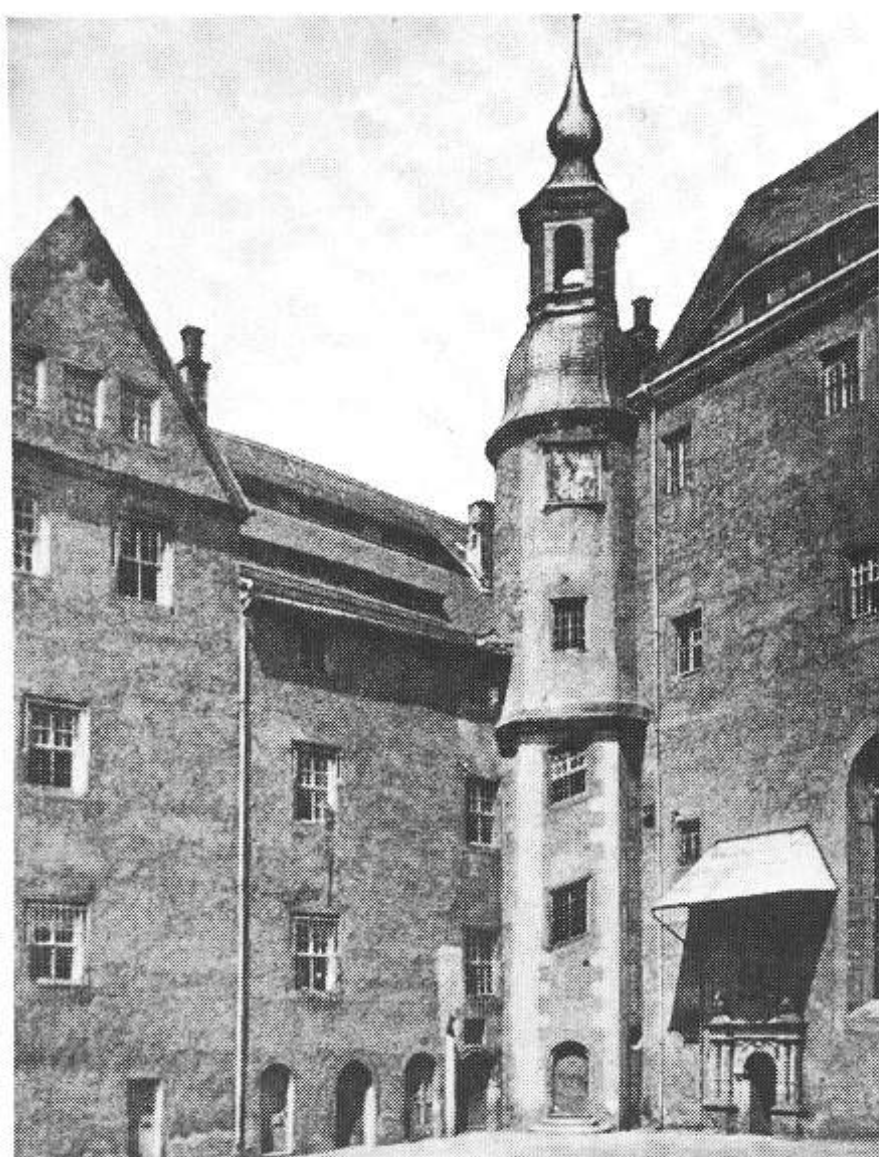
De afwezigheid van de eerste twee ontsnapte gevangenen kon de volgende dag tijdens de appels verborgen worden gehouden, en dezelfde avond nog werd de operatie herhaald toen de luitenants Donkers en Hyde-Thompson het kunststuk opnieuw uithaalden. Zij werden echter gepakt in Ulm.

Links: Het pad naar beneden naar de droge gracht. Rechts: Eenmaal in het park werd ongeveer op dit punt de muur beklommen. (David Ray) Hoewel de vluchtpoging van Donkers en Hyde-Thompson strandde in Ulm, kwamen Luteijn en Neave 72 uur nadat zij Colditz hadden verlaten in Zwitserland aan. Neave arriveerde tenslotte vier maanden later in Engeland na zijn reis te hebben voortgezet via Frankrijk, Spanje en Gibraltar. Hij was de eerste Brit die een 'home-run' haalde. Naar de Hartog in zijn boek meedeelt vertrok Luteijn na enkele maanden uit Zwitserland en ging hij via Suriname naar Australië. De vlucht van Neave en Luteijn was de eerste van drie succesvolle operaties vanuit het kasteel zelf in 1942.

De uitschakeling van de bijna waterdichte 'Neave'-route gebeurde bij toeval want de Veiligheidsafdeling was eigenlijk op zoek naar de tunnel waarvan zij wisten dat die werd gegraven en mogelijk zelfs al gereed was en die, naar de Duitsers meenden, mogelijk gebruikt was bij de laatste ontsnappingen. De Franse tunnel was een staaltje indrukwekkend bouwkundig ingenieurswerk dat al acht maanden aan de gang was, 24 uur per dag. Hij was het geesteskind van negen man: kapitein Edgar Barras, Jean Bréjoux, en de 1e luitenant Bernard Cazamayou, Jean Gambero, Léone Godfrin, 'Fredo' Guignes, Roger Madin en J. Paillie. Op 18 maart 1941 werden Paillie en Cazamayou ontdekt toen zij aan het graven waren in de kelder van de klokketoren die op de binnenplaats van de krijgsgevangenen stond en die grensde aan de verblijven van de Fransen (links en p. 7). De Duitsers blokkeerden onmiddellijk op

elk van de vier verdiepingen in de toren de deuren die uitkwamen op de wenteltrap die naar de top leidde. Ongetwijfeld dachten zij dat hiermee de zaak was bekeken. In werkelijkheid was dit echter pas het begin. Door de toren ontoegankelijk te maken hadden de Duitsers onbedoeld een veilige plek geschapen waar het werk zonder ophouden kon doorgaan. Door een weg terug te vinden naar de top van de klokketoren begon opnieuw het werk van de Société Anonyme du Tunnel de Colditz - de SATC - op een plek waar een tunnelingang totaal niet zou worden verwacht - onder het dak! Rechts: Dit is thans de vliering boven de Franse verblijven die boven de ziekenboeg, de postkamer en het pakkettenmagazijn lagen zoals die voorkomen op de plattegrond op p. 4 en 5. Hier werd ook het merendeel van de tonnen uitgegraven rotssteen en zand verborgen.

De vluchtweg via de toneelzaal was op 13 januari door de Duitsers ontdekt en onmiddellijk geblokkeerd. Twee dagen later boekten zij een belangrijk succes toen zij het begin ontdekten van de Franse tunnel. Eggers schrijft hierover:

'Mijn officiële rechercheurs-comité vergaderde opnieuw en wij vroegen ons af of wij werkelijk elk stuk oppervlak, boven, beneden, opzij en in elke ongebruikte hoek van het kasteel hadden geïnspecteerd. Wij kruisten af waar wij waren geweest: de zolders, de toneelzaal, de kelders - en onze gedachten verwijdden bij de vertrekken, vloeren, overlopen, gangen, pilaren en entree's die wij zo goed kenden.

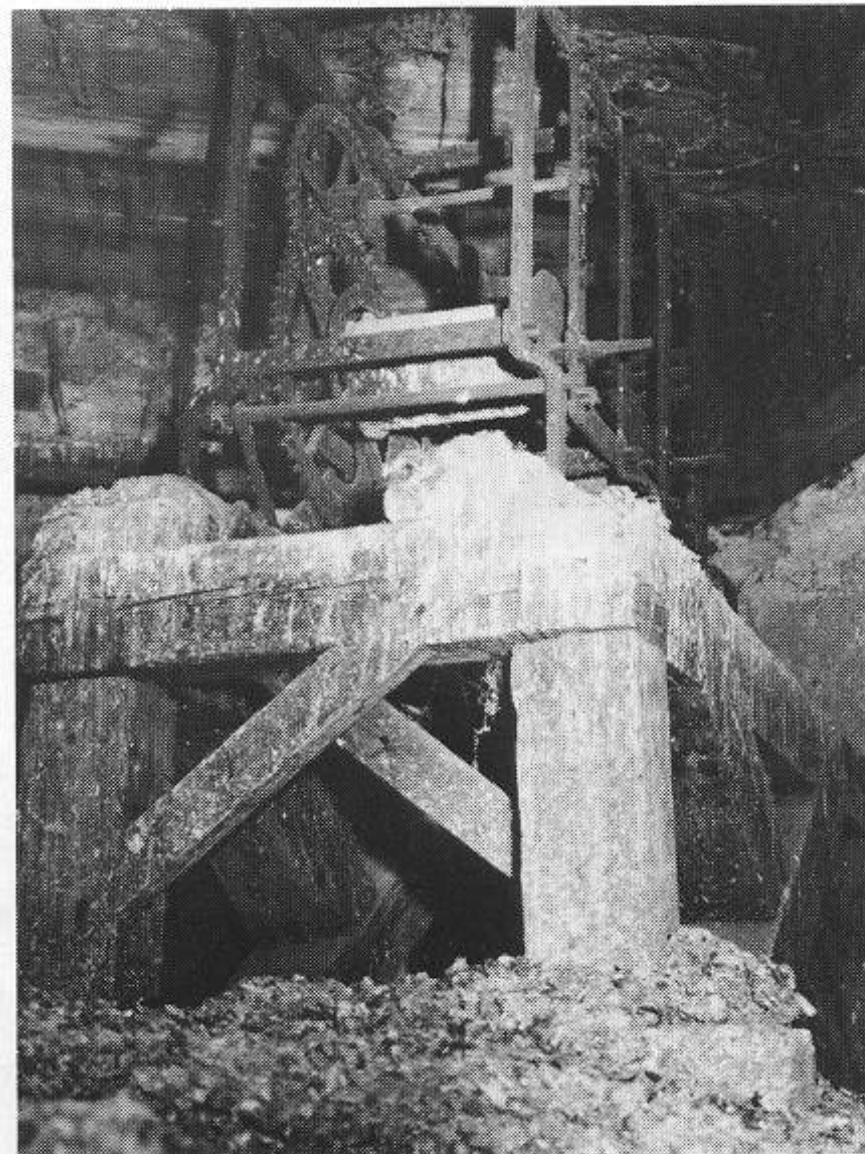
'Plotseling dacht ik aan de klokketoren in de noordwestelijke hoek van de binnenplaats, daar waar het noordelijke blok, anders gezegd de kant van de kapel aan de binnenplaats, grensde aan het westelijke blok, het Kellerhaus. Op de benedenverdieping van het Kellerhaus bevonden zich de postkamer en pakkettenmagazijn en de ziekenboeg. Daarboven op de 1e, 2e en 3e verdie-

ping lagen de Fransen. Een jaar geleden hadden wij twee Franse officieren betrappt die bezig waren helemaal onder in de toren te graven. In verband daarmee hadden wij de deuren dichtgemetseld die toegang gaven tot de verdiepingen van de toren - één deur per verdieping. Voor de gewichten van de torenklok waren in elke vloer van de toren grote gaten uitgespaard. In onze tijd had de klok echter nooit gewerkt, en in 1940 had onze veiligheidsofficier de gewichten en de kabels laten verwijderen. Nu wij erover nadachten hadden wij nooit een blik geworpen in de verticale schacht waar de gewichten en kabels oorspronkelijk doorheen liepen. De bovenkant van deze schacht was afgesloten met balken, waarop wij dikwijls gestaan hadden als wij boven in de toren waren. Ik regelde dat wij op de 15e januari de klokketoren zouden inspecteren. Die ochtend zond ik Oberstabsfeldwebel Gephard naar de nok om wat balken te verplaatsen en met een lamp naar beneden te schijnen. Twee balken die boven op de schacht lagen werden door Gephard opzij ge-

legd. Hij zag licht beneden en hoorde daar lawaai. Gephard keek langs de canvaspijp waarin de gewichten hadden gehangen. Hij had met opzet een jongen meegenomen om via een touw in de schacht af te dalen en die begon vrijwel onmiddellijk te roepen: 'Er is beneden iemand.'

'Daar bevonden zich inderdaad drie Franse officieren, op heterdaad betrappt terwijl zij bezig waren puin te verplaatsen. Vijftien meter boven de grond hadden wij de toegang tot hun tunnel gevonden. De Fransen uitten dreigementen aan het adres van de jongen aan het touw, en maakten zich uit de voeten door tegelijkertijd een halfsteens muurtje in te bonken. Gephard zond om hulp. Hij kon niet naar beneden schieten vanwege de jongen, bovendien hadden wij geen wachtposten uitgezet bij elk van de drie deuren die wij in 1941 hadden dichtgemetseld. Daar leek geen reden voor. De Fransen kwamen via het muurtje terecht in een badkamer, vielen zelfs in het bad, en ontkwamen.

'Mij werd dit alles verteld nadat ik uit mijn kwartier

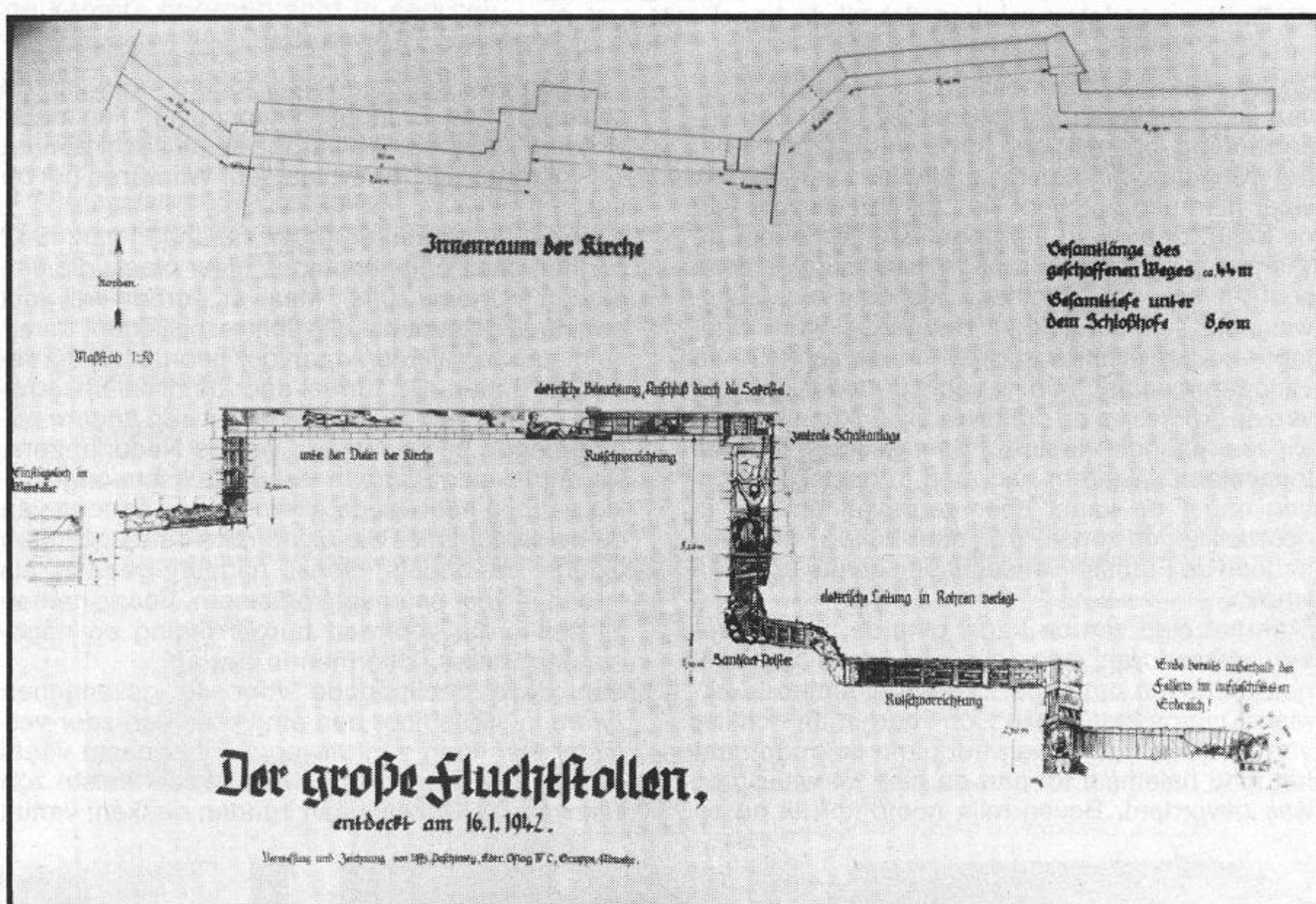
De trap in de hoek gaf toegang tot de vliering van de klokketoren zelf. Een deel van het mechanisme is nog aanwezig.

was gehaald en mij naar Gephard had gehaast om te zien wat hij had ontdekt. De laagst gelegen deur liet ik openbreken. We traden binnen en keken via de uitsparingen in de vloer naar boven. Alweer een verticale aanpak, zoals de vluchtweg via het podium in de toneelzaal. Onze buit was indrukwekkend – gereedschappen, kleding, helaas echter niet meer dan 23 mark in geld. Niettemin, wij hadden het begin van de tunnel gevonden. Deze begon, haast niet te geloven, precies in de nok van de toren – niet bepaald een plaats om naar een ondergrondse tunnel te zoeken! Het verloop van de tunnel hadden wij echter nog niet gevonden – alleen maar het begin. De gevangenen waren in de verticale schacht gekomen – die wij hun in feite een jaar geleden op een presenteerblaadje hadden aangeboden – door bovenin de toren de balken opzij te leggen. Maar wat daarna? Zij daalden op deze eenvoudige manier ongemerkt af tot de bodem van de schacht, dat wil zeggen tot in de kelder. Maar ergens in de kelder moest er een horizontale tunnel zijn. Wij gingen naar beneden en begonnen onze speurtocht. In de vloeren noch in de muren was iets van een gat te ontdekken.

'Ik liet een schildwacht achter in de kelder en ging weg om een rapport te schrijven en de zaak te overdenken. De schildwacht was een slimme kerel. Hij nam een hamer en beklopte overal de vier muren en de vloer van de kelder. Uiteindelijk stootte hij op een los vierkant in de stenen muur, en daar achter lag de ingang van de tunnel. 'De schacht liep echter niet langs de kortste weg in noordelijke richting tot buiten het prikkeldraad. In plaats daarvan had men de tunnel oostwaarts gegraven onder de kapel door. Grote ijzerharde

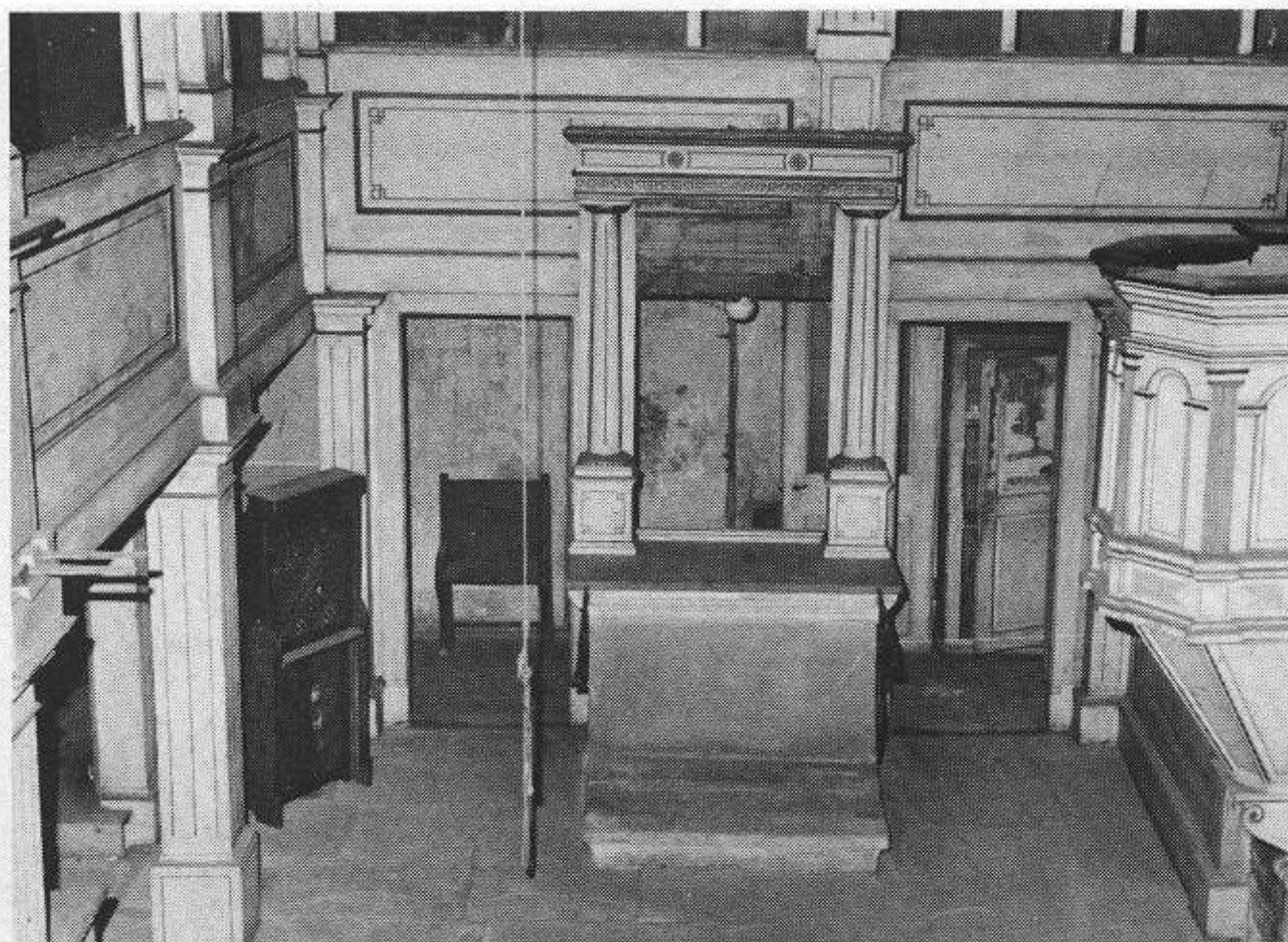
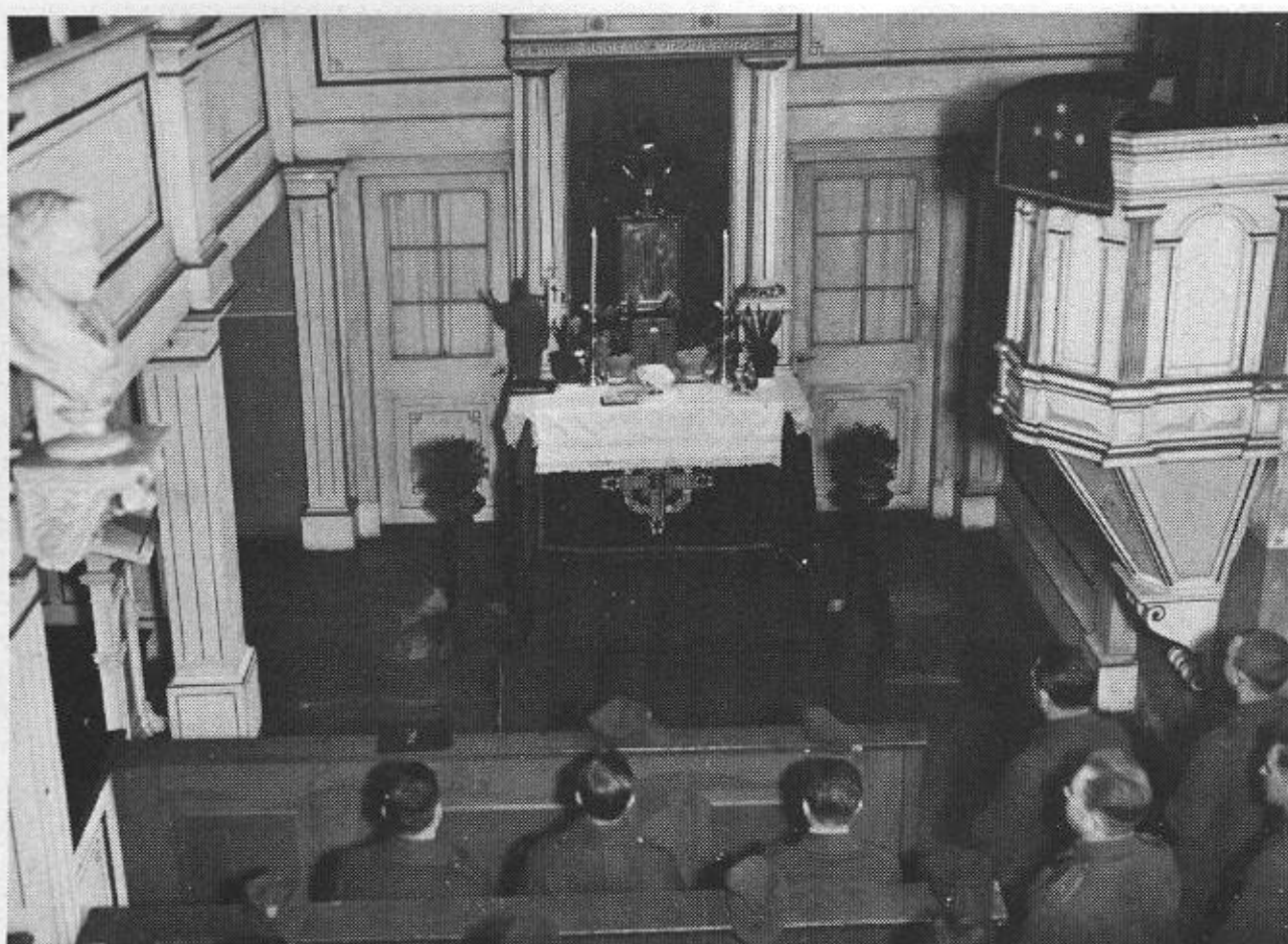
De SATC begon met het afdalen via de schachten waarin oorspronkelijk de gewichten van de klokken hadden gehangen. *Links:* Een dikke laag van veertig jaar opgespaarde duivenmest moest eerst worden weggeschrapt alvorens de ingang van de schacht tevoorschijn kwam. *Rechts:* Na de ontdekking op 15 januari 1942 maakte Lange verscheidene foto's langs de lengte-as van de schacht. De punten van zijn schoenen kwamen ook op de foto toen hij door de zoekers vanaf een van de verdiepingen in de toren naar beneden keek.

Nadat de gravers eenmaal via de schacht de kelder hadden bereikt (*links*), begonnen zij aan een horizontale tunnel via de muur tegenover de kapel, hopende op die manier de crypte te bereiken. Na 4 à 5 meter te hebben gegraven zonder dat men enig teken van een overwelling had ontdekt, werd van richting veranderd en ging men omhoog totdat de balken onder de vloer van de kapel werden bereikt. De toegang tot

de wijkelder was verborgen door een om een spil draaiende deur die was gemaakt van metselwerk afkomstig van de muur. *Rechts:* Walter Teichmann vertelde ons dat de tunnel volgens hem nooit was opgevuld, maar alleen aan het begin was dichtgegooid. Indien dat zo is ligt de tunnelingang achter deze muur.

De tunnelschacht liep diagonaal onder de kapel door. Op deze foto van links onder naar rechtsboven. Zeven massieve balken moesten worden doorgezaagd, waarbij zagen werden gebruikt die waren gemaakt uit keukenmessen. Aangezien men nog steeds niet op een overwelfing was gestoten, realiseerde de SATC zich dat een kleine wijziging in het tracé noodzakelijk was om onder het noordoostelijke terras uit te komen. De inspanning werd verdubbeld en nog eens 21 man extra werden ingeschakeld om 24 uur te kunnen werken. Een tot in details uitgewerkt waarschuwingssysteem was ontworpen om elke nadering van een schildwacht te signaleren. Aalmoezenier Jean-Jean zat ook in het complot en hield regelmatig kerkdiensten die de bedoeling hadden de Duitsers te laten merken dat zij de kapel met rust moesten laten.

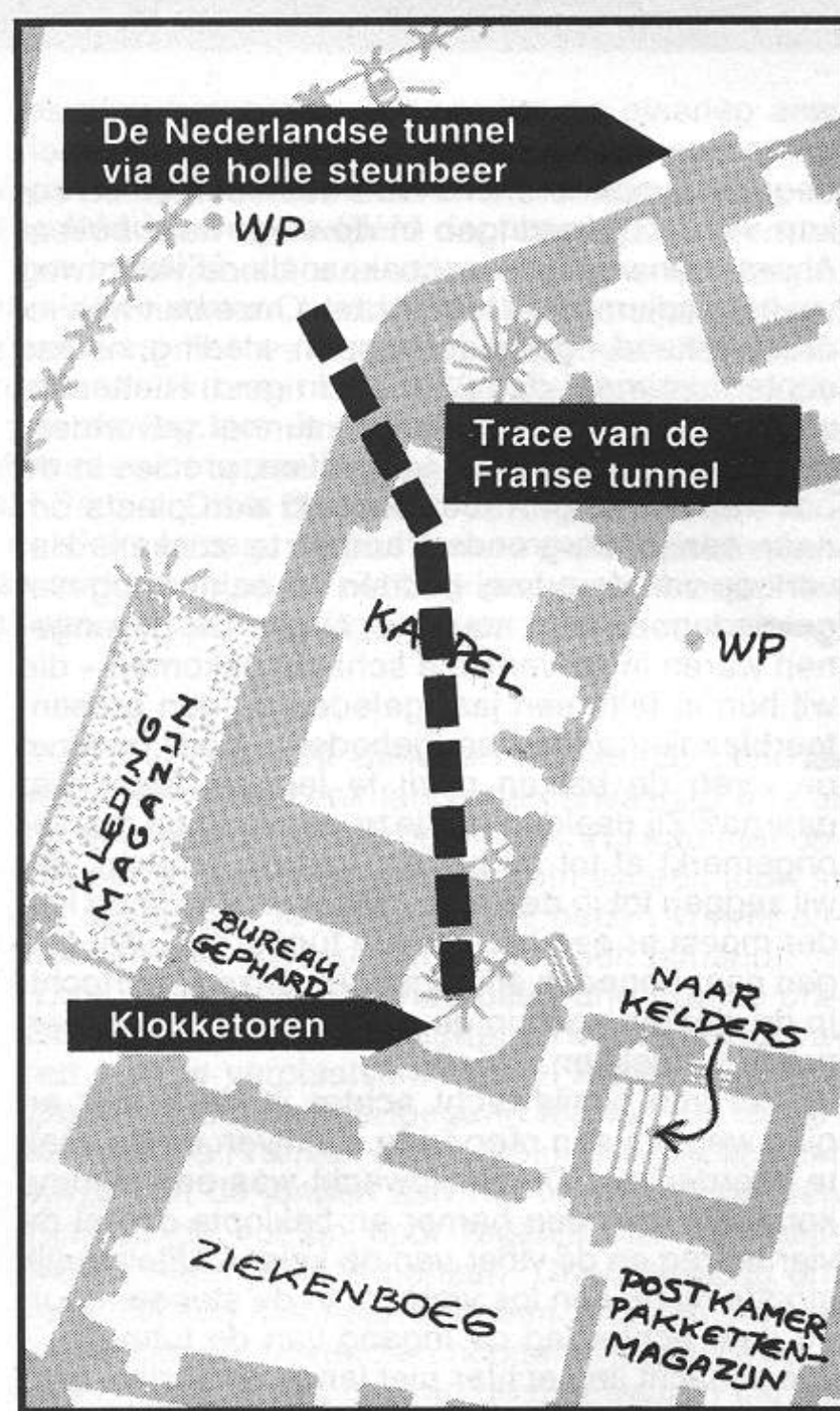
en eeuwen oude steunbalken die onder de vloer van de kapel lagen waren doorgezaagd. Een enkelspoorbaantje met een lorrie werd gebruikt om het weggegraven puin te verplaatsen van de plek waar men aan het werk was tot aan de voet van de toren. Daar werd het opgehesen en onder de vliering gestort. De Fransen hadden elektrisch licht en ook een elektrisch werkend waarschuwingssysteem aangelegd. Het geheel werd afgapt van het elektrisch circuit in de sacristie en vandaaruit, indien nodig, bediend onder dekking van de 'kerkelijke en culturele bijeenkomsten' die wij zes maanden tevoren, dom genoeg, hadden toegestaan. Waarom had men in oostelijke richting onder de kapel door gegraven en niet in noordelijke, de kortste weg naar buiten? Mogelijk hadden de Fransen verwacht een crypte te zullen vinden.

'Aan het eind van de kapel ging de tunnel over een afstand van meer dan zes meter verticaal naar beneden om onder de fundamente te komen. Daarna zette deze zich voort in de richting van de steile helling van het park. Ik kroop naar het eind helemaal tot aan de plek tot waar men was gevorderd. Boven mijn hoofd kon ik nu en

dan nog juist het op en neer lopen horen van de schildwachten. Er moest nog ongeveer tien meter worden gegraven. De aarde voelde zacht aan en was gemakkelijk te verplaatsen. Wij waren net op tijd.'

Gedurende de eerste negen maanden van 1942 hadden geen ontsnaptingen meer plaats die eindigden in 'home runs'. Maar er werden wel veel pogingen gedaan die alle echter mislukten. Diverse methoden werden daarvoor gebruikt. Zo groeven de Britten een tunnel door de dikke sneeuwwaag op een van de daken, terwijl een andere poging begon bij de urinoirs van de Nederlanders. Na ontdekking daarvan viel de Duitsers ongelukkig genoeg het tweede exemplaar in handen van de beide dummies die bij eerdere ontsnaptingen tijdens de appels dienst hadden gedaan als 'stand-in' voor ontsnapte officieren. Voorts namen zij een grote voorraad burgerkleding en nage maakte Duitse uniformen in beslag.

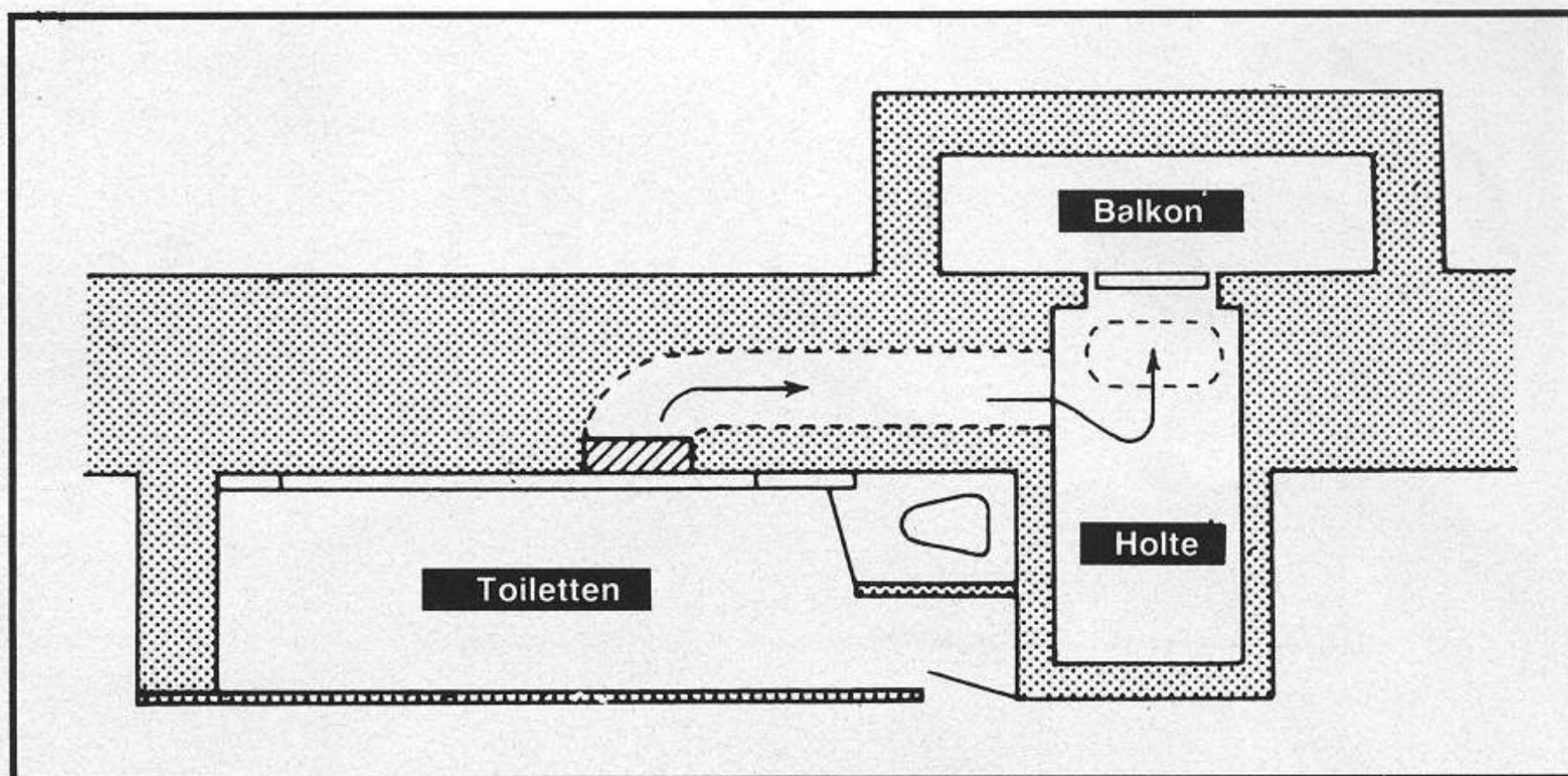
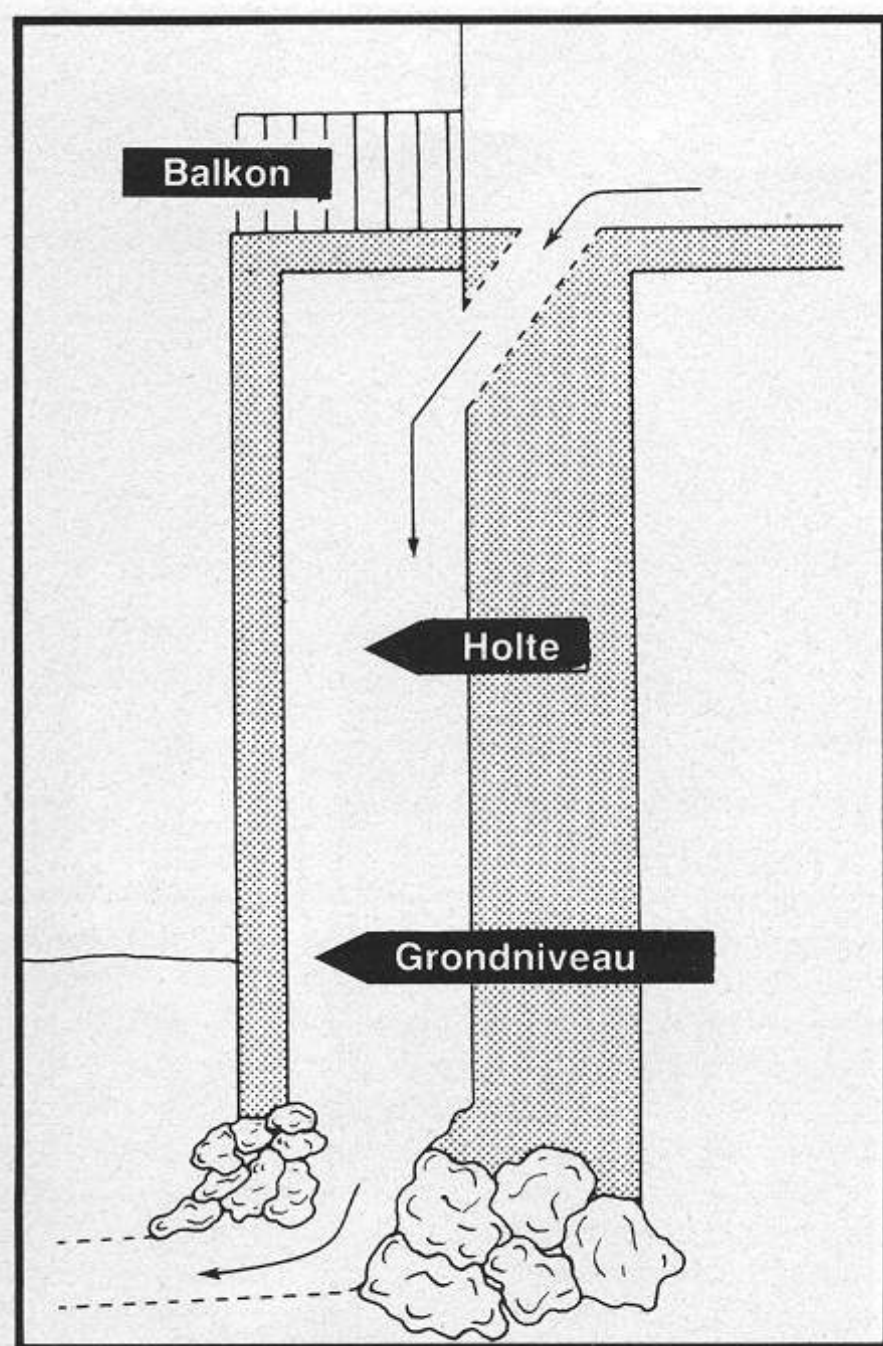
Aan deze pechperiode voor de gevangenen kwam in september een eind door een zeer vermetel plan toen een uitweg werd bedacht vanaf een plaats die, naar men hoopte, de laatste zou zijn waar de Duitsers aan zouden denken: vanuit

Het verwijderen van het puin – tot een ton per werkploeg – vereiste nog eens 20 extra arbeidskrachten. Met kerstmis moest er nog een kleine 18 meter worden uitgegraven. Het was de bedoeling van de SATC dat eerst degenen die het plan hadden uitgedacht zouden verdwijnen en dat daarna ieder ander de tunnel kon gebruiken en zo'n tweehonderd man had zich al voorbereid op de grootste uitbraak in de geschiedenis van WOII. Begin januari kwam als een donderslag bij heldere hemel het bericht dat 31 Franse officieren, onder wie enkele tunnelgravers, willekeurig naar een ander kamp werden overgeplaatst. Hadden de Duitsers lout

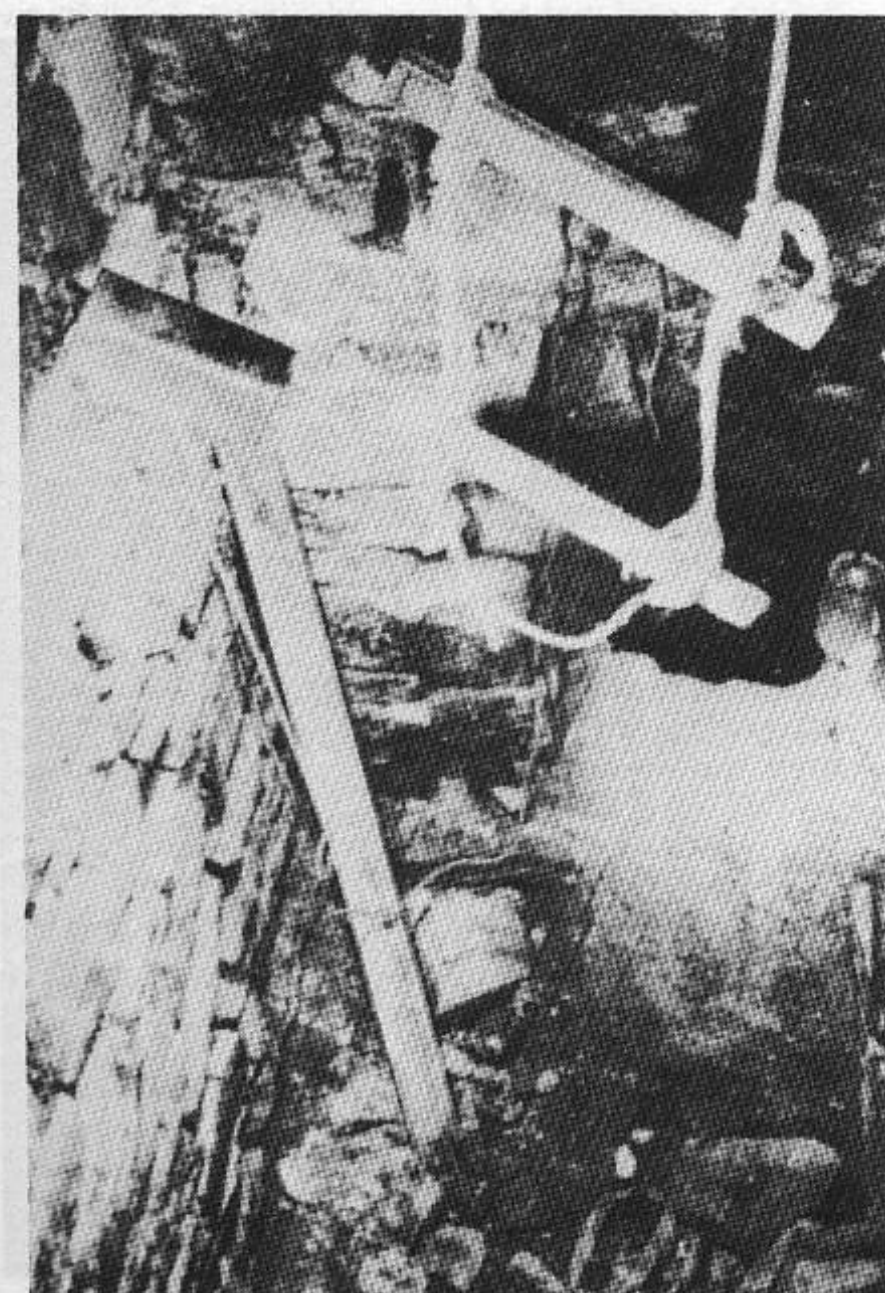
geroken? Er verstreken vijf dagen voordat Gephard zijn voor de tunnelbouwers desastreuze ontdekking deed. Het OKW was zo opgetogen over de ontdekking dat de Gouwleider van Saksen, Martin Mutschmann, de volgende dag persoonlijk een bezoek bracht aan Colditz. Hier verlaat hij (4e van links) de deur aan de oostelijke kant van de binnenplaats waar de 'Prominente' waren opgesloten – vooraanstaande personen die op bevel van Hitler gevangen werden gehouden om mogelijk als gijzelaars te kunnen dienen.

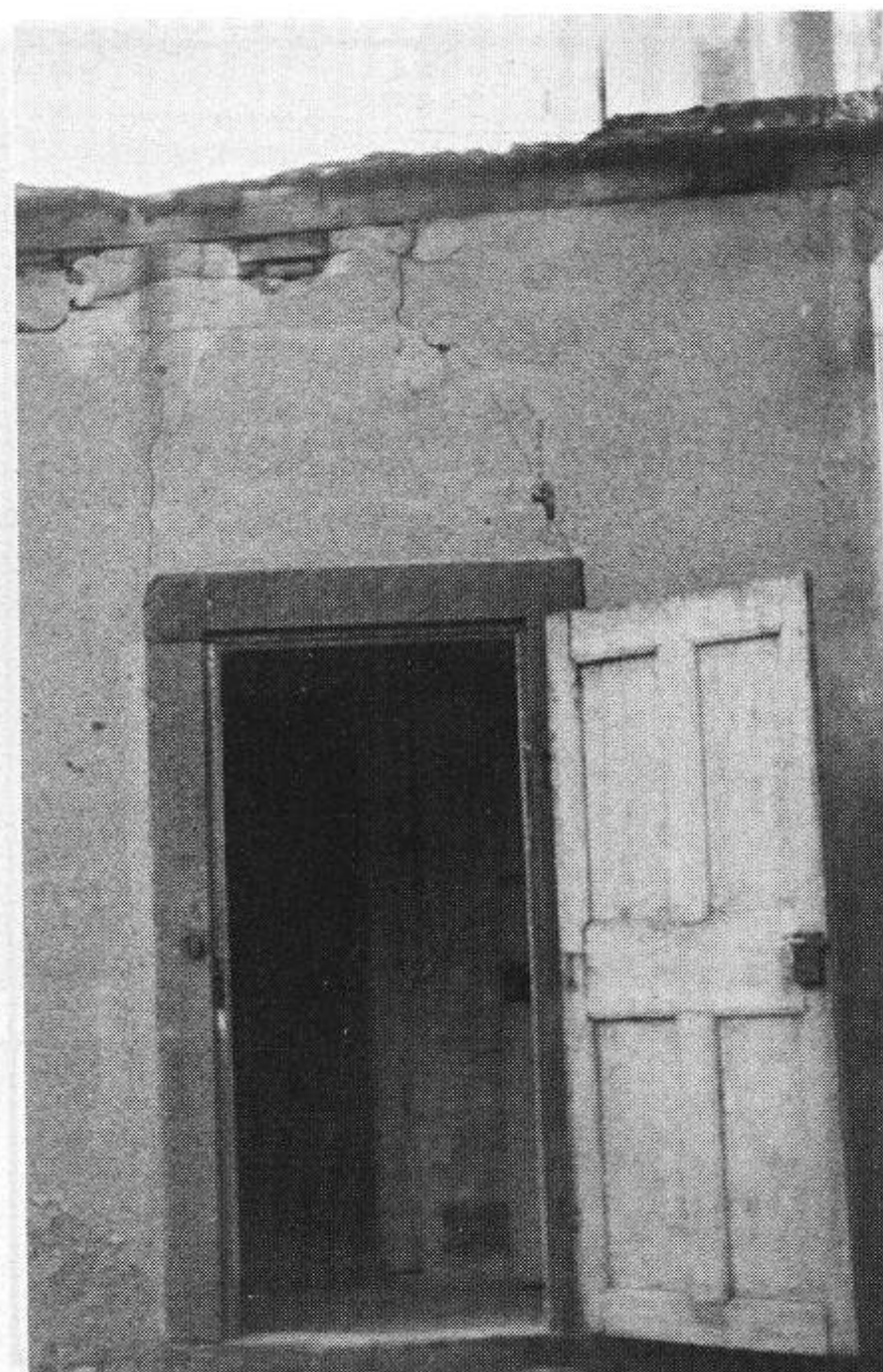
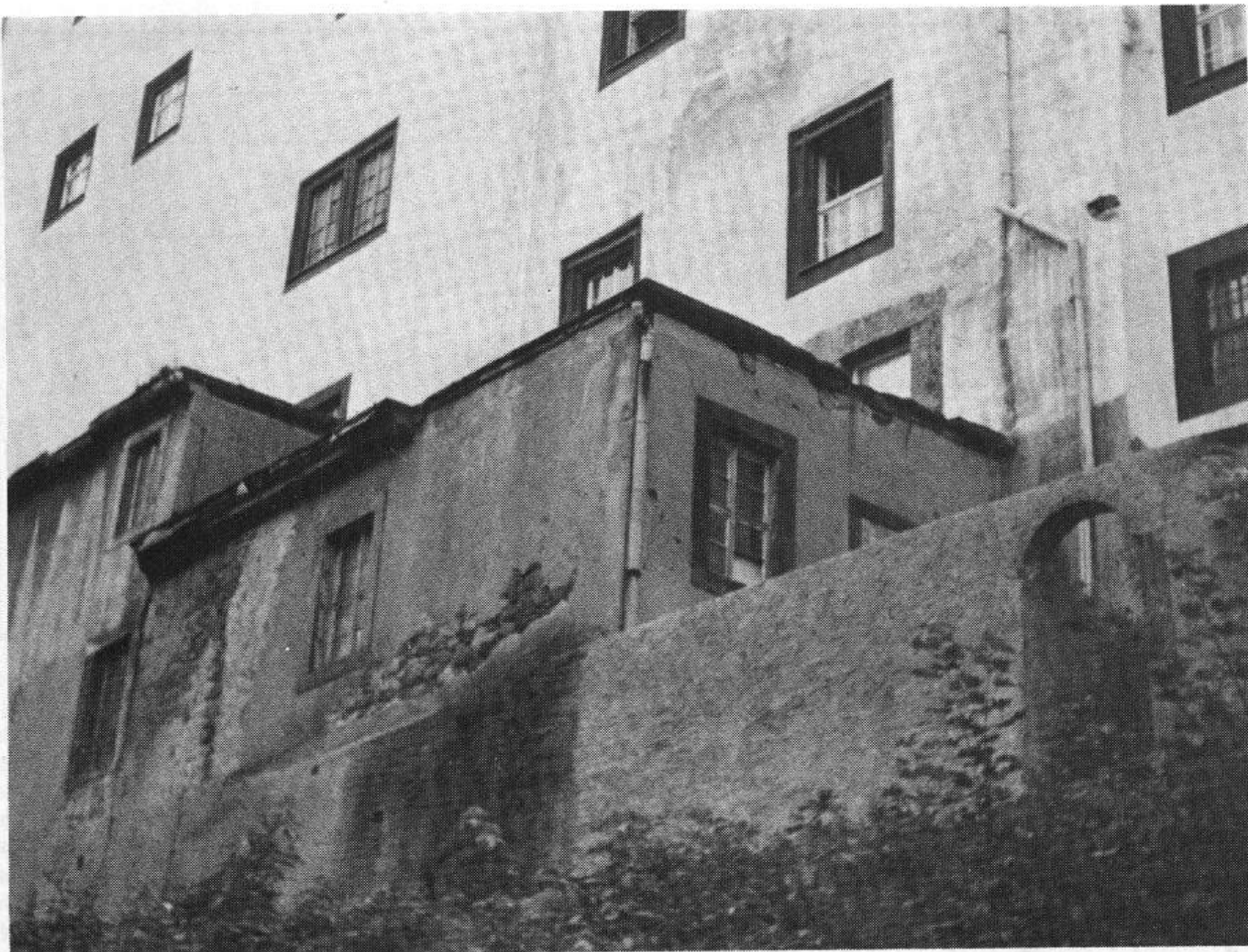
Een andere 'tunnel' op hoog niveau – precies een maand later ontdekt – liep onder een steunbeer aan de buitengevel van de verblijven der Nederlanders. Ontdekt werd dat de steunbeer hol was en dat deze holte zich tot vele decimeters onder de grondlaag voortzette. De ingang liep van een urinoir langs het balkon, waar de opening door de spatplaat heen gecamoufleerd kon worden met carbolineum. De Duitsers vermoedden echter dat de steunbeer wel eens hol zou kunnen zijn en eind februari 1942 sloegen zij op een lager niveau de muur in en troffen binnenin de 1e luitenant KNIL G.W.T. (Gerrit) Dames, de cadet-vaandrig J.H. (Jacques) Hageman, en de dummie 'Moritz'. Dit is Hageman's identiteitskaart uit krijgsgevangenschap. In de rubriek 'Strafmass' staat aangegeven dat hij van '9.3. - 6.4.42' werd veroordeeld tot '4 Wochen Stubenarrest' met, in de kolom daarvoor, als strafreden 'Flucht Vorbereitung'. Het 'Stubenarrest' werd bij gebrek aan lege kamers doorgebracht in een cel.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25																									
Personalkarte I: Personelle Angaben													Beschriftung der Erkennungsmarke												
Kriegsgefangenen-Stammlager: Oflag VI A													Nr. 32327												
Name: HAGEMAN													Staatsangehörigkeit: Holländer												
Vorname: Jacques, Hugo													Dienstgrad: Oberführer												
Geburtsort und -ort: 3.8.18 Kerkrade													Truppenteil: Kgl. Mil. Res. Komp. usw.												
Religion: Prot.													Stilberuf: akt.-off. Berufs-Gr.: 0												
Vornamen des Vaters: Jacques George Louis													Matrikel Nr. (Stammrolle des Heimatstaates):												
Familiennamen der Mutter: Broekmans													Gefangennahme (Ort und Datum): Kap. Haarlem 14.5.40												
Ob gesund, krank, verwundet eingeliefert: Gesund																									
Bild													Körperliche Personalsbeschreibung												
Größe: 1.85													Besondere Kennzeichen: 1023												
Haarfarbe: Blond													Augen: Braun												
Fingerabdruck des rechten Zeigefingers													Name und Anschrift der zu benachrichtigenden Person in der Heimat des Kriegsgefangenen												
													Familie: Kiliaan, Joseph Israelspl. 4, den Haag												
													Wenden!												

Beschriftung der Erkennungsmarke		Charaktereigenschaften u. a.		Besondere Fähigkeiten		Sprachkenntnisse		Führung	
Nr. 32327		Werkst. für den Feind							
Lager: Oflag VI A XIII B									
Datum	Grund der Verurteilung	Strafmaß	Verhöf, Datum						
15.11.41	Strafverurteilung am 15.11.41 (Höf. 008. 44.41)	4 Wochen Stubenarrest	17. - 23.11.41						
4.3.42	Strafverurteilung (Höf. 008. 44.42)	4 Wochen Stubenarrest	9.3. - 6.4.42						
Schulimpfungen während der Gefangenschaft gegen				Erkrankungen					
Modus	Sonstige Impfungen (Ty. Paraty., Diph., Cholera usw.)	Krankheit	von	Revier	bis	Basarett von	Krankenhaus bis		
am 17.5.41	25.11.40	Bantherkegelmischung	27.7.41	3.8.42					
Erfolg	gegen Ty 1.0	Grippe	22.6.44	25.6.44					
am 11.12.40	am								
Erfolg	gegen Ty 1.0								
am	am								
Erfolg	gegen								
am	am								
Erfolg	gegen								
am	am								
Erfolg	gegen								
Datum	Grund der Verurteilung	Neues Nr. Gef. Lager	Datum	Grund der Verurteilung	Neues Nr. Gef. Lager				
15.11.41	Strafverurteilung am 15.11.41	Oflag VI A	8.2.43	OKitt. 227.5.43	Protokoll 371				
1941	OKitt. 27.28.1941	116							
28.6.42	28.6.42 (50)	Baldy							

het bureau van Oberstabsfeldwebel Gephard! Dit lag aan een gang die leidde naar de ziekenboeg, in de noordwestelijke hoek van de binnenplaats van de gevangenen. Het moest een snelle operatie worden die vlug, binnen zo weinig mogelijk dagen, moest worden uitgevoerd om vroegtijdige ontdekking te voorkomen. Ook hiervoor moest, in dit geval een korte, tunnel worden gegraven, en dat kon uiteraard alleen maar 's nachts gebeuren als Gephard naar huis was. Pat Reid en 1e luitenant Derek Gill verrichtten het werk na eerst voorzichtig de planken onder Gephard's schrijfbureau te hebben weggehaald. Het plan was om diagonaal door te steken naar een kledingmagazijn dat tegen de noordelijke muur van het kasteel was gebouwd en grensde aan het bureau van Gephard. Hierlangs zouden de officieren kunnen ontsnappen, verkleed als de Poolse corveeërs die geregeld materialen van het magazijn naar de stad moesten brengen en omgekeerd.

De eerste nacht vorderde men voldoende en werd het pleisterwerk aan de binnenkant van de muur van het magazijn bereikt. De volgende nacht moest het weggebroken deel achter het pleisterwerk zodanig worden vergroot dat zes mensen er snel doorheen konden. De bepleistering zou echter pas worden doorbroken op het moment van de ontsnapping.

De Nederlands-Engelse ontsnappingsploeg bestond uit drie paren: de 1e luitenant Herman Don-

Het is altijd aantrekkelijk de authenticiteit een extra accent te geven. Deze foto's werden genomen door kapitein Kenneth Lockwood toen hij in 1986 Colditz bezocht. Zij hebben betrekking op de gedeeltelijk geslaagde ontsnapping via het kledingmagazijn in september 1942. Links: Het magazijn grensde aan het bureau van Oberstabsfeldwebel Gephard, een plaats waarvan men vermoedde dat die bij de Duitsers niet zo snel de gedachte zou doen opkomen dat vandaaruit een tunnel zou worden gegraven. Rechts: Eenmaal in het magazijn zou een groep van zes mannen, verkleed als een ploeg Poolse corveeërs, alsof er niets aan de hand was de deur uitlopen en op weg gaan naar het hek van het park.

kers en luitenant ter zee 2e klas (Luitenant) Geoffrey Wardle; de 1e luitenant Ted Beets [KNIL] en W.T. 'Lulu' Lawton en de kapitein-vlieger (Flight Lieutenant) H.N. 'Bill' Fowler met de luitenant ter zee 1e klas Damiaan J. van Doorninck. Laatstgenoemde zou de rol op zich nemen van een Duitse onderofficier.

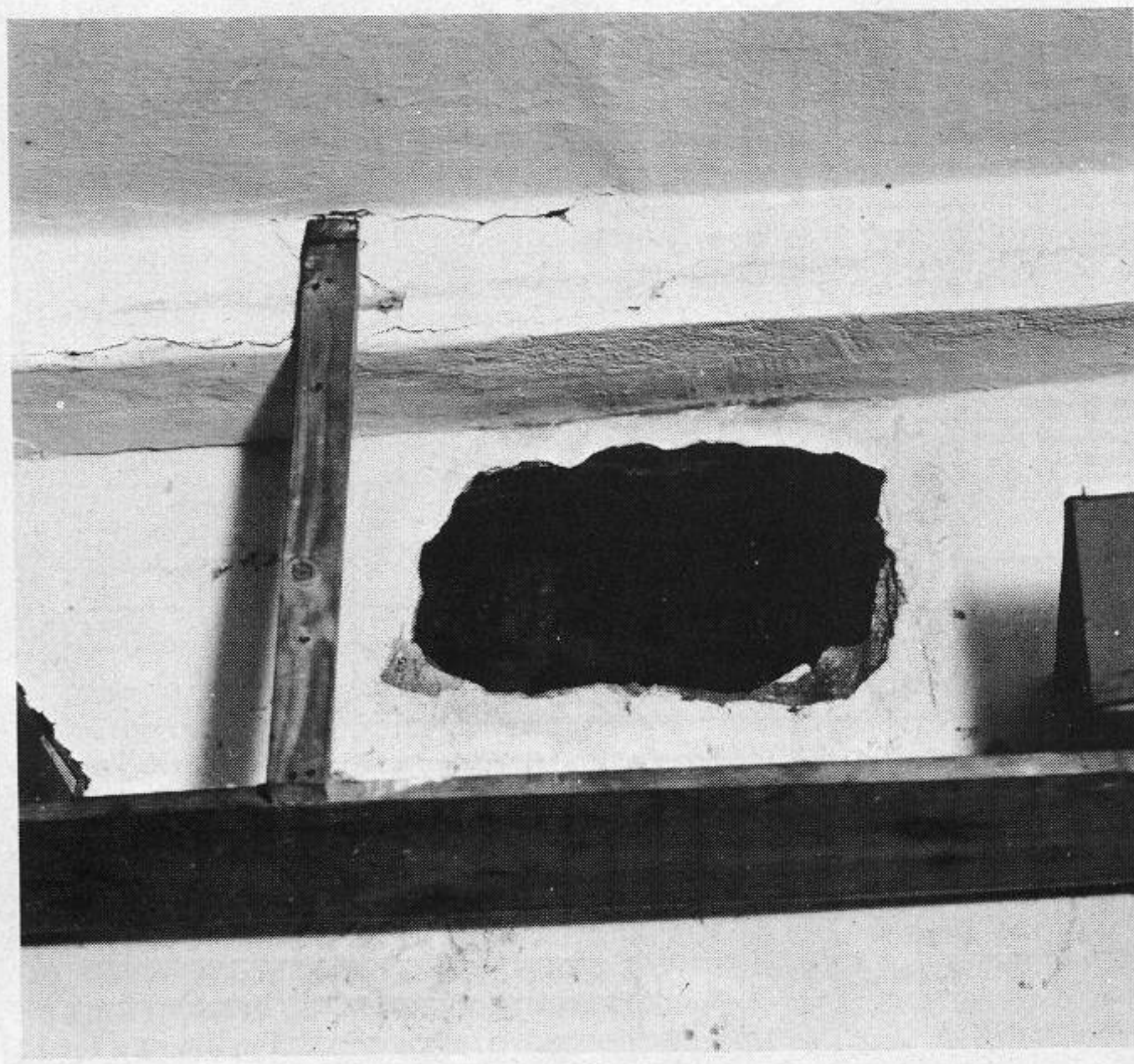
De vlucht was vastgesteld op de morgen van de 9e september, en het groepje zou kort na de wisseling van de wacht om 0.700 uur door het pleisterwerk heen breken, in de hoop dat de nieuwe schildwacht zou denken dat het zestal even voordat hij op wacht kwam, bij het magazijn was aangekomen. Om de geloofwaardigheid van de groep nog te vergroten hadden de zes gezorgd voor pakkisten die zij zouden versjouwen, en die ze in uitneembare delen door het tunneltje hadden vervoerd.

Om 07.10 uur was het zover en kwam de als

werkploeg verklede groep naar buiten en ging op weg langs het pad dat naar de poort voerde. Het zag er allemaal zo natuurlijk uit dat een onderofficier die wacht had behulpzaam de poort opende, een daad waarvoor hij later op het matje werd geroepen waarbij hem verweten werd dat hij de mannen niet naar hun pas had gevraagd.

Hoewel door krijgsgevangenen die op de uitkijk stonden werd gezien dat alle hindernissen waren genomen, was er nog één over die de achterblijvers uit de weg moesten zien te ruimen - de afwezigheid van de zes verborgen houden tijdens het appel. Om dat te regelen was er nog een uur beschikbaar binnen welke tijd iets gedaan moest worden om zolang mogelijk ontdekking van de open plaatsen uit te stellen. Alle listen waren echter zo langzamerhand uitgeput en de Nederlandse dummies bestonden niet meer. Daarom werd afgesproken te trachten het appel van acht uur uit

Waar het gat vanuit Gephard's bureau uitkwam in het magazijn. Links: De foto van Lange uit 1942 en rechts die van Lockwood uit 1986.

te stellen. Het middel daarvoor was het simuleren van een om zich heen grijpende ziekte die vele officieren aan hun bed kluisterde. Bovendien zouden vier officieren zich schuil houden in de hoop dat de Duitsers zouden denken dat er tien man waren ontsnapt. De vier zouden na toekomstige ontsnappingen weer opduiken om de aantallen te laten kloppen. Wat er die woensdagmorgen gebeurde verhaalt Eggers als volgt:

'Om negen uur kwam er het bericht binnen dat een vrouw uit Commichau, die via de boven het park gelegen Tiergarten op weg was naar de markt in Colditz, twee kisten met Poolse uniformen had gevonden. Wij keken elkaar aan: 'Daarom is er vanmorgen al dat gedonder.'

'Een kwartier later gingen wij de binnenplaats op waarbij wij versterkingen hadden laten aanrukken. Om te beginnen schenen er tien officieren te worden vermist. Dat aantal verminderde tot zes. Toen merkte ik dat twee Britse officieren bij de Nederlanders stonden aangetreden. We controleerden het uiterlijk van de Hollanders aan de hand van hun foto's en stelden vast dat er drie afwezig waren ...

Nu bleken er opeens weer vijf Britten te zijn verdwenen; een van hen had ik echter enkele minuten geleden nog op de binnenplaats gezien. We raakten hiervan behoorlijk in de war.

'Om onze sores nog groter te maken ontdekten wij dat ons controlesysteem gebaseerd op het vergelijken van het gelaat van de man zelf met z'n foto, niet feilloos werkte. Ik pakte de identiteitskaart van de Britse 1e luitenant Keillar en beval hem naar voren te komen. Ik keek van zijn gezicht naar de foto en weer opnieuw naar hem, waarop ik vroeg: 'Wie bent U?'

'Luitenant Malcolm Keillar, nummer 310.'

'Ik bekeek z'n identiteitsplaatje. Dat klopte. Daarna vroeg ik hem de persoonlijke gegevens van z'n identiteitskaart - geboortedatum, voornaam van z'n vader, enzovoorts. Daarop kon hij geen antwoord geven.

'Geef me nu Uw werkelijke naam. Daartoe bent U verplicht ingevolge de Conventie van Genève.' Z'n antwoord was dat hij orders had die niet bekend te maken. Ik oefende meer druk op hem uit, waarop hij vroeg of hij met z'n eerste officier

Toen de Duitsers de ontsnapping lieten 'naspelen', werden echte Poolse oppassers gebruikt om als dubbel te fungeren voor de luitenants Beets, Lawton, Wardle en Flight Lieutenant Fowler. Luitenant ter zee van Doorninck, die vloeiend Duits sprak, vervulde de rol van een oudere onder-officier, terwijl Donkers als een Duitse soldaat fungeerde. (Deze foto laat ook zeer duidelijk zien hoe de houten pallisade eruit zag die in het park rondom het 'hertenkamp' was opgetrokken.) De operatie resulteerde in een geslaagde 'home-run' voor Van Doorninck en Fowler die Zwitserland bereikten na een tocht van 87 uur dwars door Duitsland. Op de ranglijst van geslaagde ontsnappingen waren de Nederlanders nu op gelijke hoogte gekomen als de Fransen en hadden zij elk zes 'home-runs'. Groot-Brittannië lag er twee achter ... maar dat zou niet lang meer duren.

mocht spreken, totdat hij tenslotte verklaarde dat hij korporaal Hendeën was, van wie wij dachten dat wij hem twee maanden tevoren hadden overgeplaatst naar een krijgsgevangenkamp in Silezië met nog enkele andere Britse oppassers. Het bleek dat Keillar met hem van plaats had gewisseld. Acht weken lang had de korporaal kans gezien onder een voorgewende naam in Colditz te verblijven!

'Later haalden we luitenant Keillar terug, tevreden dat we tijdens die roerige dag nog iets hadden weten te bereiken. Niettemin was het hoogst verontrustend dat ons controlesysteem niet zo goed was als het behoorde te zijn.

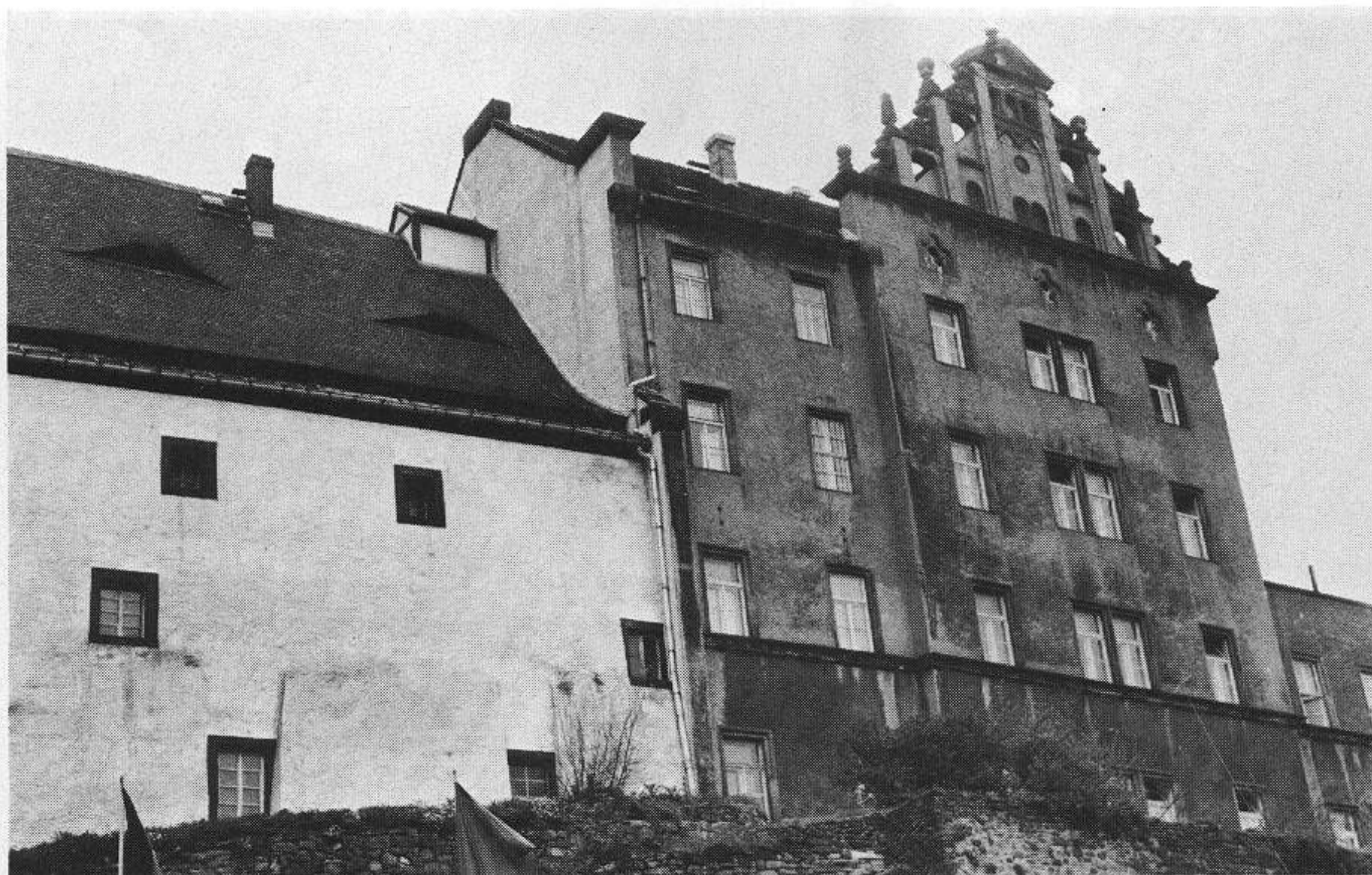
'Aan het eind van de ochtend hadden we vastgesteld dat er zes officieren waren verdwenen. De luitenant Donkers en de luitenant ter zee Wardle werden diezelfde morgen nog teruggebracht, en de dag daarop de luitenants Beets en Lawton. De andere twee, Flight Lieutenant Fowler en luitenant ter zee van Doorninck wisten echter Zwitserland te bereiken.'

Na deze ontvluchting werden alle veiligheidsmaatregelen aan een onderzoek onderworpen. Het OKW had in Wenen een centraal museum ingericht waar ontsnappingsmethoden uit diverse kampen werden gedemonstreerd - en bepaald niet alleen uit de 'Ontsnappingsacademie Colditz'. De verschillende ontsnappingsmiddelen en -werktuigen werden er tentoongesteld. Veiligheidsofficieren uit de krijgsgevangenkampen konden er leren van andermans fouten en de commandant van Colditz kwam na een bezoek aan Wenen met verscheidene nieuwe ideeën terug om mogelijke vluchtwegen te blokkeren.

'In de noordwestelijke hoek van het terras plaatsten wij een wachttoret met mitrailleur, door

ons 'Pagode' genoemd', aldus vervolgt Eggers zijn verhaal. 'Vanaf de toren werd bijna de gehele noordelijke en westelijke kant van het kasteel bestreken. Ook lieten wij op enige afstand van de buitenmuur van de kleine binnenplaats, en een eind boven de grond, een loopbrug aanleggen. Vandaar af kon het Saalhaus in de gaten worden gehouden, voorts het wachtgebouw en de Overwelfde Doorgang met de cellen waaruit eerder twee man waren ontsnapt. Langs de gevel van het wachtgebouw, een steile hoogte van zo'n 25 meter, waren anderhalf jaar eerder de luitenants Chmiel en Surmanowicz met behulp van hun touw naar beneden gekomen, zij het dat zij halverwege werden gesnapt. Aan de oostelijke kant van het kasteel waar het park lag zetten wij een wacht op een loopbrug boven de met prikkeldraad afgerasterde poort, die de schildwacht kon bijstaan wiens ronde bij die poort eindigde. Zo konden ook beter de ramen op de benedenverdieping in het vizier worden gehouden die eerst buiten het gezichtsveld hadden gelegen en een dooie hoek hadden gevormd. Daarnaast besloten wij in de gang die langs de achterkant van ons gedeelte liep (en die uitzag op de binnenplaats van de gevangenen), een alarmbedrading te laten aanbrengen.

'Iedere week plachten wij van het OKW *Das Abwehrblatt* te ontvangen. Daarin werden ontsnappingsmethoden uit alle kampen besproken. Helaas kwamen onze rapporten er nogal veelvuldig in voor! Het was spannende lectuur. De gevangenen schenen het 't beste te vinden zich gewoon voor te doen, dat wil zeggen dat zij liever wat opvielen, dan zich onopvallend maar zenuwachtig en angstig te gedragen. Een gevangene was erin geslaagd helemaal naar Zwitserland te ontko-

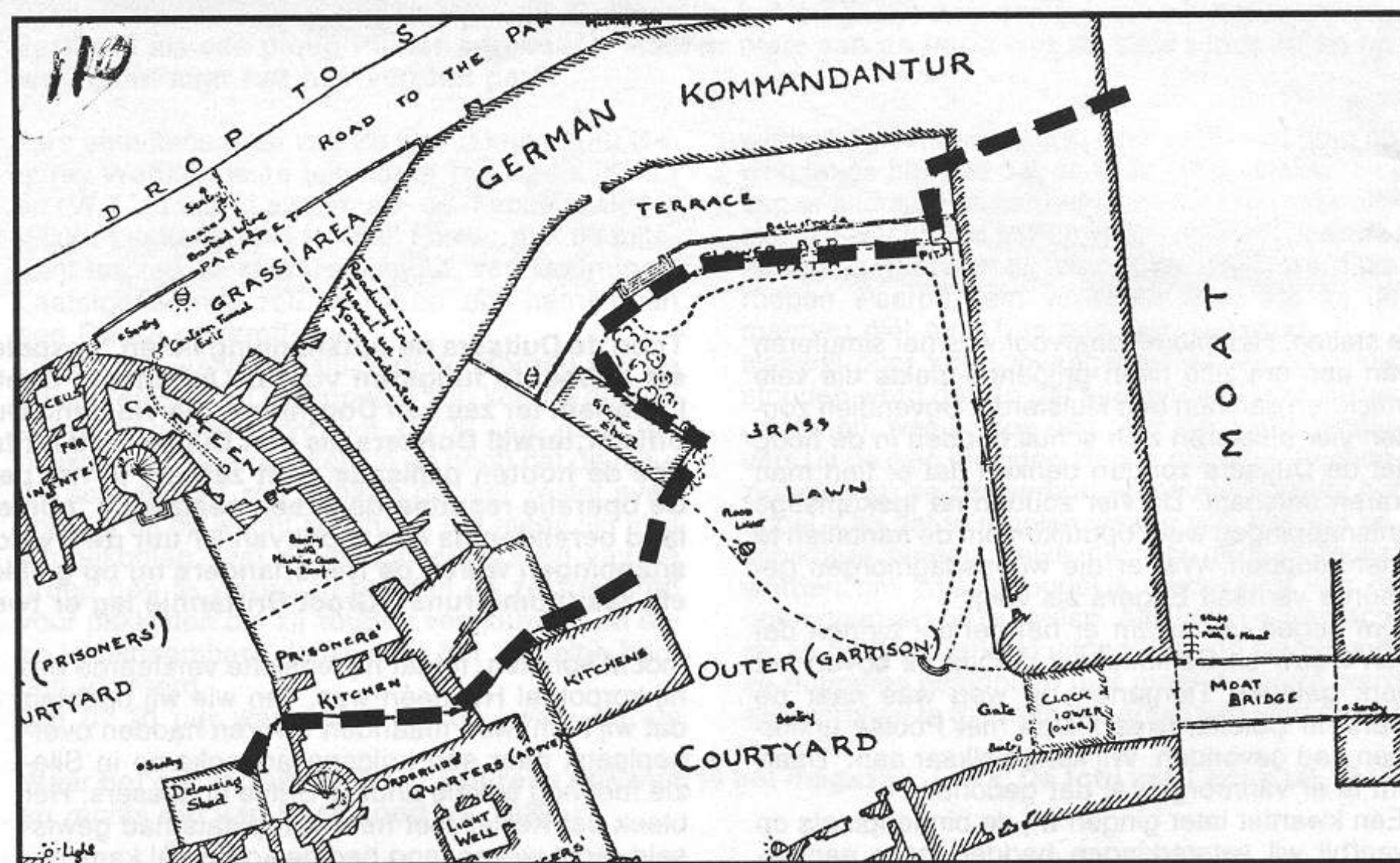
De ontvluchting van Reid – een van de Colditz-klassiekers. De grondgedachte was te trachten in het langgerekte gebouw van de Kommandantur te komen dat aan de zuidkant van het Duitse deel van het kasteel lag. Vandaar hoopte men dat het mogelijk zou zijn vanuit een raam via een touw in de droge gracht af te dalen, om aldus aan te knopen aan Neave's ontsnapingsroute van 9 maanden tevoren. De toegang tot het gebouw lag in het volle zicht van de schildwacht op de Duitse binnenplaats, hoewel de deur zelf in de schaduw lag. Ongeveer 15 meter daarvandaan, bij het terras, bevond zich een soort put die enige dekking kon

bieden alvorens de deur te bereiken. Enige moed werd geput uit het feit dat Flying Officer Dominic Bruce op 8 september erin was geslaagd uit een van de ramen aan deze kant te ontsnappen, na zich eerst te hebben verborgen in een theekist voordat de Duitsers die naar de zolder brachten. Zijn touw hangt uit het raam links. Hoewel Bruce een week later werd gepakt en teruggebracht, bevestigde zijn verhaal dat de ramen aan de buitenkant geen tralies hadden en dat de bovenste vertrekken niet in gebruik waren.

men, vermomd als schoorsteenveger. Gedurende de Eerste Wereldoorlog, zo las ik, had een gevangene de gehele weg naar de vrijheid een kruiwagen voortgeduwd.

De eerstvolgende geslaagde 'home run' gold Pat Reid zelf die de functie van ontsnappingsofficier had opgegeven om zelf een sprong naar de vrijheid te wagen. Op de ochtend van de 15e oktober bleken vier Britse officieren te ontbreken: Major R.B. Littledale, Captain Reid, luitenant ter zee 1e klas (Lieutenant-Commander) W.E. Stephens en Flight Lieutenant H.D. Wardle, een naamgenoot van degene die betrokken was bij de ontsnapping via het bureau van Gephard. Het enige onmiddellijk aanwijsbare aanknopingspunt was de vondst van wat beddelakens onder een paar bosjes. Speurhonden konden het spoor echter niet verder volgen dan de kasteelmuur aan de zuidkant die grensde aan de Kommandantur. Inspectie van binnen leverde wat papiertjes van Engelse toffee's op die werden gevonden in een kelder die naar een luchtkoker bij dezelfde muur liep. De koker was zo nauw dat een volwassen man er niet door zou kunnen. Ook had men dan onder het oog van de schildwacht de met schijnwerpers beschenen Duitse binnenplaats moeten passeren. Een operatie die de Afdeling Veiligheid onmogelijk achtte. Van de toffee-papiertjes werd aangenomen dat zij door een van de eigen mensen waren achtergelaten na de inhoud ervan stiekem te hebben opgegeten.

De situatie werd onaangenaam toen geen van de vier officieren tijdens identiteitscontroles waren

De route die was uitgestippeld om de zuidelijke vleugel te bereiken was tamelijk ingewikkeld. Ter verduidelijking is deze tekening opgenomen. De route begon in de hoek van de binnenplaats der gevangenen waarna men zich toegang verschafte tot de keukens. Onder is een foto afgedrukt waarop Reid het ontluisingsschuurtje tekende dat enige dekking bood voordat zij het raam bereikten met het gebroken glas.

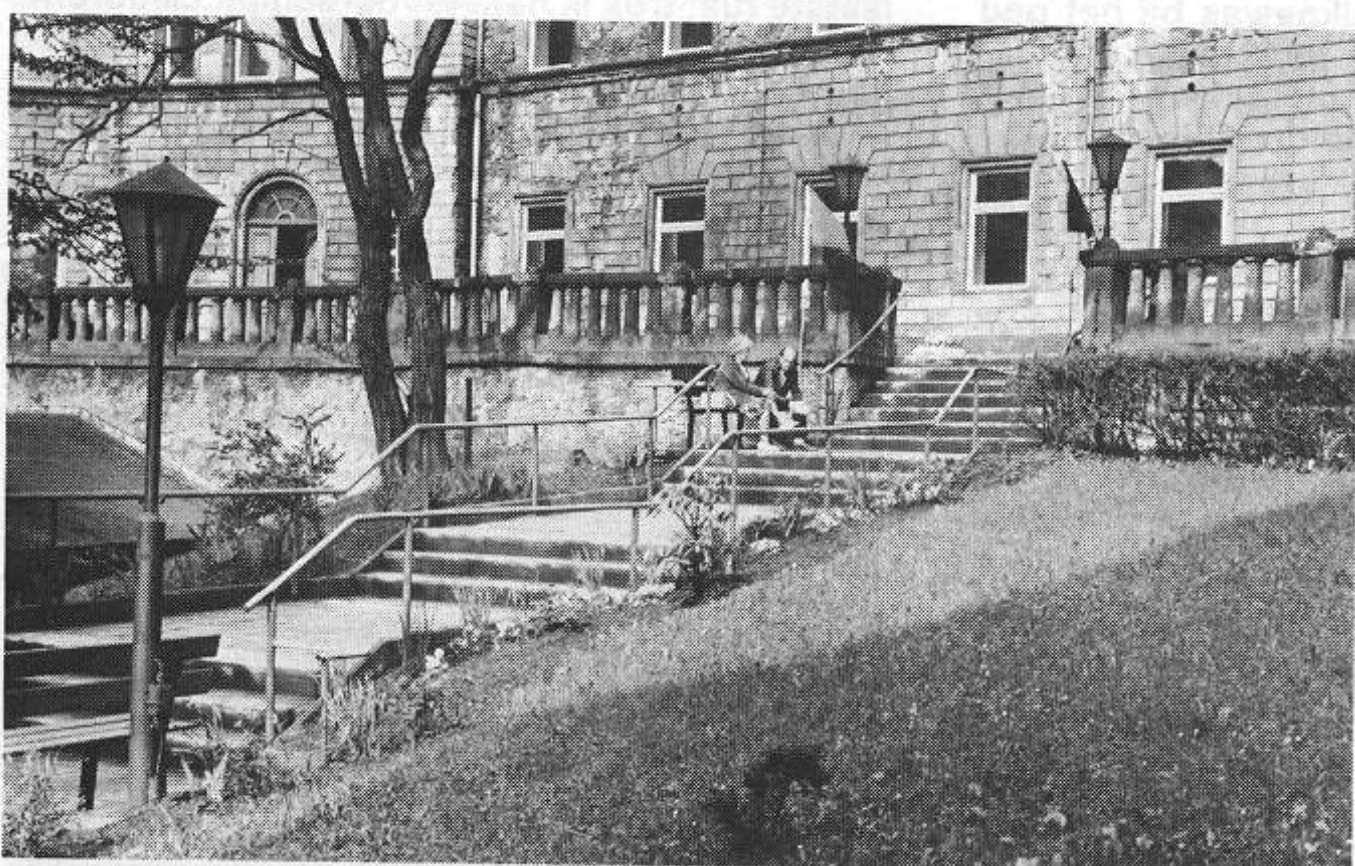

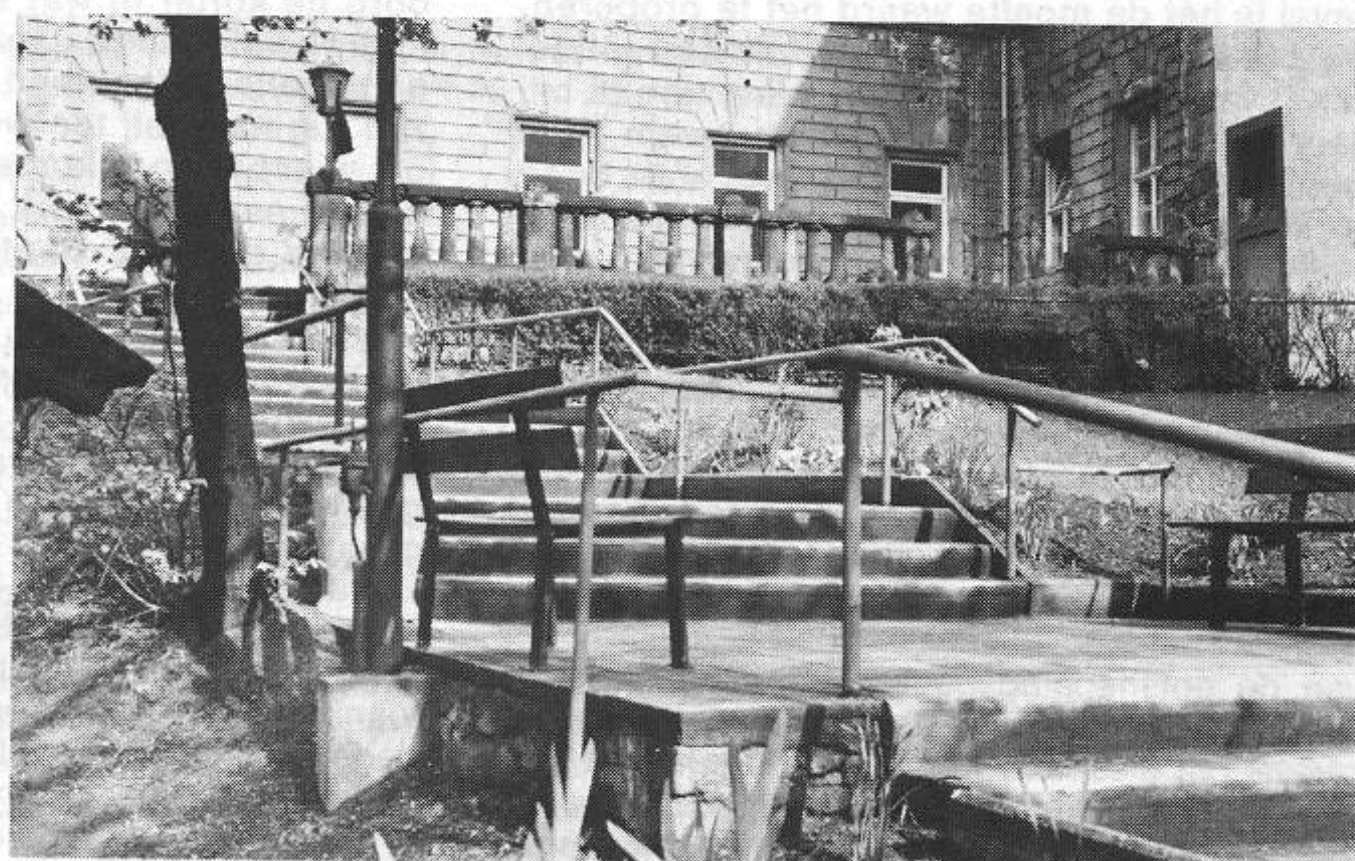
Eenmaal in de keukens begaf het groepje, bestaande uit Reid, majoor Littledale, Lieut-Cdr Stephens en Flight-Lieut Wardle, begeleid door Squadr Ldr McColm wiens taak het was na de vlucht van de vier alle sporen uit te wissen, zich richting vensters die op de Duitse binnenplaats uitkeken. Hier was een venstertralie al voldoende losgewerkt om een manspersoon te kunnen doorlaten. Wij vroegen majoor Reid welk venster was gebruikt. Hij wees er twee aan, maar dacht dat het nummer 1 moest zijn geweest.

Na van het platte dak te zijn gesprongen, moest men de Duitse binnenplaats oversteken en het pad van de schildwacht kruisen. Er was afgesproken dat muziek zou worden gemaakt in een der vertrekken die uitzagen op de binnenplaats en vanwaaruit Douglas Bader, die als dirigent zou optreden, de schildwacht in de gaten kon houden. Hij zou de musici dan laten stoppen, iedere keer dat de kust vrij was. Dit plan liep echter mis en elk van de ontsnappers moest, in het volle licht van de schijnwerpers, rennen voor zijn leven als de schildwacht zijn rug naar het groepje keerde.

Vandaar liep de vluchtroute van links naar rechts voor de Kommandantur langs naar de put bij de deur. Volgens Reid was de ligusterheg er toen nog niet, en evenmin de traptreden. Voor het terras langs bevond zich toen een pad en een bloembed. (zie de plattegrond op p. 34)

In zijn boek *The Colditz Story* beschrijft Pat Reid wat er daarna gebeurde: 'Mijn volgende taak was te proberen de deur van het gebouw te openen, die waaruit Bruce was ontsnapt. De deur was bijna 15 meter verder en lag diep in de schaduw. Het gedeelte tussen de deur en de put bevond zich echter in halfduister. Ik hield de schildwacht opnieuw in de gaten en kroop voorzichtig naar de deur. Daarna toog ik aan het werk met een stel lopers. Er was één zenuwslopend moment toen ik in de verte de stem van Priem hoorde, die uit de stad terug kwam. Ik had net voldoende tijd om naar de put terug te kruipen en mij te verbergen voordat hij de hoek om kwam. We moesten inwendig lachen toen hij ons langs het pad passeerde, luid pratende tegen een andere officier. Ik moest denken aan de keer toen hij buiten Gephard's bureau stond en de deur niet liet openmaken! [De ontvluchting uit het kledingmagazijn; zie p.32] Het was elf uur toen Priem voorbijkwam. Ik was een uur met de deur bezig, zonder resultaat en ik gaf het op. We stonden schaakmat en moesten proberen een andere uitgang te vinden. Op de tast liepen we door de tunnel die vanaf de put onder het terras door leidde. Na een meter of acht kwamen we bij een grote kelder met een overwelfd plafond dat rustte op pilaren. De kelder had iets met de riolering te maken want op een bepaald punt verstapte Hank zich waardoor hij bijna in een poel met mogelijk diep water was gevallen! Hij moest even het vlies op het water hebben geraakt omdat er een ontzettende stank opsteeg. Toen ik ver genoeg verwijderd was van de ingang stak ik een lucifer op. Er stond een kruiwagen en aan het andere eind van de grotachtige kelder bevond zich een rookkanaal van een schoorsteen.'

'De put', vertelde Pat Reid ons, 'leek meer op een groot mangat bedekt door een luik, zoals je die bij café's ziet om de biertonnen door te laten. Deze had echter een rand van cement. Het luik lag horizontaal, niet schuin zoals nu, en het was half open. Het bloembed bevond zich daar waar op de foto het hout ligt opgeslagen. Ik kan mij de twee deuren niet herinneren. Terwijl wij daar lagen kwam een Duitse officier de hoek om gelopen.'

'Ik had tevoren', zo schrijft hij verder in zijn boek, 'een zwak lichtschijnsel uit die richting waargenomen. Bij nadere inspectie van het rookkanaal, bemerkte ik dat het een luchtkoker was die vanaf het plafond van de kelder ongeveer 1,20 meter recht omhoog ging en daarna afboog naar buiten de frisse lucht in. Hank duwde mij de luchtkoker in die ongeveer 30 bij 90 cm was. Ik slaagde erin mij zover omhoog te wrikken dat ik om de bocht kon kijken. De koker eindigde 60 cm van mij vandaan in een muuropening die eruit zag als de opening van een brievenbus en die was afgesloten met tralies. De opening bevond zich op grondhoogte en kwam uit aan die kant van het gebouw waar de droge gracht liep waarheen wij opweg waren. Het was echter praktisch onmogelijk door de pijp te kruipen. Er waren tralies en alleen een pigmee had zich door de bocht kunnen wringen.' Omdat er geen alternatief was besloot Pat het nog eens te proberen. 'Deze keer trok ik wat kleren uit en merkte dat ik wat makkelijker langs de koker omhoog kon komen. Nauwkeurig bekeek ik de tralies en zag dat er een los zat in het cement van de muuropening. Een tralie kreeg ik aan een kant los en ik kon hem bijna dubbel buigen. Ik liet mij teruggliden in de kelder en fluisterde tegen de anderen; 'Er bestaat een kleine kans dat wij door de koker kunnen kruipen. In ieder geval is het de moeite waard het te proberen. We zullen ons helemaal naakt moeten uitkleden.' Na een geweldige worsteling kon ik mij door de koker heen wringen en kwam ik in mijn blootje buiten op het pad terecht. Ik boog mij weer in de koker en ik kon net Hank's hand pakken toen hij mijn kleren en mijn koffer naar

aangehouder. Het leek wel alsof zij door een of andere goocheltruc in het niets waren verdwenen. Welke zwakke plek in het veiligheidssysteem het ook mocht zijn geweest, er kon geen twijfel over bestaan dat deze nog steeds bestond en er opnieuw ongestraft gebruik van zou kunnen worden gemaakt. De enige aannemelijke theorie voor de Duitsers was dat het een herhaling gold van de ontsnappingspoging via de toneelzaal, hoewel sindsdien een extra schildwacht was geplaatst om die vluchtweg te blokkeren. Het was een mysterie waar Eggers eerst achter kwam toen hij, na zijn ontslag uit Russische krijgsgevangenschap in 1956, het boek van Pat Reid las. Toen in 1974 voor het eerst sinds het einde van de oorlog Colditz mocht worden bezocht, ging Pat Reid mee met een team van *Radio Times*, het programmablad van de BBC, om aan te tonen dat het mogelijk was door de luchtkoker te kruipen, mits men maar naakt was! Alle vier de Britten bereikten Zwitserland en de

mij toe duwde, gevolgd door de zijne. Ik verborg de koffer in wat struikgewas bij het pad en trok voldoende donkere kleren aan om niet op te vallen. Hank had zich uitgekleden en met zijn rug naar mij toe worstelde hij in de koker om naar buiten te komen. Ik kreeg een arm van hem te pakken en trok, terwijl hij van beneden af werd geduwd. Centimeter voor centimeter

vorderde hij en na twintig minuten, na een laatste ruk, trok ik hem tevoorschijn. Gedurende al die tijd waren wij overgeleverd aan de genade of ongenade van elke toevallige voorbijganger. Wat een gezicht moet het zijn geweest – een naakte man die, als tandpasta uit een tube, door een gat in de muur wordt geperst!

ontsnapping betekende voor Reid een klinkend einde aan zijn gevangenschap in Colditz; bovendien werd 1942 erdoor het topjaar aan ontsnappingen. Aan het eind van dat jaar waren er volgens de aantekeningen van Eggers 44 vluchtpogingen gedaan door 84 officieren, waarbij Groot-Brittannië, Frankrijk en Nederland elk zes 'home runs' scoorden. Hoewel de Afdeling Veiligheid van de Duitsers 39 man op heterdaad betrapte toen zij een poging tot ontsnapping uit het kasteel deden, terwijl daarnaast nog velen elders werden gepakt en teruggestuurd naar Colditz, had Oflag IVC toch niet voldaan aan de eis dat ontsnappen onmogelijk zou zijn, het motief waarom het kamp indertijd was opgezet.

De fout om zo'n groot aantal ontsnappingsdeskundigen onder een dak te brengen – in dit verband werd gesproken van de 'Colditz Ontsnappingsacademie' – betekende dat er iets moest worden gedaan. Dat iets hield in verspreiding, en in 1943 kwam er een eind aan het unieke interna-

tionale karakter van het kamp. De Nederlanders werden op 8 juni overgebracht naar Stanislaw in Polen en de Fransen en Belgische contingenten op 7 en 12 juli naar Lübeck. De Polen vertrokken in augustus naar Spitzberg in Silezië. Daarna werd Colditz een Offizierslager voor zo'n 180 Britse krijgsgevangenen. Het verloor daarmee de positie van *Sonderlager*, hoewel het een speciale status behield door de gijzelaars die daar waren opgesloten, de zogenaamde *Prominente*.

De officieren probeerden nog wel te ontvluchten, maar de toenemende vervolmaking van het beveiligingssysteem, inbegrepen de plaatsing van verborgen microfoons, had de strijd een ongelijk karakter gegeven vergeleken met de dagen van vroeger. De meeste vluchtwegen waren nu geblokkeerd en geslaagde 'home runs' waren er niet meer bij.

In de jaren die volgden zouden nog twee opvallende uitbraakpogingen worden gedaan door luitenant Mike Sinclair van het King's Royal Rifle

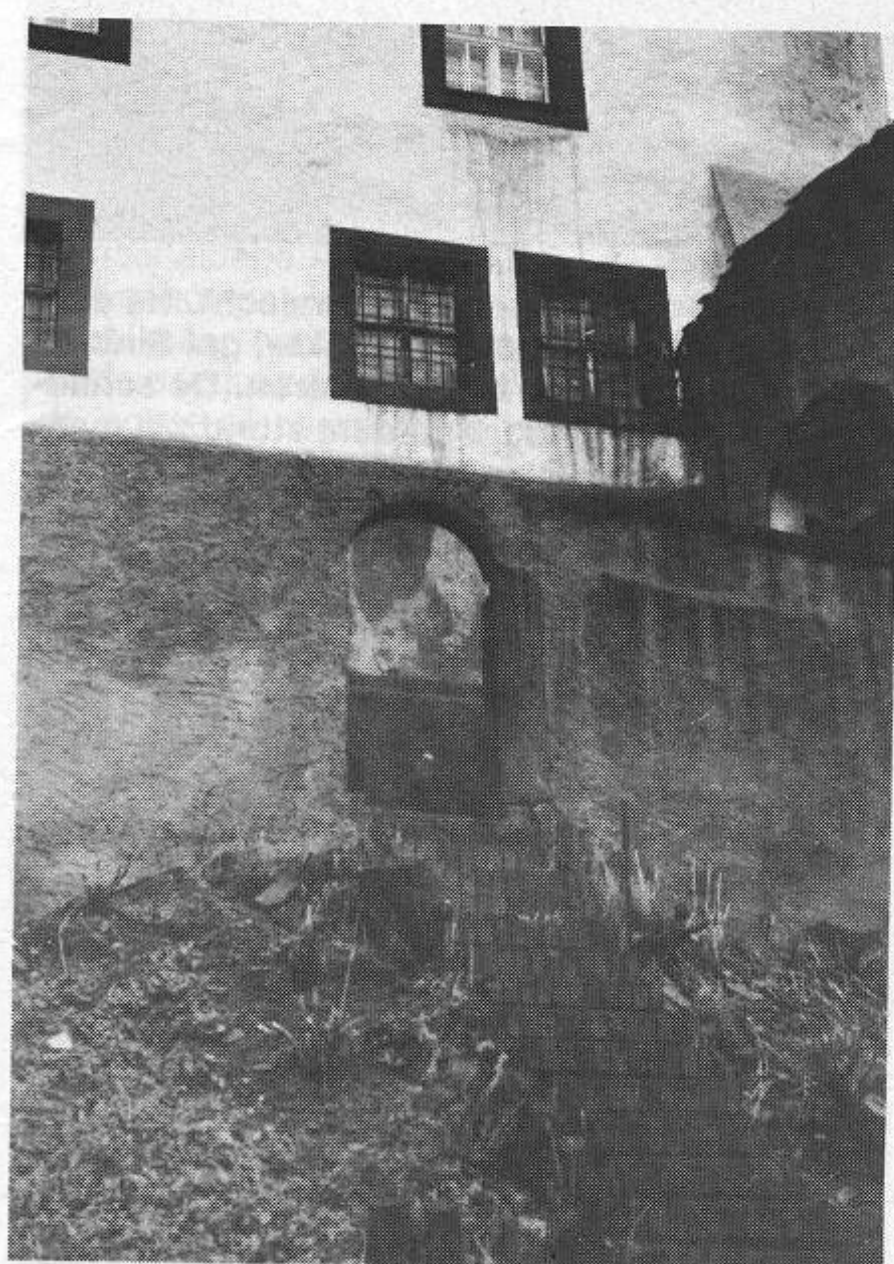
Alle vier slaagden zij erin buiten het kasteel te komen en alle vier arriveerden veilig in Zwitserland, waardoor Engeland op gelijke hoogte kwam met Nederland en Frankrijk en elk van deze landen op de ranglijst nu zes 'home-runs' had. Hoewel niemand dat destijds kon voorzien, zou dit de laatste geslaagde ontsnapping uit Colditz zijn. Er waren wel vele

andere pogingen, zoals de meesterlijke vermomming van 1e luitenant A. Perodeau (links) bijna drie maanden later, toen hij zich voordeed als de electricien van het kamp, Willi Pöhnert. Rechts: Hier, beiden inmiddels op leeftijd, ontmoeten Pat Reid en Willi Pöhnert elkaar op de binnenvaart die zij zo goed kennen. (via Michael Booker)

Nog een klassieker uit Colditz – de knappe vermomming als Stabsfeldwebel 'Franz Josef' Rothenberger (links). Rechts: Het begon allemaal hier in de ziekenboeg van het kasteel.

Corps. Sinclair had al zoveel malen getracht te ontsnappen dat zijn foto bekend was op alle politiebureaus in Duitsland, terwijl de Duitsers hem de bijnaam 'Der rote Fuchs' hadden gegeven. Zelfs Eggers noemt hem de grootste ontsnapper van allen. 'Zijn eerste vlucht vond plaats uit een kamp in Posen in Noordoost Duitsland', schrijft Eggers. 'Die ontsnapping bracht hem via Polen, Slowakije, Hongarije en Joegoslavië tot aan de Bulgaarse grens waar hij werd gepakt. Hij werd daarop naar Colditz overgebracht waarbij hij onderweg weer kans zag te ontkomen, zij het voor korte tijd. Z'n derde poging, vanuit een hospitaal in Leipzig, eindigde in Keulen. Toen werd hij inmiddels door onze bewakingscompagnie 'Der rote Fuchs' genoemd. Sinclair's vierde vlucht eindigde in Weinsberg in het zuiden van Duits-

land.' Zowel daar als onderweg probeerde hij opnieuw te ontsnappen.

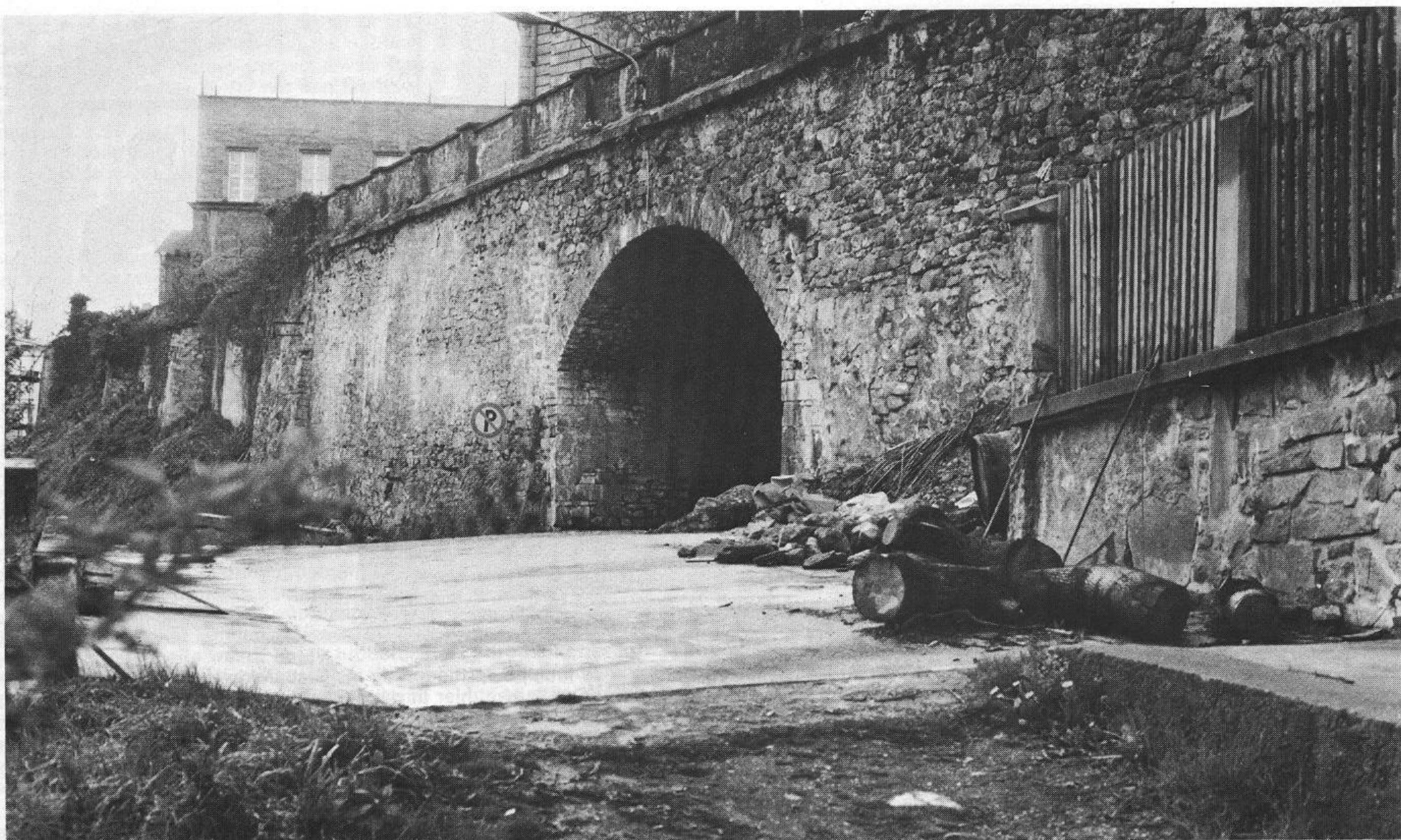
Z'n zevende poging in september 1943, waarbij hij zich vermomde als Stabsfeldwebel Rothenberger, een oudgediende met de bijnaam 'Franz Josef', slaagde bijna en met hem zou een massale uitbraakpoging in grote stijl zijn gedaan. Dat was de keer dat hij op korte afstand pardoes werd neergeschoten en alleen door geluk het leven behield.

Een achtste poging in januari 1944, via het westelijke terras van Colditz, bracht hem tot aan de Nederlandse grens.

In de zomer van 1944 was het duidelijk geworden dat de oorlog maar op één manier kon aflopen, maar Sinclair dacht waarschijnlijk dat gevangenschap oneervol was, hoewel ontsnappen op dat

Gelegen aan de noordwestelijke kant van het kasteel kon men zich via de, weliswaar getraliede, ramen (links) van de ziekenboeg, laten zakken op een afgelegen terras dat zich bevond tussen de hoektoren en het kledingmagazijn (onder links). Vandaar leidden de treden naar een pad (onder rechts) dat naar de poort van de wacht liep. 1e luitenant Mike Sinclair, wiens ontsnapingsregister hem bij de Duitsers al de bijnaam 'der rote Fuchs' had gegeven, zou zich voordoen als Franz Josef, terwijl kapitein Lance Pope en 1e luitenant John Hyde-Thompson de rol van schildwacht op zich zouden nemen. Het plan was om martiaal marcherend het pad op te lopen, zoals Rothenberger deed tijdens aflossingen van de wacht. Daarna zouden de schildwachten aan de poort worden afgelost door Pope en Hyde-Thompson. Indien dit zou lukken zouden er nog 30 anderen volgen wat dan de grootste uitbraak zou zijn geweest die Colditz ooit had meegemaakt. Na vele weken van voorbereiding werd 'FJ-Day' vastgesteld op donderdag 2 september 1943 als een nogal slome soldaat op wacht zou staan.

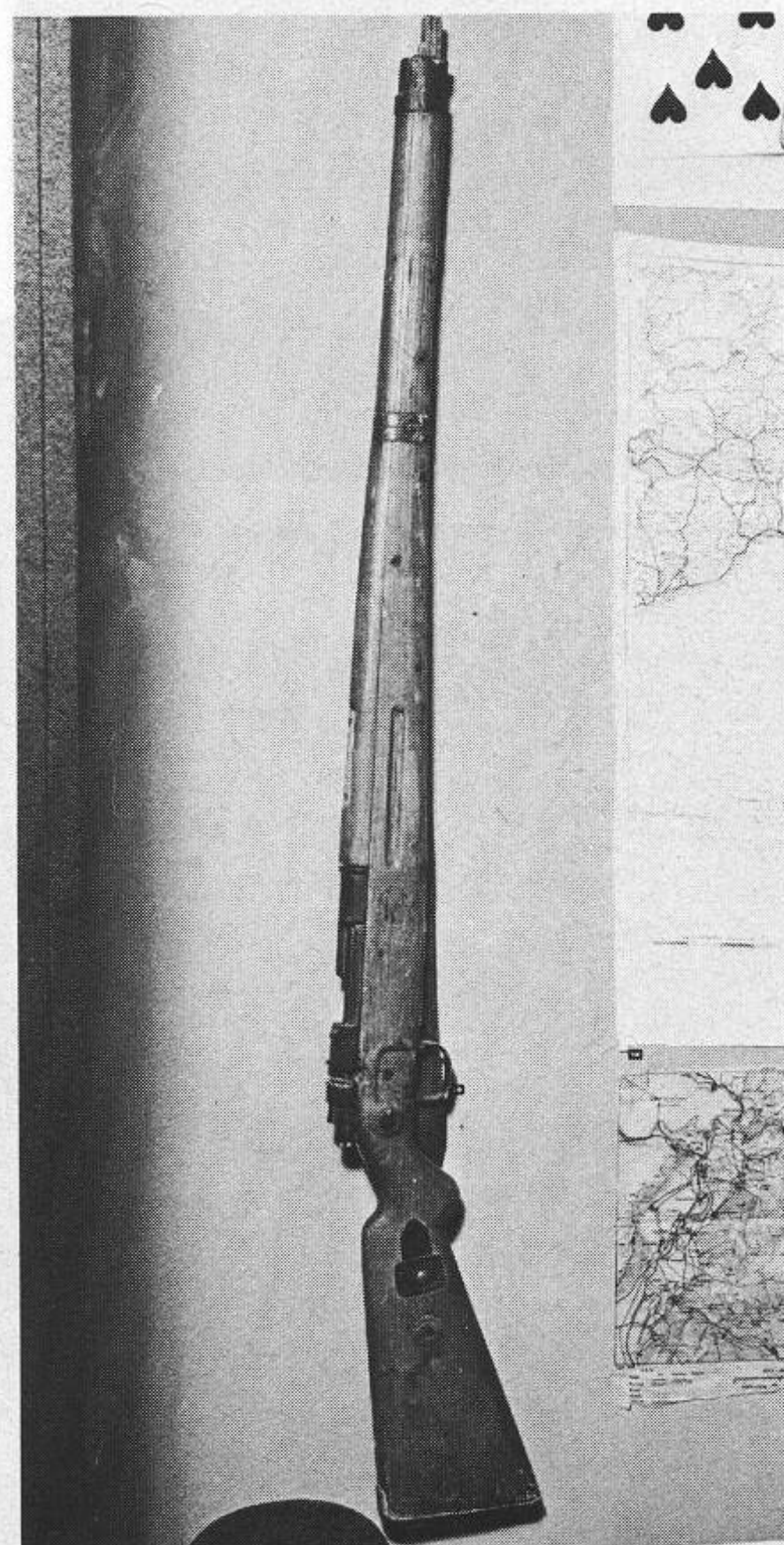
moment vrijwel elke betekenis had verloren. 'Op 25 september werd in de middagzon in het park gewandeld. De bladeren aan de bomen begonnen al hun herfstkleuren te krijgen. Vanuit de vensters aan de oostkant van het kasteel die over de vallei heen keken had men een prachtig uitzicht op de haagbeuken, gewone beuken en esdoorn die in het zuidoosten boven de niet zichtbare *Tiergarten* omhoogschoten.

'Onverwachts, zonder waarschuwing of voorken-

Het bleek echter dat de wacht meer voor zijn taak was berekend dan men had verwacht. Na aankomst op deze plek, net voordat het pad de tunnel onder de Kommandantur bereikte, gaf Sinclair de twee mannen die op wacht stonden opdracht naar het wachtlokaal terug te keren. De schildwacht die de post boven de poort bezette gehoorzaamde, maar de andere soldaat stond z'n mannetje en vroeg naar de pas van de onderofficier van aflossing. De pas, zo bleek, had een verkeerde kleur en de wacht drukte onmiddellijk op de alarmbel. Terwijl Sinclair de Duitser uitschold omdat hij een bevel niet opvolgde, kwamen vanuit het wachtgebouw een korporaal en twee man hard aanhollen. Terwijl hij zijn pistool trok, vroeg de korporaal aan de pseudo Franz Josef zijn wapen over te geven. Er volgde een vechtpartij, een schot ging af en Sinclair viel, getroffen in zijn borst, op de grond.

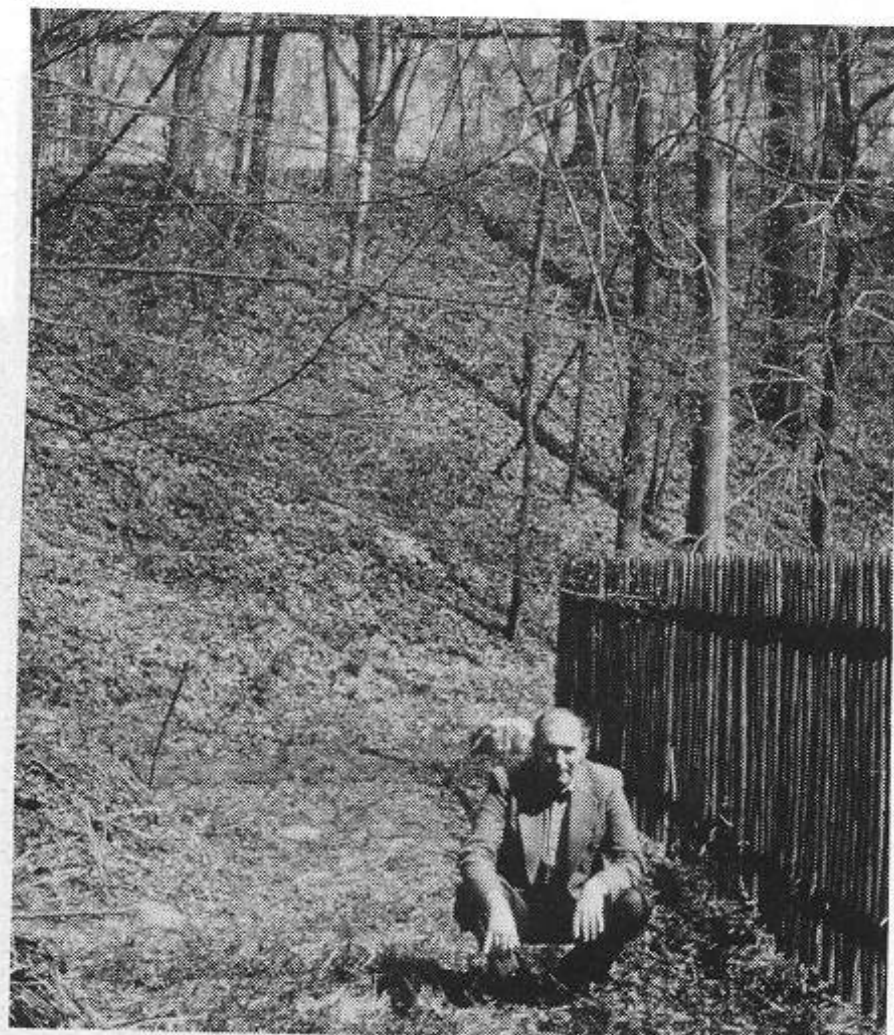
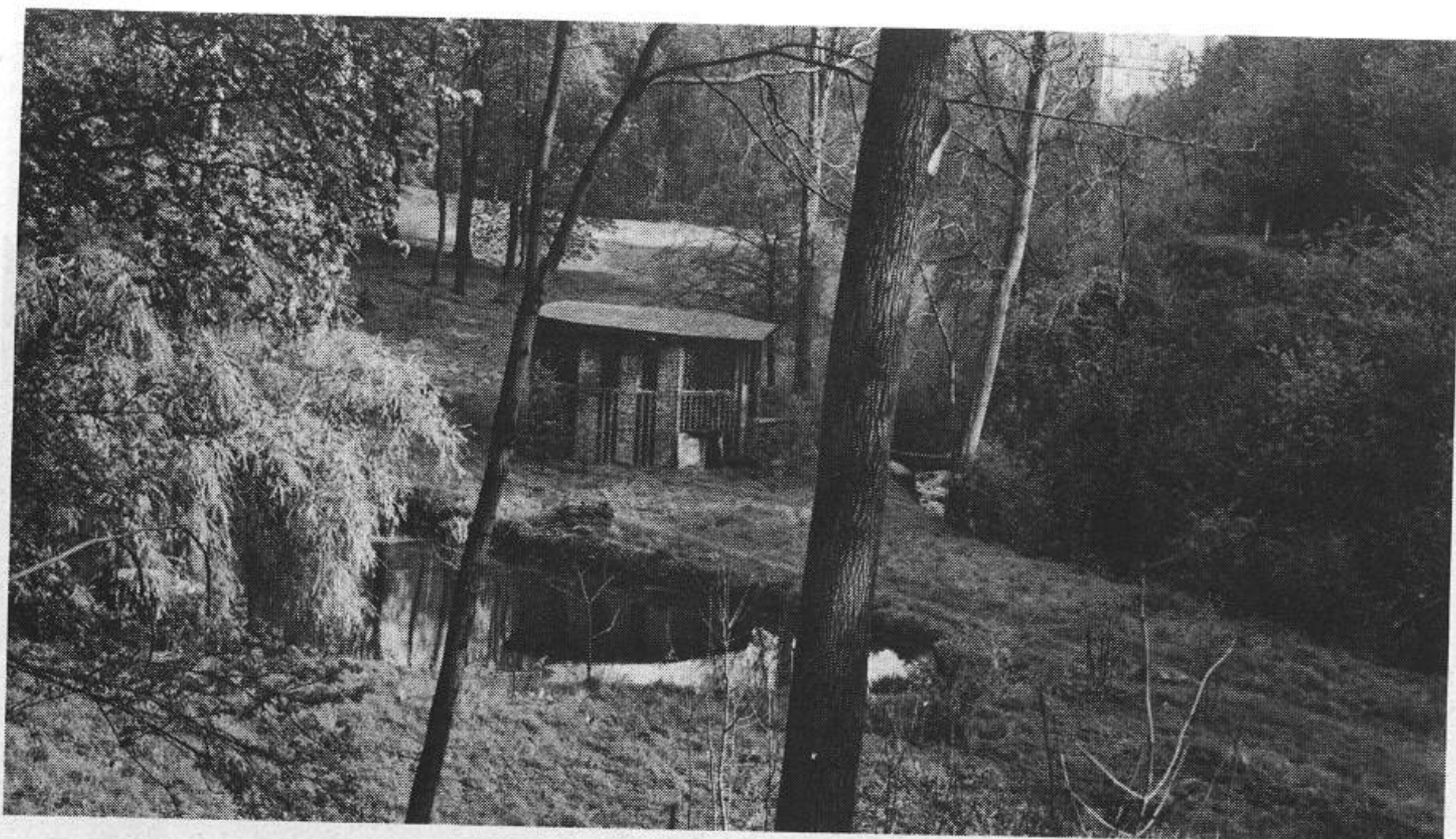

Fake German Officer's cap.

De nagmaakte pet die Mike Sinclair droeg en het namaakgeweer van Lance Pope werden uit het Colditz museum weggehaald bij de bevrij-

ding in april 1945. Thans maken zij deel uit van Michael Booker's grote collectie over Colditz en over ander ontsnappingsmateriaal.

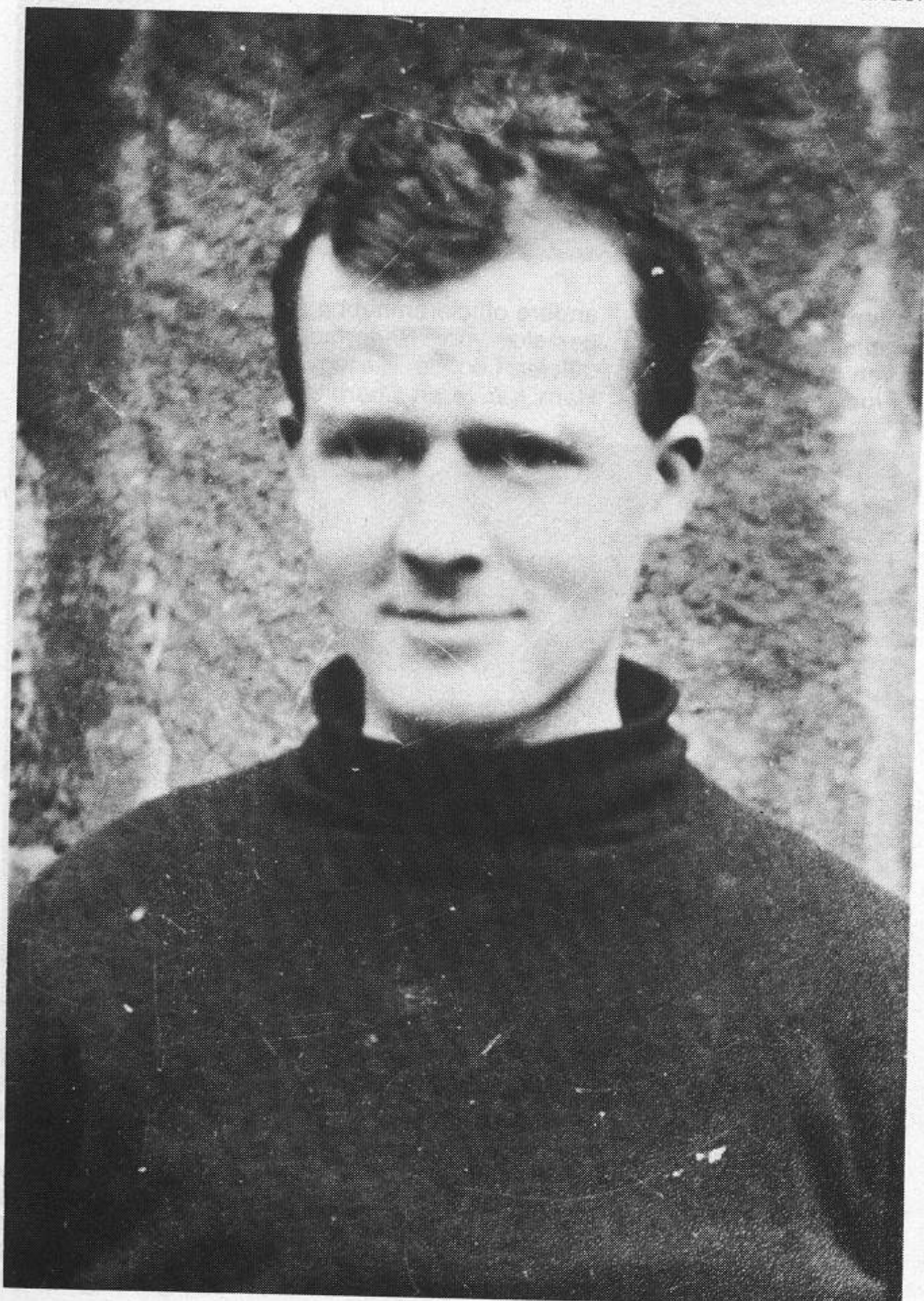
nis van de anderen, maakte Sinclair zich los uit een groepje dat binnen de omheining wat rondliep. Hij sprong over de struikeldraden, bereikte de omheining en, geholpen door zijn dikke handschoenen waarmee hij het prikkeldraad vast kon grijpen, kwam hij aan de andere kant ervan. 'Een onderofficier die dicht bij stond schreeuwde hem toe te blijven staan. Zijn revolver ketste. Sinclair holde door het ravijn tot de plaats waar 150 meter verderop, onderaan de drie meter hoge muur van het park, een beekje onder een rooster doorstroomde. Het lukte hem niet de muur te beklimmen en ook kon hij niet ontkomen via het rooster. Wat had hij gehoopt te kunnen doen? 'Verscheidene schildwachten openden het vuur. Het schot dat hem zou doden was zelfs ongericht, maar het noodlot had hem nu te pakken. Zoals een jaar geleden het van dichtbij afgevuurde schot afschampte op zijn ribben en het lichaam weer verliet, veranderde dit keer de kogel van richting doordat deze langs zijn elleboog schampte om daarna rechtstreeks in zijn hart te dringen. Hij was op slag dood - 'auf der Flucht erschossen'.

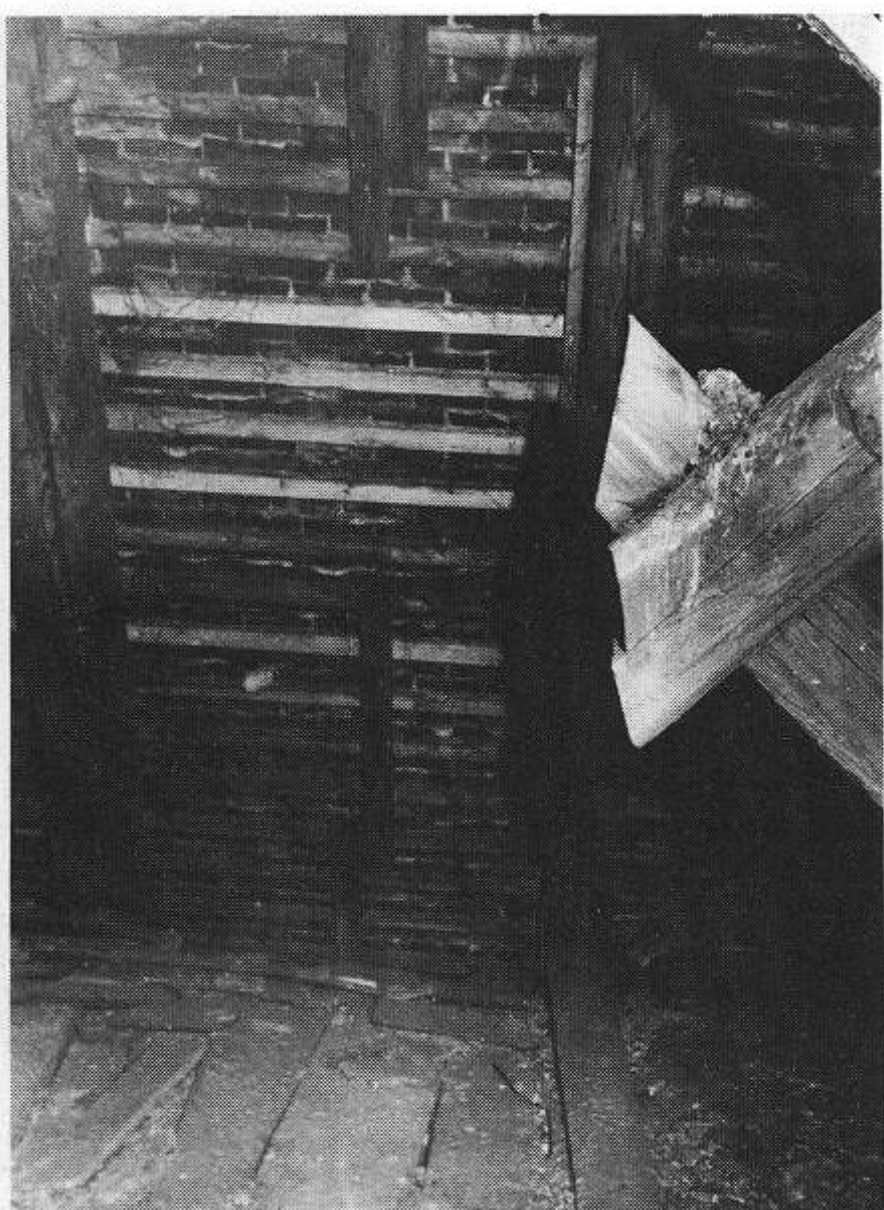
Op 25 september 1944 tijdens zijn laatste desperate ontsnappingspoging in het park zag Mike Sinclair van alle voorzichtigheid af. Na over het prikkeldraad te zijn geklommen rende hij deze kant op ... tussen de vijver en het beekje ... een waanzinnige spurt van 100 meter waarbij de bewakers hun geweren leegschoten. Plotseling viel hij neer ... een kogel had doel getroffen en der Fuchs lag dood ter aarde. Rechts: Michael Booker zocht de plek op waar hij stierf ... Sinclair ligt begraven op het oorlogskerkhof Charlottenburg in wat tot voor kort West-Berlijn was.

'Sinclair deed wat volgens hem zijn plicht was - onze mensen deden de hunne. Deze keer werd het schieten niet ter discussie gesteld. Op de militaire begraafplaats van Colditz werd Michael Sinclair met militaire eer ter aarde besteld. 'Wat z'n onderliggende motieven ook geweest mogen zijn, voor iedereen was het duidelijk dat voor hemzelf het dienen van zijn vaderland voorop stond, en om dat in volle vrijheid te kunnen doen wilde hij koste wat het kost op eigen kracht naar Engeland zien terug te komen. Het aantal ontsnappingen op zijn naam, de afstanden die hij aflegde, de afwisselende en ingenieuze methoden die hij toepaste, de degelijke voorbereiding en de precieze uitvoering, dit alles leidde tot ongeëvenaarde prestaties en maakte hem een toonbeeld voor anderen.

'Indien er een Walhalla bestaat voor de helden van welke natie dan ook', schrijft Eggers, 'en indien de mensen die daar worden opgenomen moedig en dapper zijn, en hun vastberadenheid voortkomt uit één enkel motief, en indien dat motief liefde voor het eigen vaderland is, dan behoort luitenant Michael Sinclair volgens onze Duitse traditie daar thuis.'

Kort na de dood van Sinclair verklaarde luitenant-kolonel William Tod dat ontkomen uit het kamp geen avontuur meer was, en dat iedereen die ontvluchtte te laat zou arriveren om nog aan de strijd deel te nemen. De Geallieerden rukten op in Frankrijk en het begin van het einde was in zicht. Op 16 april 1945 werd Colditz bevrijd door een gevechtsgroep bestaande uit delen van de Amerikaanse 69e Infanteriedivisie en de 9e Pantserdi-

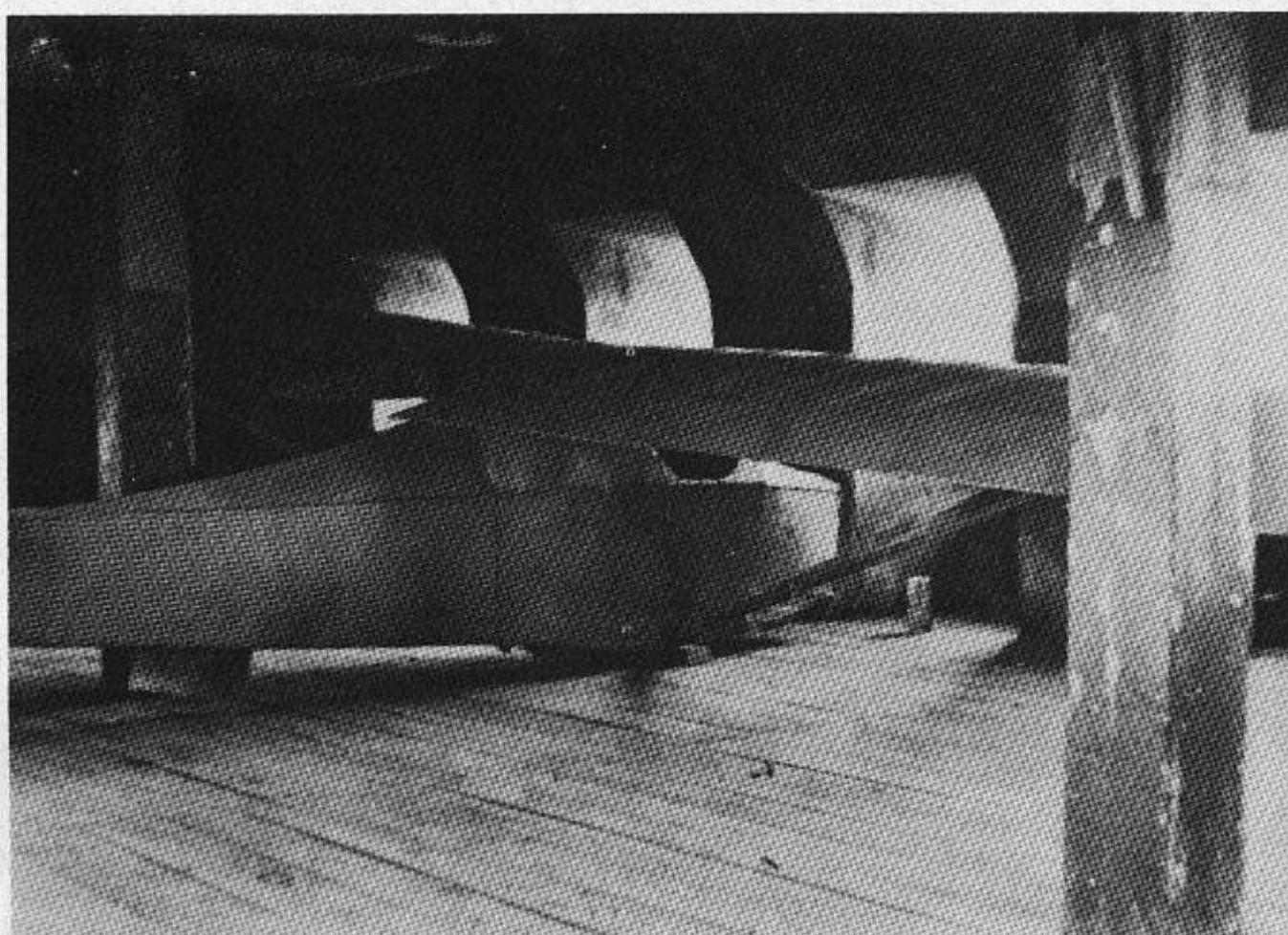
Het ingenieuze idee de vlucht naar de vrijheid te maken met een zweefvliegtuig kwam van Flight Lieutenant L.J.E. 'Bill' Goldfinch en 1e luitenant Tony Rolt, de beroemde motorracer. Het toestel zou met een katapult vanuit het kasteel worden afgeschoten en landen op de weide (rechts) aan de overkant van de Mulde. Geschat werd dat de bouw van het zweefvliegtuig, waarvoor beddeplanken en strozak-overtrekken zouden worden gebruikt, bijna een jaar zou duren. Flight Lieutenant Jack Best en kapitein Dick Howe voegden zich bij de andere twee en in mei 1944 werd begonnen. Het team had een veilige werkplaats nodig en daarvoor werd de vliering boven de kapel uitgekozen die genoeg ruimte bood en ideaal gelegen was ten opzichte van het lanceeringspunt op de dakrand boven de aangrenzende Franse verblijven. De vliering was lang genoeg om een gedeelte ervan af te scheiden, welk gedeelte overigens niet te kort hoefde te zijn om een inspectie te kunnen doorstaan. Boven: Op de vliering van de kapel geven thans nog doorgezaagde dakspanten aan de westzijde aan waar de loze muur werd gebouwd. Wat op de vliering van de kapel nu nog vleugels heeft zijn de duiven die het zich daar gezellig maken.

visie die beide deel uitmaakten van het Eerste Amerikaanse Leger. Sindsdien zijn de ontsnaptingen uit Colditz het onderwerp geweest van boeken, tijdschriften en

films. De eerste verhalen werden in 1946 gepubliceerd in het boek *Detour* door luitenant J.E.R. Wood, en in 1948 verscheen van de Franse generaal Le Brigant het boek *Les Indomptables*. Vele

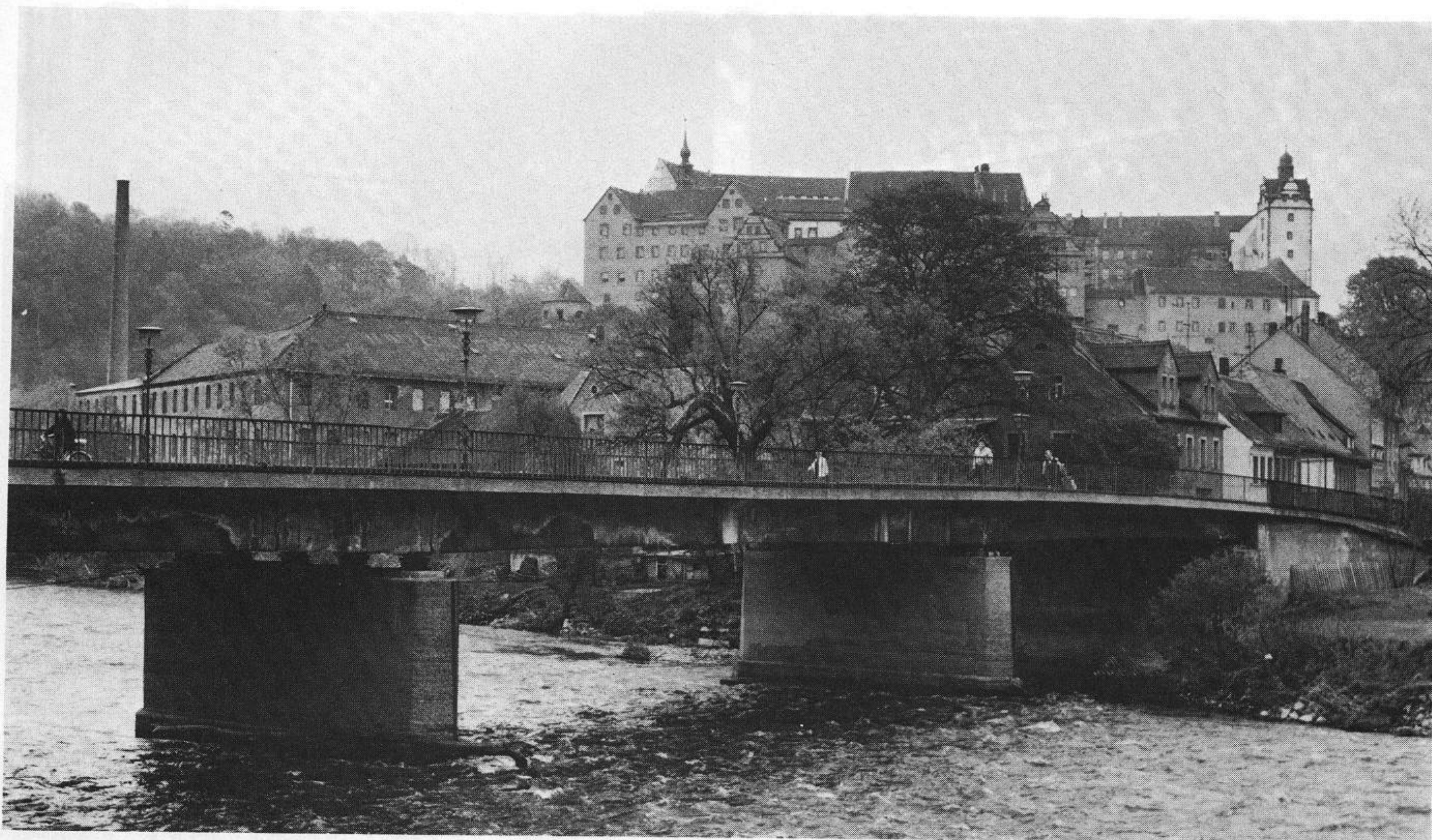
andere officieren hebben hun ervaringen te boek gesteld: voor Nederland waren dat de KNIL-officier Leo de Hartog en de marine-officieren Hans Larive en Charles Douw van der Krap. De

Hoewel het zweefvliegtuig in januari 1945 gereed was gekomen, was toen het einde van de oorlog in zicht en de luchtwaardigheid van het toestel werd nooit getest. Na de bevrijding werd het vliegtuigje in delen overgebracht naar het vertrek onder de vliering, waar het weer in elkaar werd gezet en tentoongesteld. De enige foto van het zweefvliegtuig werd daar genomen door de dagbladcorrespondent Lee Carson die geaccrediteerd was bij de staf van kolonel Leo Shaughnessy's ge-

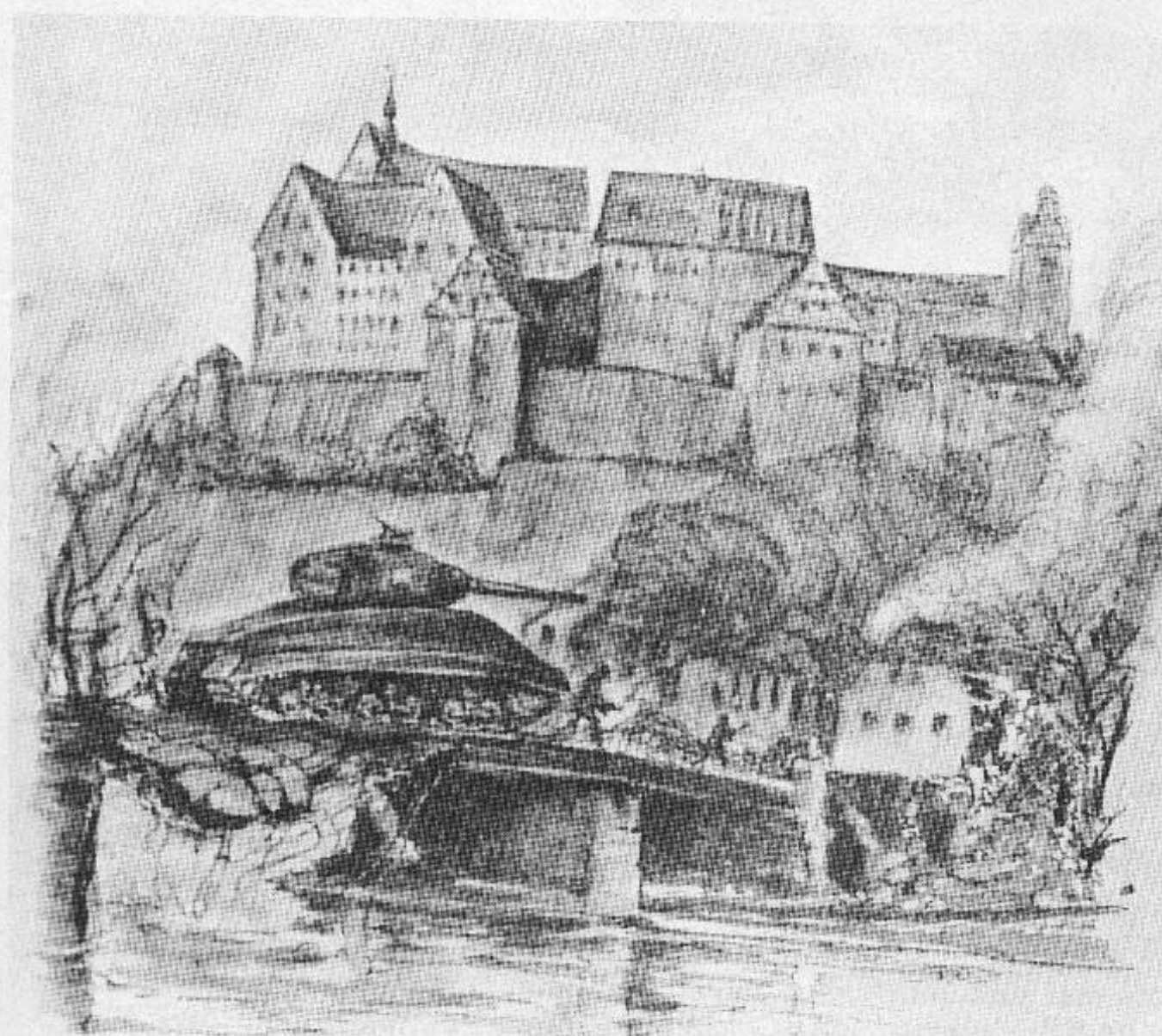

vechtsgroep die Colditz innam op 16 april. De bevolking had echter weinig oog voor het belang van het toestel en het vliegtuigje heeft die desinteresse niet overleefd. Deze verdieping waar het werd tentoongesteld is sindsdien in drie kleine vertrekken en een gang verdeeld, waardoor het moeilijk werd een alles omvattende vergelijkingsfoto te maken.

Kolonel Shaughnessy: 'Wij brachten artillerie in stelling om de stad te bombarderen als inleiding op een aanval aan het eind van de middag. Ik bevond mij niet ver van de waarnemingspost op de westelijke oever, toen de eerste granaten het meest opvallende punt aan de overkant van de rivier begonnen te bestoken. Dat was een van de torens van een groot indrukwekkend kasteel. Nadat verscheidene granaten de toren hadden geraakt, zagen wij bij de ramen op de bovenste verdieping van een van de gebouwen drie geallieerde rood-wit-blauwe vlaggen verschijnen. Dit aangrijpende moment was het enige teken dat wij nodig hadden om te weten dat het kasteel de plaats was waar zich de krijgsgevangenen bevonden. We verlegden het vuur naar andere delen van de stad en gingen door met de beschieting. (...) Omdat 's nachts, naar ons werd verteld, het SS-garnizoen was vertrokken, konden wij op de ochtend van de 16e zonder moeilijkheden Colditz binnentrekken. Het lag voor de hand dat de belangstelling uitging naar het kasteel en zijn bewoners, zowel Geallieerden als Duitsers. (...) Toen ik op het kasteel

kwam was ik verbaasd en tegelijk opgetogen daar zo'n goed georganiseerde situatie aan te treffen, in het bijzonder bij de geallieerde krijgsgevangenen. De Duitse bewakers waren in arrest genomen en het vormde geen probleem hun overgave te aanvaarden. (...) De commandant van de 9e Pantserdivisie, generaal John L. Leonard, bezocht Colditz op de 16e. Aangezien wij onder bevel waren gesteld van zijn divisie complimenteerde hij mijn mannen met hun prestatie. Die eerste dag werden wij ook bezocht door Amerikaanse en andere geallieerde oorlogscorrespondenten en fotografen. (...) Na het vertrek van de Duitse bewakers, was de eerstvolgende grote gebeurtenis het vertrek van de krijgsgevangenen. Kolonel Johnson en zijn staf waren hiermee belast en op de ochtend van de 18e vertrokken de colonnes naar de vrijheid. Dit was een gelukkige en betekenisvolle gebeurtenis voor ons allemaal, in het bijzonder voor de bevrijde Geallieerden van wie sommigen sinds Duinkerken gevangen hadden gezeten.' Boven: Van 1945 tot 1988 - het kasteel domineert nog steeds de omgeving.

Terwijl Johannes Lange tijdens WOII de geschiedenis van Colditz voor de Duitsers in foto's vastlegde, zette John Watton, een in gevangenschap verkerende bekwame tekenaar behorende tot het Border Regiment, voor de Britten zijn herinneringen op papier, zoals deze tekening van de gevechtsgroep die de gedeeltelijk opgeblazen brug passeert. Veel van zijn tekeningen werden naar Engeland gezonden en tijdens de oorlog afgedrukt in de *Illustrated London News*. Hij overleed in november 1988 tijdens de voorbereidingen voor dit nummer. Zijn dood wordt door alle ex-gevangenen uit Colditz betreurd.

Bijschrift van SHAEF Afdeling Perscensuur te Velde, 18 april 1945: 'Krijgsgevangenkamp Colditz ingenomen. Wing Commander Douglas Bader, de RAF 'ace' op houten benen, met pijp, in gezelschap van andere RAF-officieren na hun bevrijding uit het krijgsgevangenkamp Colditz door de Amerikanen.' Staande v.l.n.r.: 1e luitenant Ralph Holroyd, Flight Lieutenants Don Donaldson en Jack Zafouk, Wing Commander Douglas Bader, adjudant (Warrant Officer) Vilem Bufka, Squadron Leader G.D. Stephenson, Flight Lieutenants Frank Cigos en Bush Parker, onbekend. Knielende: onbekend en Flight Lieutenant Jan Truhlar.

Van appel tot reünie. In de winter van 1942 stonden op de binnenplaats enkele honderden gevangenen op het appel. 43 jaar later keerden 24

Duitse visie op Colditz van Reinhold Eggers is on-
vervangbaar. 'De Nederlandse groep', aldus
wordt hij door de Hartog geciteerd, 'was in Col-
ditz enig in zijn soort. Zij waren werkelijk één voor
allen en allen voor één. Hun ontsnapingsgemid-
delde lag het hoogste van alle nationaliteiten in
Colditz. Hun optreden als militaire eenheid was
vlekkeloos, niet alleen waar het hun tucht betrof
maar ook hun onafgebroken en actieve vijandig-

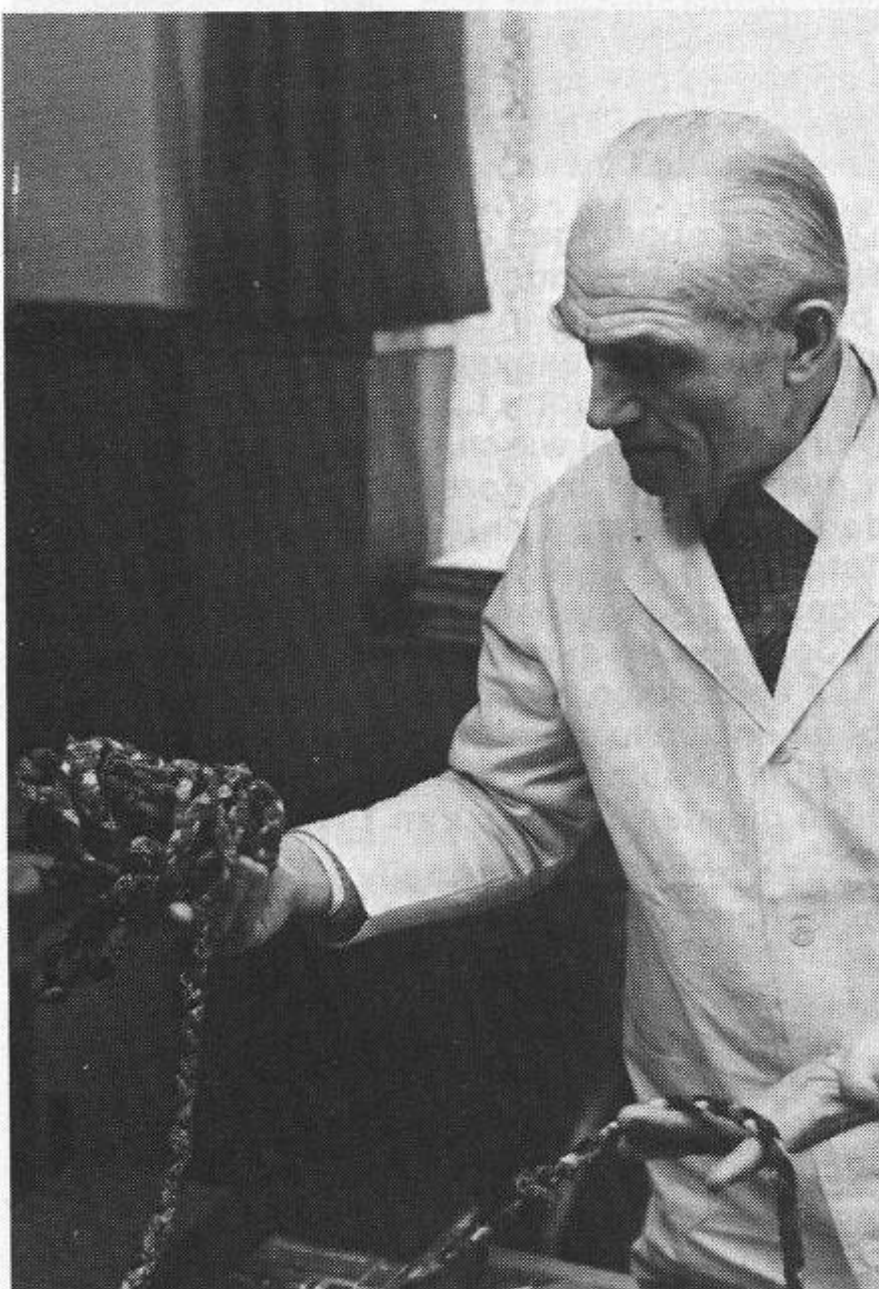
heid tegenover ons.'

Eggers' ontijdige dood in 1974 maakte helaas
een eind aan zijn persoonlijke hulpvaardigheid en
zijn adviezen die hij ons toen al verstrek-
te. Voor *Toen en Nu* is waarschijnlijk het belangrij-
ste van alles dat de Afdeling Veiligheid in Colditz,
na elke ontvluchting de fotograaf van het stadje,
Johannes Lange, ontbood. Niet alleen om foto's
te maken van de plaats van handeling, maar bij

gevangenen met hun echtgenotes en gasten terug naar Colditz (toen
nog in Oost-Duitsland) om herinneringen op te halen.

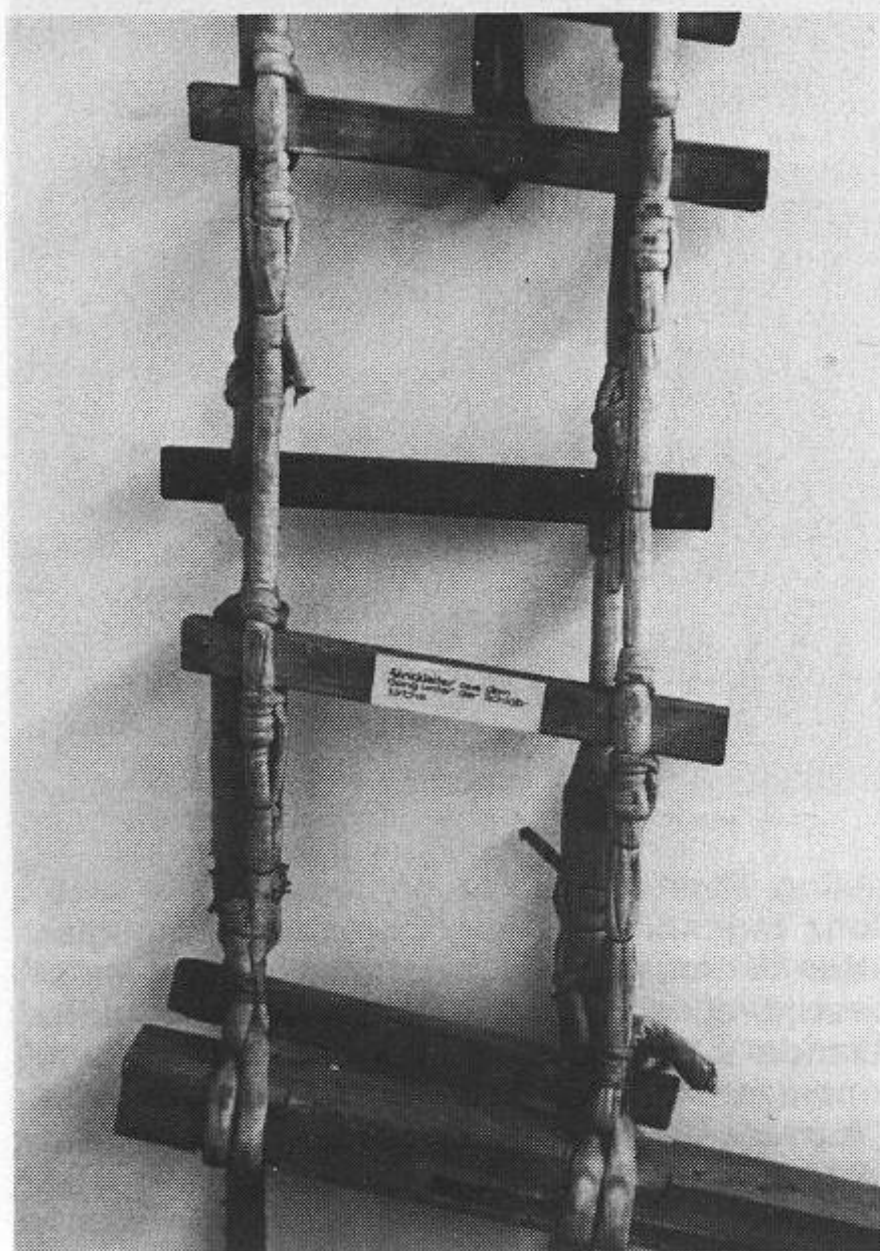
mislukte pogingen ook van de ontsnappers zelf in
hun diverse vermommings. Deze rijke verzame-
ling van 400 foto's, zorgvuldig door Eggers be-
waard, gedurende lange, moeilijke jaren in de
DDR, vormt een niet te evenaren documentatie
over de in oorlogstijd toegepaste ontvluch-
tingsmethoden in een omgeving die als het ware
uitdaagde om te ontsnappen.

Veel voorwerpen uit het in de oorlog gevormde museum worden nu tentoongesteld in het mu-
seum in de stad. Er is hoop dat deze ergens in de toekomst kunnen worden teruggebracht naar
een nieuwe locatie in het kasteel zelf. Links: De heer Teichmann met een onlangs gevonden ont-
snappingstouw. Onder links: Een van de ladders uit de Franse tunnel. (Tom Posch)

In 1974 bezocht *Radio Times* met vier voormalige gevangenen het kasteel als onderdeel van de
publiciteitscampagne voor de BBC-televisieserie *Colditz*. Dat waren Pat Reid, Dick Howe, Sir Ru-
pert Barry en Jack Best. Voor het eerst terug op het kasteel ging Dick Howe de bezoekers voor
naar de geheime plek waar de radio was verborgen. Alleen hij wist precies de juiste locatie. Na
het betreden van een zeer stoffige zolder maakte hij in de vloer een plank los en scheen hij met
een zaklantaarn in de ruimte eronder, waar zich een schat aan ontsnapingsmateriaal bevond.
Precies zoals zij in april 1945 waren achtergelaten, onaangetast door de tijd, lagen er zagen ge-
maakt uit gekartelde scheermessen, lopers, gereedschappen, allerlei soorten mallen voor het
namaken van Duitse onderscheidingstekens, insignes, penningen enz., ontvluchtingsgereed-
schap verborgen in een pakje sigaretten, scheermesjes, vervalste documenten vervaardigd op
de houten Colditz schrijfmachine en zelfs een regenjas die was gestolen van een reeds lang ver-
geten aannemer. Voorwerpen uit de radio-schuilplaats bevinden zich thans in de unieke Booker-
collectie.

JOHN GILLESPIE MAGEE

(Italics) (To those who gave their ~~lives~~ lives to England during the Battle of Britain and left such a shining example to us who follow those lines are dedicated.)

They that have climbed the white mists of the morning;
They that have soared, before the world's awake,
To herald up their ^{their} ~~own~~ joy to them, scorn
The thin dawn's rest ~~that~~ ^{that} weary folk might take;

Some that left other warriors to tell the story
Of high blue battle, - quite young limbs that bled;
How they had thundered up the clouds to glory
On fallen to ~~a~~ ~~English~~ ~~slaughtered~~ ~~and~~ stained red;

field

Because my faltering feet would fail I find them
laughing beside me, steadying the hand.
That seeks their deadly courage -

yet behind them
The cold light dies in that once brilliant Land...

Do these, who half the quickened pulse run slowly,
whose stars re-sundered image code the brow—
Will the far dawn of Victory know only
Night's darkness, and Valhalla's silence now?

(P.S. If anyone should want this please see that it is accurately copied, capitalized, and punctuated.)

J. S. L.
R. A. F.
1941

Wanneer men de landelijke omgeving van Lincolnshire, waarboven John Magee z'n operationele vluchten uitvoerde, in ogenschouw neemt wordt men herinnerd aan zijn gedicht *Per Ardua* dat is opgedragen aan degenen die in 1940 hun leven gaven in de Slag om Engeland. Deze eer-

ste versie zond hij in november 1941 naar zijn ouders in Amerika; vier weken later was hij dood. Zijn korte bestaan als dichter leeft echter voort in het veel meer bekende *'High Flight'*, dat de vreugdevolle sensaties beschrijft van het vliegen.

door Andy Saunders

In tegenstelling tot veel van zijn collega-jachtvliegers die bekendheid verwierven vanwege het aantal vliegtuigen dat zij hadden afgeschoten, trok 2e luitenant-vlieger (Pilot Officer) J.G. Magee de aandacht met zijn gedicht *High Flight*. Het is wereldberoemd en het is in talloze publicaties opgenomen, het komt voor in grafschriften, het is op muziek gezet, het wordt door een Amerikaans TV-station gebruikt als eind-tune tot besluit van de dagelijkse uitzendingen, het wordt zowel goed als fout geciteerd, het hangt over de hele wereld aan de muur in duizenden huizen, kerken en vliegtuigondernemingen, maar wat is er bekend over de schrijver?

Er is betrekkelijk weinig over hem geschreven en daarom is er bij de miljoenen die zijn gedicht hebben gelezen en bewonderd niet veel over John Magee bekend. Wat geschreven of verteld wordt is dikwijls onnauwkeurig, misleidend of aangedikt. Een van de populaire misvattingen is dat Magee een Canadees was die sneuvelde tijdens de Slag om Engeland, en dat het gedicht op een stuk papier in een van zijn zakken werd gevonden. Geen van deze feiten zijn juist. Wel juist is de toegenomen belangstelling in Magee zelf nadat president Reagan een treffende strofe uit diens gedicht *High Flight* citeerde na de ramp in januari 1986 met de Space Shuttle *Challenger*. Dit artikel heeft de bedoeling omtrent de persoon Magee alle feiten op een rij te zetten: wie was hij, wanneer en hoe werd het sonnet geschreven, en onder welke omstandigheden vond hij een ontijdige dood.

John Gillespie Magee werd op 9 juni 1922 in Shanghai geboren als zoon van John Magee en Faith Backhouse Magee, zendelingen van de Anglicaanse Kerk. De eerwaarde Magee was Amerikaans staatsburger, terwijl zijn echtgenote Brits was. Omdat zijn vader Amerikaan was, was John Jr dat ook op grond van het afstammingsbeginsel, maar later bleek dat hij zich meer een Engelsman dan een Amerikaan voelde. Nadat hij z'n vroegste jeugd in Nanking had doorgebracht, werd hij in 1931 naar een kostschool in Engeland gestuurd. Daar op St. Clare's School in Walmer in het graafschap Kent beschreven zijn onderwijzers hem als iemand wiens 'gedachten een hoge vlucht namen, altijd strevend naar veraf gelegen doelen'.

Van de school in Walmer ging John naar de kostschool in Rugby waar de jonge tiener een grote belangstelling voor literatuur ontwikkelde, in het bijzonder ging zijn belangstelling uit naar poëzie. Zijn grote voorbeeld was Rupert Brooke (1887-1915), de legendarische dichter uit de Eerste Wereldoorlog die zelf leerling was geweest op de kostschool in Rugby. Toen John Magee daar verbleef schreef hij, naast andere gedichten, een ode aan Brooke, getiteld: *Sonnet to Rupert Brooke*. Later won hij, toen hij net zestien was, de 'Rugby Poetry Prize'. Waarschijnlijk is echter dat het erfbetoon dat hem daarbij ten deel viel voor hem van minder belang was dan het feit dat Brooke die prijs ook had gewonnen.

Toen de oorlogswolven zich in 1939 boven Europa samentrokken, was John's vader nog in China. Hij besloot zijn zoon naar Amerika te zenden en hem te plaatsen op een kostschool in Avon bij Hartford in Connecticut, om zich daar voor te bereiden op een studie aan de Yale University in New Haven, ook in Connecticut. Van het begin af was het duidelijk dat John zich niet gelukkig voelde in Amerika. Aan zijn moeder, die toen in Dover in Engeland woonde, schreef hij: 'Ik zal mij hier nooit werkelijk gelukkig voelen - ik ben ervan overtuigd dat mijn plaats in Engeland is, en indien ik ooit de gelegenheid krijg kom ik terug'. Terwijl hij in Amerika verbleef vond John ongetwijfeld troost in zijn geliefde poëzie, en op de schooldrukkerij hield hij zich bezig met de uitgave van een bundeltje met 17 van zijn gedichten om in kleine kring te circuleren.

Omstreeks deze tijd begon John, die snel opgroeide tot een jongeman, het geloof van zijn ouders in twijfel te trekken en het Christendom af te wijzen. Zijn oprecht gelovige ouders mocht dit ongetwijfeld diep hebben geraakt, maar nog meer verdriet moet hun John's aankondiging in de zomer van 1940 hebben gedaan dat hij een belangrijke studiebeurs voor Yale niet wilde aanvaarden, en dat hij er de voorkeur aan gaf dienst te nemen bij de Royal Air Force. Als Amerikaans staatsburger rustte op John geen enkele verplichting

If I should die, think only this of me: That there's some corner of a foreign field That is forever England

Deze onsterfelijke woorden van Rupert Brooke, ('Indien ik mocht sneuvelen, besef dan dat er ergens in een hoekje van een vreemde dodenakker voor altijd een stukje Engeland zal zijn') hebben ongetwijfeld inspirerend gewerkt op de jonge John Magee die dezelfde school bezocht als zijn idool. Begrijpelijk is zijn trots en voldoening, zoals uit deze in 1938 genomen foto blijkt, waarbij hij zijn moeder de brief toont waarin hem wordt meegedeeld dat hij de prijs voor poëzie van z'n school in Rugby heeft gewonnen, een prijs die Brooke 34 jaar tevoren was toegekend.

ting om dienst te nemen, en hij had in de Verenigde Staten een comfortabel studentenleven kunnen leiden. John's ouders en drie jongere broers waren toen inmiddels naar Amerika teruggekeerd, en zijn vader was aangesteld als predikant van St. John's Church aan het Lafayette Square in Washington D.C., recht tegenover het Witte Huis. Toen hij later schreef over het vaste voornemen van zijn zoon zich voor de dienst te melden, verklaarde hij dat zijn vrouw en hij uiteindelijk toestemming gaven nadat zij hadden gezien welke zorgen John zich maakte over de situatie in Engeland in september 1940.

John Magee's militaire carrière was even onopvallend als kort, maar die korte duur is juist voor die dagen van een deprimerende kenmerkendheid. Zijn aspiraties om bij de RAF te dienen werden echter van het begin af aan tegengewerkt door het Amerikaanse State Department, dat weigerde hem de nodige papieren te verstrekken. Niet uit het veld geslagen besloot John in plaats van bij de RAF bij de Royal Canadian Air Force (RCAF) dienst te nemen, waarna hij naar Canada vertrok. Opnieuw werd zijn hoop de bodem ingeslagen toen hij in Ottawa arriveerde. Tijdens de keuring werd hem meegedeeld dat hij 7 kilo te licht was, maar dat hij zich over veertien dagen opnieuw kon melden. In die twee weken startte John een buitensporig eetfestijn en vermeed hij bewust iedere vorm van lichaamsbeweging. Dit hielp en op 10 oktober 1940 werd hij ingelijfd bij de RCAF om te worden opgeleid tot officier-vlieger.

Zijn Eerste Oefening doorliep hij bij No. 11 Initial Training School (ITS) in Toronto, waarna hij werd overgeplaatst naar No. 9 Elementary Flying Training School (EFTS) in Uplands. Tijdens deze opleidingsperiode wist John verlof te krijgen om zijn ouders in Amerika te bezoeken. Zeer waarschijnlijk zag hij zijn ouders voor het laatst tijdens de kerstdagen van 1940, toen hij blijkbaar ook tot het Christelijk geloof was teruggekeerd doordat hij ter communie ging bij zijn vader. Op 22 juni 1941 ontving John zijn brevet, waarbij hij zijn wing kreeg opgespeld door kolonel-vlieger (Group Captain) W.A. Curtis. Op 5 juli scheepte hij zich in Halifax in met bestemming Engeland. Toen hij daar arriveerde werd Pilot Officer John G. Magee, J.5823, geplaatst bij No. 53 Operational Training Unit (OTU) in Llandow om te worden getraind op de Spitfire. Hier zou hij op 7 augustus z'n eerste vlucht maken in een Spitfire I, de R6602, die vijf kwartier duurde. Sindsdien vloog hij regelmatig met verschillende Spitfires, zoals de al genoemde R6602, en verder met de L1038, de K9817, de R6976, de X4614 en de R7159. Eindelijk kreeg hij op 23 september zijn langgewenste operationele bestemming bij No. 412 Squadron RCAF, dat toen z'n basis had in Wellingore in Lincolnshire, een bij-veld van RAF Digby, waar werd gevlogen met Spitfires VB.

Hoewel John betrekkelijk kort in Wellingore bleef, ondernam hij vandaar enkele operationele vluchten. De eerste vond plaats op 12 oktober 1941 en de tweede acht dagen later toen hij een convooipatrouille vloog. Op 10 november schreef hij op-

getogen aan zijn ouders en deed hij verslag hoe hij op 8 november voor de eerste maal in actie was geweest.

'Ik kan U er niet teveel van vertellen, maar het vond plaats boven vijandelijk gebied. Ik vloog in de voorste sectie van vier vliegtuigen als de vleugelman van de commandant. We werden onverhoeds aangevallen en ik was de enige die erin slaagde niet te worden geraakt. De commandant, 'Denk', die tevens mijn vluchtcommandant was, en een andere piloot, onze beste sergeant, werden neergeschoten. Ik kwam in Engeland terug met enkele Polen in een stad die een kilometer of 25 van huis ligt en die er vanuit de lucht O.K. uitzag.

'Ik raakte een mof, maar merkte niet dat het gevolgen had en ik zal dan ook niets claimen. In de Mess hangt thans een sfeer van geforceerde vrolijkheid. Onze verliezen (de eerste die wij leden) waren moeilijk te aanvaarden, maar het was nodig dat de realiteit eens tot ons zou doordringen. Iedereen is vastbesloten de volgende keer iets te ondernemen.

'De censuur wordt erg streng en ik heb jullie alleen verteld wat in de kranten stond. De rest is een lang verhaal en moet wachten totdat ik thuis kom. Ik was volledig buiten mijzelf van angst, maar ik hoop dat dat de volgende keer over is. Veel liefs, John'

Bij deze brief was een gedicht ingesloten van vier coupletten, met de titel *Per Ardua* en dat was opgedragen aan degenen die in de Slag om Engeland waren gesneuveld... 'en die een lichtend voorbeeld zijn voor ons die zullen volgen'. De stijl van het gedicht is typisch voor John Magee, de vlieger-dichter, maar deze regels waren nimmer bedoeld om zo bekend te worden als zijn andere meer beroemde gedichten. Bij de actie die John beschreef en waarbij hij de vuurdoop onderging, waren twaalf toestellen van No. 412 Squadron betrokken. De verliezen die hij noemt hadden betrekking op majoor-vlieger (Squadron Leader) C. Bushel (de Squadroncommandant), Pilot Officer K.R.E. Denkman ('Denk'), beiden opgegeven als vermist en de sergeant-vlieger O.F. Bickell. De actie vond plaats ten noordoosten van Duinkerken en in zijn brief aan zijn ouders spreekt hij over een landing 'een kilometer of 25 van huis'. Met het woord 'huis' in deze context lijkt eerder het vooroorlogse huis van de Magees in East Kent te worden bedoeld dan de basis in Wellingore. Als dit het geval is dan landde Magee na de actie op 8 november vermoedelijk op Hawkinge. De operationele vluchten gingen voor John door tot in december, maar na november zouden er geen opwindende acties meer komen. Behalve

Group Captain Curtin spelt een glimlachende Pilot Officer John Magee de fel begeerde wing op nadat hij zijn vliegeropleiding bij de Royal Canadian Air Force in Uplands in juni 1941 met succes had afgesloten.

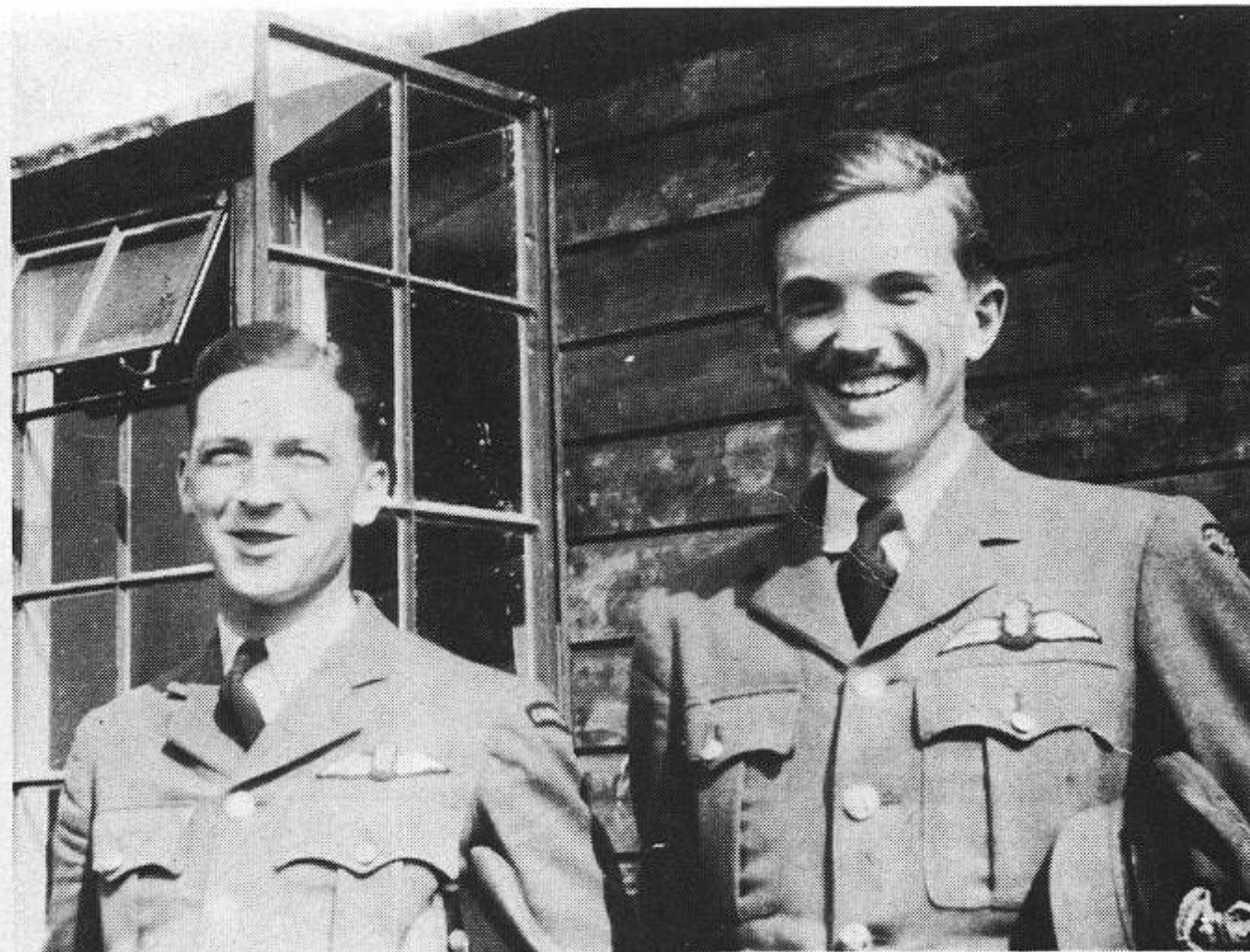
een convooi-patrouille op 1 december waren zijn vluchten plaatselijk en vloog hij ook om zijn vliegvaardigheid te onderhouden. De monotonie werd onderbroken toen hij op 5 december als passagier meevloog in een Whitley SG-T van een Operational Training Unit, en toen hij op de achtste twee vluchten maakte op de Magister van het squadron. De volgende dag had John twee zevenlopende ervaringen toen hij in een Spitfire VZ-D vloog. De eerste keer, zo blijkt uit het logboek, had hij 'de gevolgen leren kennen van gebrek aan zuurstof'. Dat was gebeurd tijdens een

trainingsvlucht toen hij bezig was aan een verder onbetekenende onderscheppingsactie en op grote hoogte een luchtgevecht beoefende. Later diezelfde dag, toen hij aan het nachtvliegen was, viel z'n luchtsnelheidsmeter uit en hij moest door Pilot Officer 'Rod' Smith worden bijgestaan om in formatie een landing bij avond te maken. De volgende dag werden opnieuw twee maal gevlogen. In het logboek staan deze vluchten omschreven als 'Zoeklicht en samenwerking' en als 'Vliegtuigtest', toen hij blijkbaar in formatie vloog met een Beaufighter en een Hudson. Bij zijn terugkeer na

De leerlingen van cursus no. 7 van No. 53 Operational Training Unit in Llandow. Pilot Officier Le Bas, die in 1986 in de rubriek 'Ingezonden brieven' van *The Daily Telegraph* een bijdrage leverde aan het ophelderen van de omstandigheden waaronder *High Flight* werd geschreven, staat evenals Magee in de derde rij.

Front Row Seated (Left to Right): Sgt. G. R. GRAHAM, Sgt. F. H. EFFORD, Sgt. S. W. PEARCE, Sgt. F. B. KAYE, Sgt. H. V. THOMPSON, Sgt. K. ROBINSON, Sgt. G. TAYLOR, Sgt. W. B. RANDALL.
Second Row Seated (Left to Right): Sgt. M. L. SMITH, F/O W. A. READ, P/O. HOOKWAY, F/Lt. J. A. GIBSON, F/Lt. A. V. CLOWES, W/Cdr. E. N. RYDER, D.F.C., Group Captain J. I. T. JONES, D.S.O., M.C., D.F.C., M.M., S/Ldr. R. DRAKE, D.F.C., F/Lt. G. L. RITCHER, F/O P. J. STEPHENSON, F/O J. E. SULMAN, P/O W. B. ORR, Sgt. WOODS-SCAWEN.
Third Row Standing (Left to Right): F/Sgt. FORREST, Sgt. PAYNE, P/O J. G. MAGEE, P/O J. R. COLEMAN, P/O R. E. BUSH, P/O L. A. EMMERTON, P/O A. W. BLACK, P/O N. J. SMITH, P/O D. R. EDWARDS, P/O M. H. LE BAS, P/O J. M. FISHER, P/O J. E. FOWLER, P/O R. S. KINGSFORD, P/O H. RUSSELL, P/O K. L. MORRELL, Sgt. G. K. PALIN, P/O V. O'DRISCOLL.
Back Row Standing (Left to Right): Sgt. D. A. COURT, Sgt. R. W. HUGHES, Sgt. T. J. KENNEY, Sgt. W. M. JACKSON, Sgt. J. L. TAYLEUR, Sgt. G. W. SHARP, Sgt. D. E. LLEWELLYN, Sgt. LERCHE, Sgt. W. C. HOGG, Sgt. J. A. ROBERTS, Sgt. D. G. WEEKLEY, Sgt. C. J. SAMOUELLE, Sgt. M. D. MARA, Sgt. A. B. CLEVELAND, Sgt. P. S. MORAN, Sgt. M. L. SMITH, Sgt. T. S. MATHERS, Sgt. J. P. MACILWAINE.

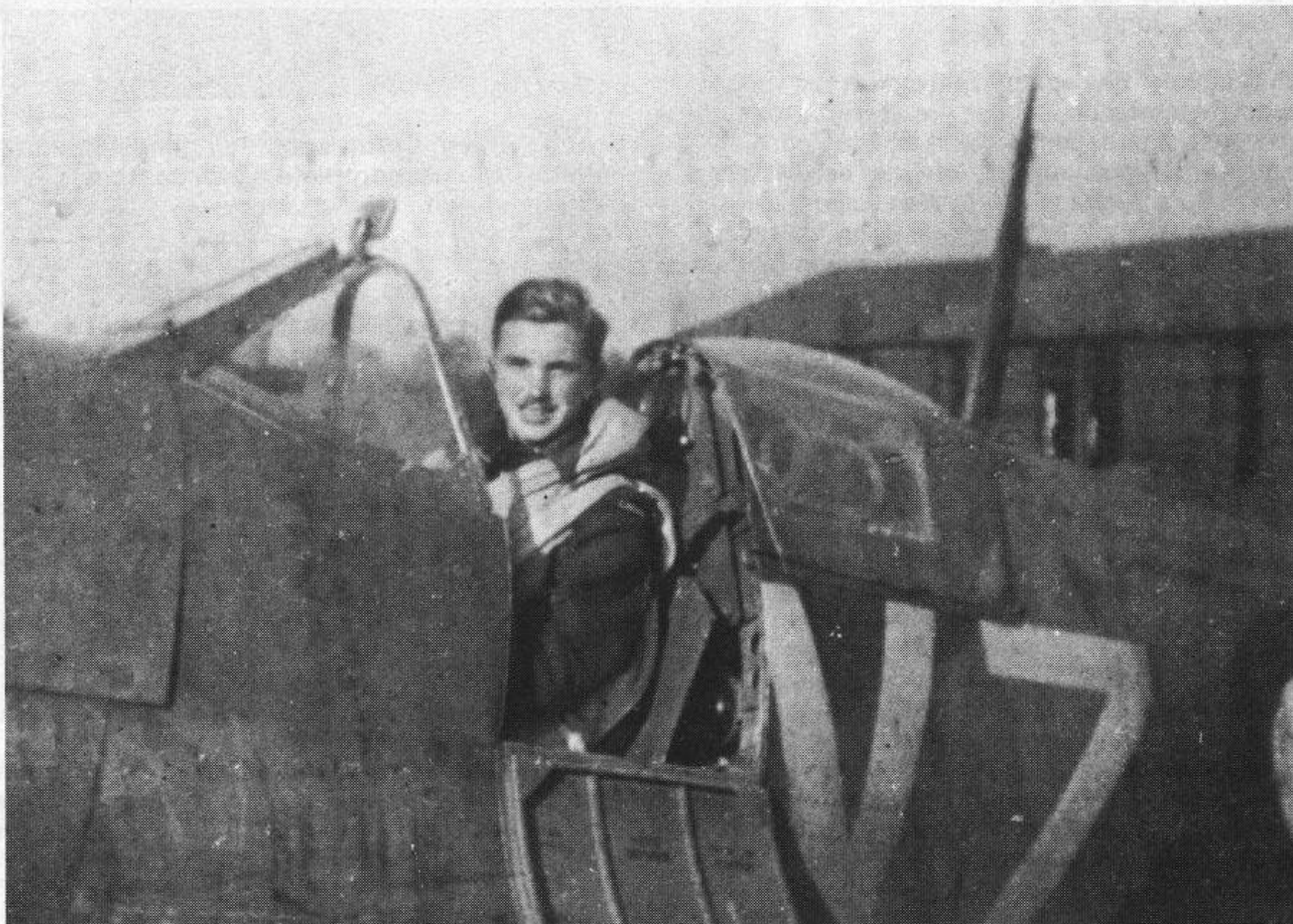

John (rechts) met z'n collega-vliegers – wier namen helaas niet konden worden achterhaald.

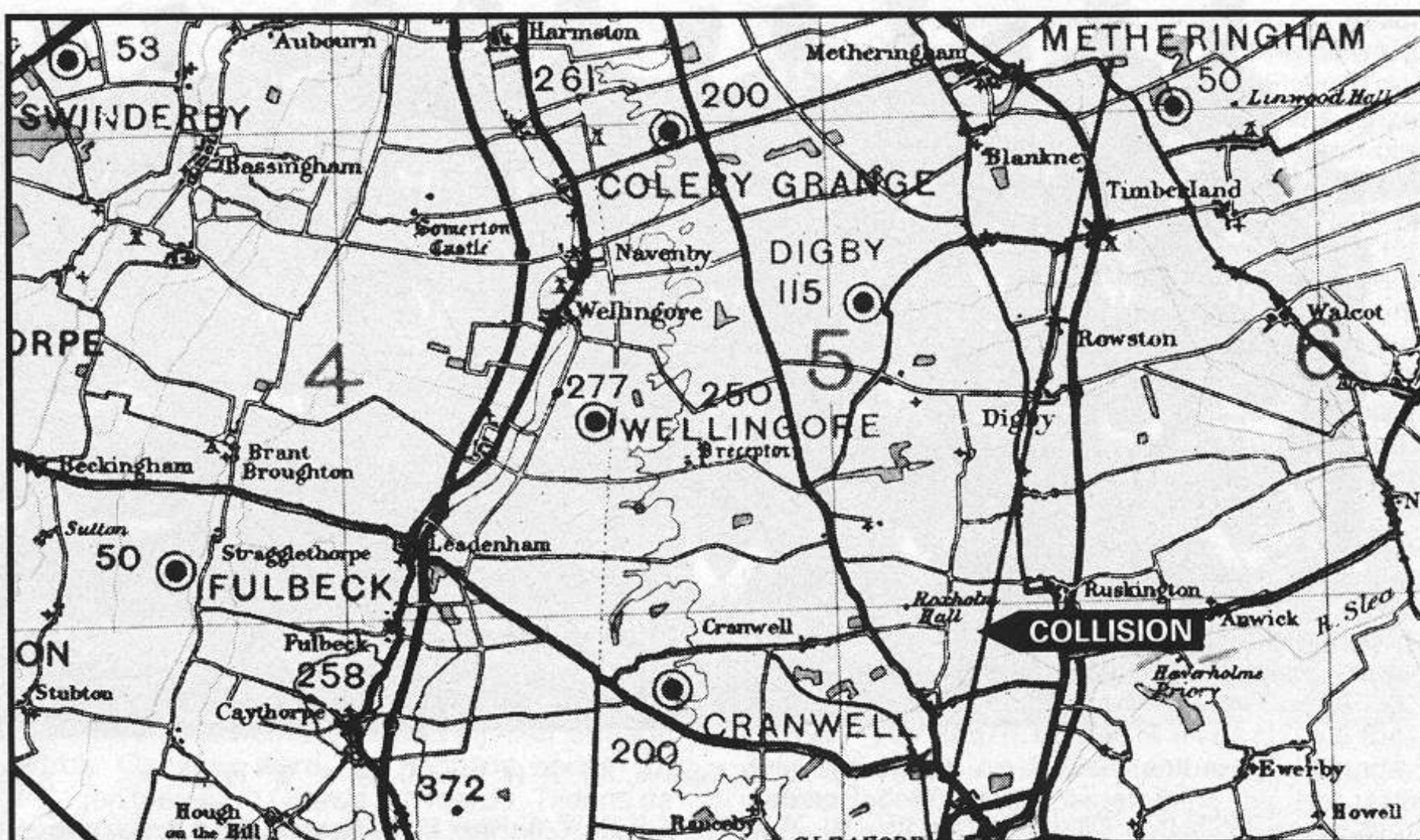
vijf kwartier zou hij zijn laatste veilige landing maken.

Op donderdag 11 december hing er bij het aanbreken van de dag een grijs en mistig wolkendek, maar toch was het een milde winterdag, en alhoewel het op 1.200 voet zwaar bewolkt was, leek het goed vliegweer en de toestellen van No. 412 Squadron maakten zich gereed voor een formatievlucht. Om 10.40 uur stegen de Spitfires op van Wellingore. De oudste piloot was deze keer kapitein-vlieger (Flight Lieutenant) Archer, de commandant van Vlucht 'A'. Pilot Officer Magee, die ook deel uitmaakte van Vlucht 'A' vloog met de Spitfire VZ-H, AD291. Bijna een uur lang gebeurde er niets bijzonders totdat, na bijna een volgend uur vliegen, de Spitfires naar Wellingore terugkeerden. Terwijl zij door de wolken naar het zuidoosten van hun vliegveld doken, ontmoetten zij een eenzame Airspeed Oxford die wat rondvloog in het circuit van het nabijgelegen RAF Cranwell. Toen Magee uit de wolken dook was een botsing onvermijdelijk. Zijn Spitfire raakte de Oxford op een fatale manier en beide vliegtuigen werden onmiddellijk onbestuurbaar. Weerkundige gegevens van die dag geven op het midden van de ochtend een wolkenbasis aan van 2.500 voet. Het ongevalsrapport zegt dat de botsing gebeurde op een hoogte van 1.400 voet, zo dat men kan aannemen dat het ongeluk ongeveer op deze hoogtes plaatsvond. Gegeven dat beide vliegtuigen toen bezig waren snel te dalen, en dat een bepaalde periode dient te worden ingecalculeerd als 'tijd om na te denken' en tijd moet worden bijgerekend om zich uit de riemen los te maken, de radio te bedienen, de zuurstofapparatuur te verwijderen en dan nog het toestel te verlaten, blijft er op zo'n lage hoogte maar weinig ruimte over zich in veiligheid te brengen. De piloot in opleiding en enige inzittende van de Oxford, soldaat 1e klas (Leading Aircraftman) E.A. Griffin deed geen poging zijn toestel te verlaten en zijn stoffelijk overschot werd gevonden tussen de wrakstukken van zijn tweemotorig vliegtuig.

Wat er precies is gebeurd in de laatste ogenblikken van zijn leven, daarover zal nooit zekerheid bestaan. Wel weten wij dat men Magee na de botsing heeft zien worstelen om uit zijn Spitfire te komen. Toen hij er eenmaal uit was, bevond hij zich te dicht bij de grond, zodat de parachute geen gelegenheid had zich volledig te openen, met het gevolg dat hij op een stuk grond ten noorden van Roxham de dood vond. Intussen waren de overstuur geraakte overlevenden op Wellingore geland, waar Pilot Officer Rod Smith van Vlucht 'B' om 11.40 uur met de Spitfire W 3949 opsteeg om de plaats van het ongeluk te localiseren. Smith had geen deel uitgemaakt van de formatie waarin Magee had gevlogen, maar hij was wel goed met hem bevriend. Om 12.15 uur keerde hij na voltooiing van zijn droeve taak op de basis terug. Magee's Spitfire was neergestort op een stuk land en volgens het officiële rapport van de RCAF werd de motor op ongeveer 350 meter van de romp gevonden, die volledig vernield en uitgebrand was. De linkervleugel was terechtgekomen op een afstand van 625 meter van de romp en de vleugeltip nog eens 275 meter verder. De Oxford was even ten oosten van Roxholm Hall neer-

Achter het instrumentenbord van een toestel van No. 412 Squadron op Wellingore in Lincolnshire. Vandaar maakte hij op 11 december 1941 zijn laatste vlucht. John vloog toen met een VZ-H; zou dit dezelfde Spitfire zijn?

Wellingore ligt slechts een kleine vijf kilometer ten noordwesten van Cranwell. Op dezelfde afstand bijna pal oost lag het moederveld Digby. Beide vliegvelden zijn nog steeds bases van de RAF. Op Cranwell is het Royal Air Force College gevestigd en Digby, waar niet meer wordt gevlogen, is ingericht als een luisterpost van het Government Communications Headquarters (GCHQ) – de inlichtingenorganisatie die is voortgekomen uit de codebrekers in Bletchley tijdens de oorlog (zie Toen en Nu 37).

gestort op de hoefslag van een paardestal, waarbij het landhuis op een haar na werd gemist. Ook dit toestel werd totaal vernield. Nadat Rod Smith was teruggekeerd in Wellingore en de plaats van het ongeluk had meegedeeld aan de squadron commandant, Squadron Leader Jack Morrison, begaf deze zich onmiddellijk naar de bewapeningswerkplaats waar hij een van de wapenherstellers, sergeant 'Joe' Cassidy bij zich ontbood. Cassidy schreef in februari 1988 vanuit

Toen in 43 na Christus de Britse eilanden een invasie te verduren hadden van de Romeinen, legden deze veroveraars een netwerk aan van militair-strategische wegen. Die van Londinium naar Eboracum (thans York) loopt bijna kaarsrecht door het vlakke landschap van Lincolnshire. Hoewel veel van Ermine Street is opgenomen in de Great North Road, laat de A1 ten zuiden van Grantham de voormalige Romeinse straatweg verder links liggen, waardoor deze bij Wellingore nog steeds een smalle landweg is. Hier werd bijna 2.000 jaar later een stuk land dat deel uitmaakte van de landerijen die in eigendom waren van George Overton, veranderd in een vliegveld voor de luchtkrijgers van een twintigste-eeuwse strijdmacht. Aanvankelijk was Wellingore, dat alleen een grasbaan had, een uitwijk-basis voor Cranwell en Digby. Sinds het terrein in 1951 werd teruggegeven aan de familie Overton, zijn de meeste gebouwen uit de tijd van John Magee gesloopt.

Bijna vijf kilometer pal zuid ligt het drukke vliegveld Cranwell, de locatie van de RAF College Flying Training School. Deze foto is genomen met zicht bijna pal oost. John Magee, terugkerend naar Wellingore, daalde

door de wolken praktisch in het verlengde van de, na de oorlog voor straalvliegtuigen aangelegde, Oost-West landingsbaan, waarbij zijn Spitfire in de omtrek in botsing kwam met een Oxford.

Op die donderdagochtend bevond de toen twintigjarige Ruth Love zich in de tuin van de cottage in Roxholm waar zij met haar vader woonde. Toen zij in de lucht een klap hoorde keek zij op en zag iemand zonder parachute naar beneden vallen. Op het terrein naast haar huisje bevonden zich de barakken van een zoeklichteenheid van de Royal Artillery, en de soldaten uit het kamp renden over de velden naar de plek waar men het lichaam en het toestel had zien neerkomen. Hoewel zij niet zelf ter plaatse ging kijken, vertelden de terugkerende soldaten haar dat er voor de piloot geen hoop meer bestond en dat zijn lichaam zich had ingebed in de zachte grond. Later bezocht de vader van Ruth de plaats van het ongeluk op North Home Hill, een stuk land van acht hectare

groot, waarbij hij iets van het vliegtuig als souvenir mee terugnam. Hij gaf het thuisgekomen een plaats op de tuinmuur van z'n cottage waar het 47 jaar heeft gestaan totdat Andy Saunders, de schrijver van het artikel, contact opnam met Ruth Love die het voorwerp aan hem afstond om te worden tentoongesteld in het Tangmere Aviation Museum. Na de oorlog werden verschillende akkers gecombineerd tot een groot stuk land en werden ook de electriciteitsmasten geplaatst. Dit is echter de bewuste plek die onderzocht wordt door de Lincolnshire Aircraft Recovery Group. Deze vliegtuigbergingsgroep is in het bezit van een graafvergunning van het Britse Ministerie van Defensie.

Er bestaat nogal veel verwarring over de vraag waar precies de Oxford T1052 neerstortte, waarbij Leading Aircraftman Aubrey Griffin (links) werd gedood, omdat zich in dezelfde streek nog een botsing heeft voorgedaan tussen een Spitfire en een Oxford. De plaatselijke politie was echter zo verstandig geweest in haar rapport een kaartcoördinaat op te nemen. Hoewel het systeem van plaatsaanduiding sindsdien is veranderd wijst, na omzetting, het huidige systeem naar deze plek – eens een vijver – dichtbij Roxholm Hall.

z'n woonplaats in Ontario een verslag van het gebeurde dat op sommige punten afwijkt van het officiële rapport.
'Squadron Leader Morrison', aldus Cassidy,

'kwam tussen 12.00 en 13.00 uur in de werkplaats en wij vertrokken naar de plek van het ongeluk. Op het moment dat wij arriveerden was Magee's lichaam al weggehaald. Toen ik het toestel inspecteerde was het betrekkelijk intact. Het was neergekomen in een hoek van 25 tot 30 graden, en de neus en het kanon hadden zich in de grond geboord. Door de schade kon ik de kanonnen niet ontladen, maar het lukte wel met de 0.303 inch mitrailleurs. Er was geen enkel spoor van brand; de motor was intact, evenals de vleugels. Het vliegtuig lag ongeveer 90 à 100 meter verwijderd van een weg, met bomen op de achtergrond. Magee's stoffelijk overschot was 50 meter van de weg gevonden. De grond was nogal zacht en op de plaats waar hij was terechtgekomen was een tamelijk diepe kuil ontstaan. Duidelijk zichtbaar was dat hij met opgetrokken knieën had gelegen, en ook de afdrucken van z'n heupen en z'n hoofd met de koptelefoon van de vliegershelm waren scherp omlijnd. De enige persoon die ik in de omgeving zag was een boer van middelbare leeftijd die kennelijk het ongeluk had zien gebeuren. Magee had moeite uit het toestel te komen, mogelijk als gevolg van een beschadigde cockpitkap. Toen hij er eindelijk uitsprong was er voor de parachute onvoldoende hoogte om zich te kunnen openen.'

Het precies vaststellen van de plaats waar Magee neerkwam, waar zijn Spitfire verongelukte en ook waar de Oxford de grond raakte, werd niet bevorderd door het feit dat enkele dagen later opnieuw boven deze omgeving een botsing plaatsvond tussen een Spitfire van No. 412 Squadron uit Wellingore en een Airspeed Oxford. Bij dit ongeluk bracht de Spitfire-piloot, sergeant Charlesworth, het er levend af, maar de vlieger van de Oxford werd gedood. Het is niet verwonderlijk dat de twee ongelukken in de loop der tijd wat door elkaar zijn gehaald door degenen die zich het gebeurde kunnen herinneren. Nog meer verwarring ontstond in het begin van ons onderzoek door de overlijdensakte van Magee waarin staat dat hij in 'Ruskington Hall' is overleden. Geconcludeerd werd tenslotte dat deze vermelding op een vergissing berustte en dat Roxholm Hall bedoeld was, dichtbij waar Magee neerkwam. De politie van Lincolnshire kon ons gelukkig vertellen dat hun archief over die periode de volgende gegevens bevat:

'Op 11 december 1941 om 11.30 uur vond in de lucht een botsing plaats tussen een Airspeed Ox-

ford van RAF Cranwell en een Spitfire van RAF Digby, waarbij beide piloten werden gedood en hun toestellen totaal vernietigd. De Airspeed Oxford stortte neer in de buurt van Roxholm Hall en de Spitfire kwam terecht op een stuk land ongeveer 800 meter verwijderd van dit landhuis.'

De politieman die zich naar de plaats van het ongeluk begaf was brigadier (Sergeant) H. Challand uit het nabijgelegen Sleaford. 'Ik kwam ongeveer een half uur na het gebeurde op de plaats van het ongeluk aan', schreef hij in maart 1988. 'Het lichaam van Magee was toen reeds weggehaald, maar ik herinner mij de afdrucken in de grond te hebben gezien die waren ontstaan toen hij de aarde raakte. Dit was een kleine 200 à 300 meter ten noorden van het landhuis, en ik geloof dat zijn Spitfire wat verderop lag, maar die heb ik niet gezien. De Oxford was terechtgekomen op de hoofslag voor Roxholm Hall. Dit toestel was volledig vernield en het lichaam van de omgekomen piloot bevond zich nog in het wrak.'

Magee werd op zaterdag 13 december met militaire eer begraven op het kerkhof in Scopwick. Hieraan was een dienst voorafgegaan in de parochiekerk van Scopwick die werd geleid door een geestelijke verzorger van de RCAF, Squadron Leader S.K. Belton en de predikant van de parochie, ds Lewis E. Barker. De groep dragers en het escorte bestonden uit 45 officieren en overigen van No. 412 Squadron, onder commando van Squadron Leader J.D. Morrison. Aanwezig waren ook alle vliegtuigbemanningen van No. 412 Squadron, vertegenwoordigers van de staf van de basis en van de andere squadrons op Digby, namelijk No. 92, 409 en 609. Alsof het bijwonen van deze plechtigheid nog geen voldoende indruk had gemaakt op de bemanningen van No. 412 Squadron, moesten zij diezelfde avond een lezing bijwonen van kolonel-vlieger (Group Captain) A.P. Campbell (RCAF) van de afdeling vliegveiligheid, waarbij ook een film werd vertoond, getiteld: *Caution in Flying* (Voorzichtigheid bij het vliegen)!

Toen hij overleed had Magee's gedicht *High Flight* nog niet de algemene bewondering oogst die het naderhand zou krijgen, evenals zijn auteur. In de brieven aan zijn ouders moet John de strofen van zijn sonnet hebben bijgevoegd, want kort na zijn dood publiceerde ds Magee het gedicht in de aflevering van 21 december van het parochieblad van St. John. Het trok de aandacht van een journalist verbonden aan een krant in Washington die het opnam, waarmee de eerste stap was gezet op weg naar de onvergankelijk roem. Binnen een korte spanne tijds verscheen *High Flight* in Britse kranten, en werd het onder meer opgenomen in *The Daily Telegraph Third Miscellany* (augustus 1942), *More Poems for The Forces* (1943) en *Twentieth Century Verse* (Clarke, Irwin and Co. Ltd, Toronto, 1945). In Dallas in

Het landelijk gebied ten westen van Ruskington in 1988. Wij namen deze foto op een hoogte van 1.400 voet, vanaf de plaats waar de botsing in de lucht plaatsvond.

YEAR 1941	AIRCRAFT		PILOT, OR 1ST PILOT	2ND PILOT, PUPIL OR PASSENGER	DUTY (INCLUDING RESULTS AND REMARKS)	SINGLE-ENGINE AIRCRAFT				MULTI-ENGINE AIRCRAFT						PASS- ENGINEER	INSTR./CLOUD FLYING (Inc. in cols. (1) to (10))	
	Type	No.				DAY		NIGHT		DAY		NIGHT		2ND PILOT	2ND PILOT		2ND PILOT	
						DUAL (1)	PILOT (2)	DUAL (3)	PILOT (4)	DUAL (5)	1ST PILOT (6)	2ND PILOT (7)	DUAL (8)					1ST PILOT (9)
MONTH	DATE																	
Dec	1	SPITFIRE V	H	SELF	TOTALS BROUGHT FORWARD CONVOY PATROL		1:35											
"	"	"	F	SELF	W.C.2 TO DUXFORD		0:45						50 FT. CEILING					
"	"	"	F	SELF	DUXFORD TO W.C.2		0:55											
"	5	WHITLEY	SG-T	S/L	SELF	LOCAL FLYING		0:10								0:10		
"	8	MAGISTER		SELF	F/L MASSEY	LOCAL FLYING		0:20										
"	"	MAGISTER		SELF		TO COLBY		0:10										
"	"	SPITFIRE V	H	SELF		SQUADRON FORMATION (PRACTISE SWEEP)		1:00										
"	9	"	D	SELF		'PIPSQUEAK' INTERCEPTION AND HIGH ALTITUDE DOWNSHT		1:20					LEARNED EFFECT OF NO OXYGEN					
"	"	"	D	SELF		NIGHT FLYING		1:00					AIR SPEED INDICATOR UP - BROUGHT IN (FORMATION) BY P/O SMITH					
"	10	"	E	SELF		SEARCHLIGHT EXPERIMENT + CO-OP		1:40										
"	"	"	A	SELF		A/C TEST (FORMATION - BEAFIGHTER + HUDSON)		1:15										
"	11	"	H	P/O MAGEE		PRACTICE WING FORM		1:50					CRASHED WITH OXYGEN					
GRAND TOTAL (Cols. (1) to (10))						245	650											
Hrs 40 Mins.						TOTALS CARRIED FORWARD												

Tijdens het korpsdiner in maart 1988 ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van Digby als RAF-basis, las Wing Commander C.W. Pratley een verslag voor over de actie dat was geschreven door Pilot Officer Smith die naar Wellingore was teruggekeerd wegens een technische storing. Het logboek van de operaties vermeldt inderdaad dat 12 vliegtuigen opstegen, maar is op dit punt wat onduidelijk. Wel blijkt eruit dat Smith om 11 uur terugkeerde waarna 40 minuten later de rest van

het squadron volgde. Hij steeg toen weer om 11.40 uur op voor zijn verkenningvlucht, waarvan hij om 12.15 uur terugkeerde. Indien een piloot wordt gedood of niet van zijn missie terugkeert is het de droeve taak van de commandant de laatste regels in te schrijven in het logboek van de omgekomen vlieger. Hier heeft Squadron Leader Morrison John's fatale laatste 50 minuten bijgeschreven.

ORDER: 'No 412 Squadron - Begrafenis van Pilot Officer J.G. Magee. De begrafenis zal plaatsvinden op zaterdag 13 december 1941 te 14.30 uur in de parochiekerk van Scopwick. Het escorte, de dragers en de vertegenwoordigers van het Squadron verzamelen zich te 12.45 uur op Wellingore Hall. Het gewapende deel van het escorte, de trompetters, de afgevaardigden van het Basiscommando en van 609 en 92 Squadron

verzamen zich om 13.30 in het grote wachtlokaal op Digby. Transport is beschikbaar voor vervoer naar Scopwick waar om 14.15 uur wordt aangetreden op het kruispunt. De kist verlaat het mortuarium van de ziekenboeg op de basis te 14.00 uur, voorafgegaan door de luchtmachtgeestelijke.'

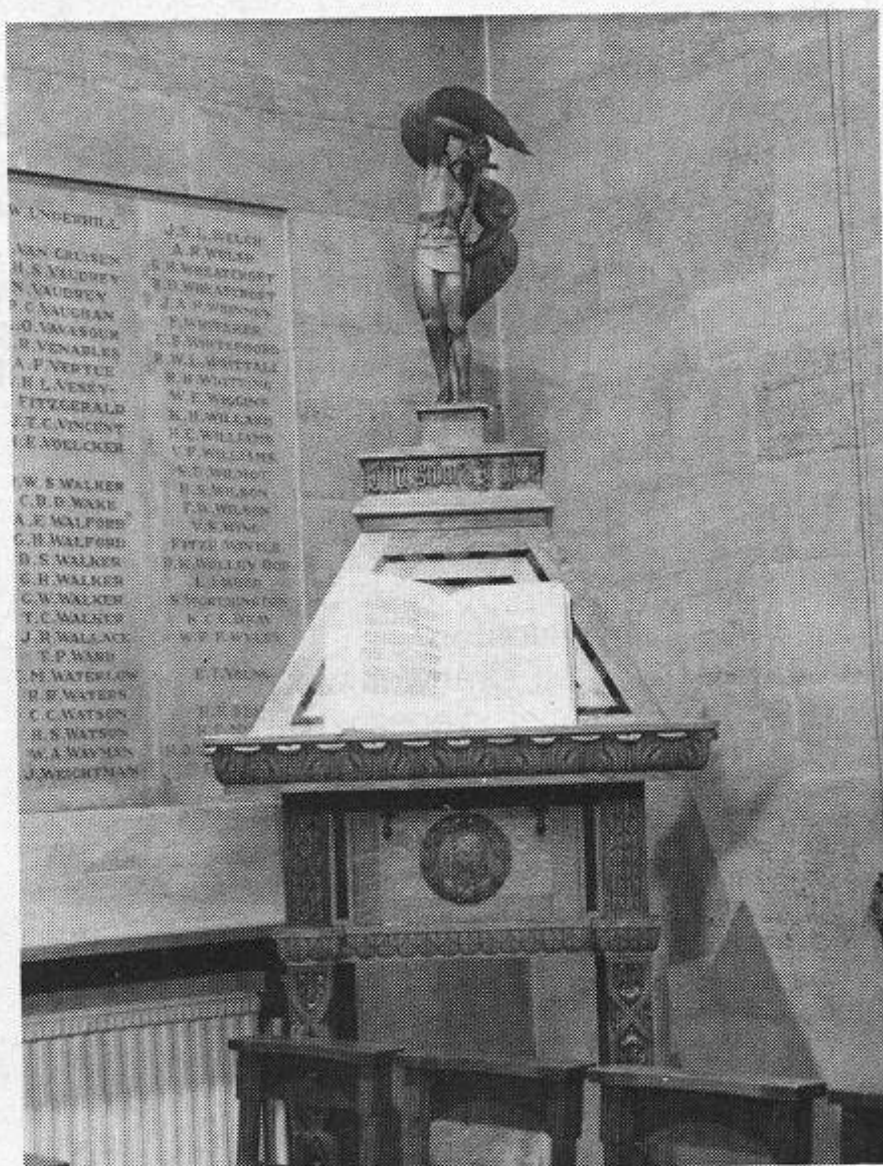

In een brief die John vanuit Amerika aan zijn ouders in Engeland schreef, zegt hij: 'ik ben ervan overtuigd dat mijn plaats in Engeland is, en indien ik ooit de gelegenheid krijg kom ik terug'. Nu is hij voor altijd in Engeland waar hij op het kerkhof van Scopwick ligt in graf 33 van rij 3.

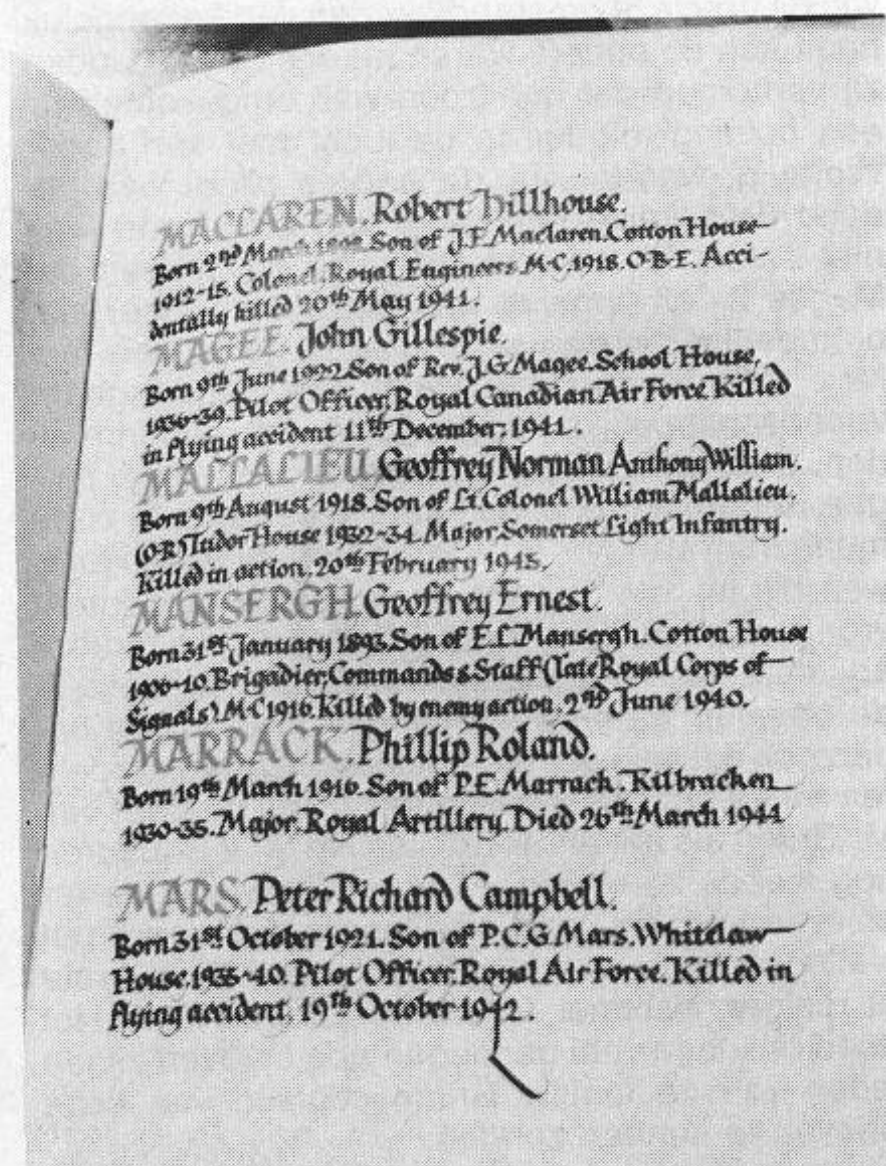
Texas schreef dr Lloyd Pfautsch, een eminent componist en dirigent van eigentijdse koormuziek, een muzikale begeleiding bij *High Flight*. Op 14 januari 1942 meldde de Royal Canadian Air Force in een officiële nieuwsuitzending dat 'Pilot Officer John Gillespie Magee Jr, Amerikaans staatsburger geboren in Shanghai uit een zendingenechtspaar en opgeleid op de beroemde kostschool in Rugby in Engeland, op 11 december in Groot-Brittannië bij een dienstongeval was omgekomen. Hij was 19 jaar en droeg de zaak van de vrijheid in zijn hart. Pilot Officer Magee was ook een dichter, en in de vorm van een sonnet liet hij een boodschap achter voor de jeugd die zijn ouders van mogelijk grotere waarde achten dan zijn aandeel aan de strijd.' Nadat zijn vader het bericht had ontvangen dat zijn zoon was omgekomen, schreef deze aan de RCAF: 'Op het moment dat mijn vrouw en ik zagen hoe hij zich de situatie in september 1940 aantrok, gaven wij hem onze toestemming en onze zegen toen hij vertrok om zich aan te melden voor de R.C.A.F. Wij deelden zijn gevoelens en wij waren trots op zijn vastbeslotenheid en zijn moed. Wij wisten dat wij een dergelijk bericht zouden kunnen verwachten. Toen wij zijn sonnet ontvingen hadden wij het gevoel dat het een boodschap bevatte voor de Amerikaanse jeugd, maar wij wisten niet hoe wij die zouden moeten doorgeven. Zijn dood heeft ertoe geleid dat het thans een zegetocht maakt door het hele land. Wij denken dat hij met dit gedicht mogelijk een belangrijker aandeel heeft geleverd dan hij als deelnemer aan de strijd zou hebben kunnen doen, want onze Amerikaanse jeugd dient bij dit conflict te worden betrokken in een geest van geloof en idealisme. Mogen wij de R.C.A.F. danken voor de opleiding en de goede zorgen die zij onze zoon hebben gegeven. Wij bemerkten dat hij geweldig veranderd was toen hij ons bezocht na zijn opleiding, een verandering die geheel ten goede was. Wij hebben er geen spijt van dat wij onze toestemming gaven en zullen eeuwig trots op hem zijn.' Het populaire en dikwijls vertelde verhaal over de totstandkoming van *High Flight* (op de achterkant van een enveloppe), leeft ook voort in de herinnering van Michael Le Bas, een collega van John

Magee toen zij samen dienden bij 53 OTU en thans, bij het schrijven van dit artikel, generaal-majoor-vlieger (Air Vice-Marshal) Le Bas. 'Gedurende de tijd dat wij elkaar kenden', schreef Le

Bas in 1986, 'had hij altijd verkondigd dat poëzie zijn grote liefde was, hoewel hij erachter was gekomen dat het vliegen daar niet ver achter kwam. Hij was zo dus in staat het vliegen te doordringen

Op de school in Rugby bevindt zich in de kapel het gedenkboek, en zijn naam uitgehouwen in steen daar dichtbij herinnert aan de tijd die hij voor de oorlog in Rugby doorbracht.

J. G. MAGEE

met zijn lyriek. Ik kwam hem tegen kort na zijn eerste vlucht in een Spitfire, waarover hij zich lyrisch uitliet. Ik drong er, hoewel niet helemaal serieus, bij hem op aan zijn gevoelens op papier te zetten. Hij ging daarop ergens in de mess zitten en schreef, letterlijk op de achterkant van een enveloppe, in korte tijd de eerste versie van *High Flight*. Ik moet de eerste zijn geweest die het las, maar ik kan niet beweren dat ik toen voorzag dat het zo beroemd zou worden. Enkele jaren later was ik verbaasd te horen dat het originele manuscript zich in de Library of Congress in Washington bevond. Achteraf gezien had ik daarover niet zo verbaasd hoeven te zijn.

Het zou prettig zijn te denken dat Magee de inspiratie voor *High Flight* kreeg na zijn eerste vlucht in een Spitfire, zoals Le Bas meent. Wij weten echter dat die eerste vlucht plaatsvond op 7 augustus 1941, en het document dat in de afdeling 'Zeldzame Manuscripten' van de Library of Congress wordt bewaard is gedateerd 3 september 1941, en volgens Mr Royal D. Frey, Hoofd van de Afdeling Onderzoek van het Amerikaanse Luchtmachtmuseum, is het stuk 'geschreven op normaal schrijfpapier'. Mogelijk is dat de eerste versie was geschreven op een enveloppe, zoals Le Bas zich herinnert, op of omstreeks 7 augustus, maar dat deze later door Magee werd overgenomen op blocnote-papier en dat dit het stuk is dat bewaard werd gebleven. Indien dit het geval is dan bestaat de enveloppe blijkbaar niet meer. Wat betreft het andere deel van de legende die handelt over de wijze waarop het gedicht na Magee's dood in een van zijn zakken werd ontdekt, weten wij dat het in feite reeds naar zijn ouders was gezonden voordat het ongeluk plaatsvond. Niettemin kan er iets van waarheid schuilen in het verhaal dat het gedicht op zijn lichaam werd gevonden. Mrs Anne Price, de dochter van wijlen Charles Bontoft, boer in Roxholm Hall, herinnerde zich in 1988 hoe haar vader altijd vertelde dat hij het gedicht had gevonden 'hangende aan zijn hals'. Hoe en waarop het was geschreven wordt echter geenszins duidelijk.

Toen Magee's gedicht voor het eerst in Groot-Brittannië werd gepubliceerd, trok het de aandacht van de ouders van Ernest Aubrey Griffin uit Headington in Oxford. In een voetnoot bij het gedicht stond aangetekend dat Magee op 11 december 1941 in Groot-Brittannië bij de uitoefening van zijn dienst was omgekomen. Ernest en Mary Griffin zagen onmiddellijk dat dit dezelfde datum was als die waarop hun zoon de dood vond en, hoewel de precieze omstandigheden van het ongeluk nooit aan de ouders waren meegedeeld, hadden zij vernomen dat hun zoon was omgekomen bij een botsing midden in de lucht met een ander vliegtuig, waarbij ook de andere piloot was gedood. Het Britse Ministerie van Luchtvaart was niet bereid Mr en Mrs Griffin te bevestigen dat Magee bij dit ongeluk was betrokken, maar niet ontmoedigd, wisten zij in contact te komen met Mr en Mrs Magee, met wie zij een langdurige en vriendschappelijke correspondentie onderhielden. Uiteindelijk, na een suggestie van Faith Magee, schreef Mr Griffin in april 1942 naar de commandant van No. 412 Squadron in Wellingore, waarbij hij om bevestiging van de toedracht vroeg. Op 8 april antwoordde de squadron-adjudant dat beide mannen inderdaad bij hetzelfde ongeluk waren omgekomen. Tijdens het onderzoek dat wij voor dit artikel verrichtten ontdekten wij tot onze verrassing dat zowel de brief van Mr Griffin als het antwoord van No. 412 Squadron nog steeds aanwezig waren in Ottawa in de archieven van de Afdeling Geschiedenis van het Nationaal Defensie Hoofdkwartier (Directorate of History, National Defence Headquarters). Het deed ons toen veel genoegen nog in leven zijnde leden van de familie Griffin copieën van deze brieven te kunnen zenden.

Evenals Magee was Ernest Aubrey Griffin ook nog maar net 19 jaar toen hij op zo'n tragische manier om het leven kwam. Hij bezocht St. Andrew's School in Headington, en ging daarna naar de Oxford School of Technology waar hij een handelsopleiding volgde in boekhouden, steno en typen. Vervolgens kreeg hij een baan op het stadhuis van Oxford. Evenals Magee was Aubrey onmiskenbaar een leergierig type met veel belangstelling voor boeken, en evenals Magee wilde hij dienstnemen en piloot worden. Toen, op zijn 18e verjaardag, zijn oproep voor de dienst nog niet binnen was, lifte hij naar Ruislip om daar navraag te doen. Tenslotte werd hij opgeroepen en werd hij als soldaat 1e klas in opleiding

I am enclosing a story I wrote the other day. It started at 30,000 feet, and was finished soon after I landed. I thought it might interest you.

Sima has had a novella accepted by somebody or other about which she is very excited. I go on where they are staying practically every day but of late I have been spending most of my time in formation and air combat. I have heard definitely that our course has ended on the 18th of Sept. so I expect to be on operations on the 20th. I think we are very lucky as we shall just be in time for the autumn blitzes (which are certain to come).

Hope you have a chance to see the following films do.

- "Target for Tonight" - British Ministry of Information
- "Dampsons' Lullaby" - about a Spitfire squadron.
- "A Yank in the R.A.F." - (American)
- "Captain of the Clouds" - () This I think is a

film made at Uplands in which I took part (formation etc) (American - I think)

"Flight Patrol" - All these films are relatively authentic and may give you some idea of what goes on in an operational squadron. The sort of things I would not be able to describe in letters. I have no more news so will stop now. P.T.O. for Ditty. With love to all from John

Het oudst bekende handschrift van *High Flight* wordt thans bewaard in de Library of Congress in Washington. Het is geschreven op de achterkant van een brief die is gedateerd 3 september 1941. 'Ik schreef [het] toen ... op 30.000 voet ... en voltooid [het] kort nadat ik geland was'. Uit deze woorden van John kunnen wij veilig opmaken dat het gedicht werd geschreven boven Zuid Wales toen hij in augustus 1941 was geplaatst op Llandow. Zijn ouders stonden op 14 april 1943 de brief af aan de Congress-bibliotheek in Washington. Helaas wordt het gedicht (tegenoverliggende bladzijde) thans ontsierd door een stempel bovenin en een bijschrijving links onder. (Een bloemlezing uit John Magee's gedichten, getiteld *John Magee: The Pilot Poet* is verkrijgbaar bij: This England, PO Box 52, Cheltenham, Glos. GL50 1YQ.)

voor piloot, geplaatst op RAF Cranwell voor het maken van oefenvluchten.

Het RAF College op Cranwell waar de opleiding plaatsvond tot officier-vlieger was na het uitbreken van de oorlog gesloten. Het werd omgevormd tot de Royal Air Force College Service Flying Training School, waar alle leerlingvliegers een opleiding kregen. Hier volgde Leading Aircraftman Griffin Cursus No. 32, en op het moment dat hij de dood vond, was hij nog maar enkele dagen verwijderd van het behalen van zijn brevet. In plaats echter dat hem de wing werd opgespeld, was de laatste formaliteit dat de plaatsvervangend Coroner van Lincolnshire, Hubert Pym, in de ziekenboeg van RAF Cranwell op 12 en 16 december een onderzoek instelde naar de doodsoorzaak. Na te hebben vastgesteld dat de dood het gevolg was van een ongeluk, werden de stoffelijke resten vrij gegeven voor de crematie in Oxford. Griffin's naam werd bijgeschreven op de linkerkolom in het crematorium van Oxford, waar op de doden uit de oorlog staan vermeld.

De familie Magee bleef contact onderhouden met de Griffins en in 1944 zond Faith Magee hun een exemplaar van de toen onlangs bij Macmillan in New York gepubliceerde biografie van John, geschreven door Hermann Hagedorn en getiteld *Sunward I've Climbed*. Voorin schreef zij: 'Voor Mr en Mrs Griffin met wie wij zo sterk verbonden

zijn in samen beleefde smart, maar ook in een vast geloof en een vaste hoop. Faith en John Magee, Washington DC, september 1944.

Het wrede lot had onder de meest tragische omstandigheden de levens genomen van twee jonge mensen. We kunnen slechts speculeren over wat zou zijn gebeurd als het Aubrey Griffin gegeven was geweest om uit te groeien tot een volwassen man. Wat John Magee betreft geeft Joe Cassidy waarschijnlijk de gedachten van velen weer toen hij schreef: 'op de dag dat John stierf verloor de wereld een ontluikend genie'. Gelukkig voor ons leeft het gedicht *High Flight* voort. Ongetwijfeld zou het Magee veel genoegen hebben gedaan dat het kon worden opgedragen aan alle medevliegers 'die hun hand uitstrekten en God's gezicht aanraakten' ... mannen zoals Aubrey Griffin en, 45 jaar later, de bemanning van de Space Shuttle *Challenger*.

High Flight

Oh! I have slipped the surly bonds of Earth
And danced the skies on laughter-silvered wings;
Sunward I've climbed, and joined the tumbling mirth
Of sun-split clouds, - and done a hundred things
You have not dreamed of - wheeled and soared and swung
High in the sunlit silence. Hov'ring there,
I've chased the shouting wind along, and flung
My eager craft through footless halls of air.....

Up, up the long, delirious, burning blue
I've topped the wind-swept heights with easy grace
Where never lark, or even eagle flew -
And, while with silent, lifting mind I've trod
The high untrespassed sanctity of space,
Put out my hand, and touched the face of God.

John Galsworthy
3.14.41

Gift
Dr. Mrs. John Galsworthy Magee
April 14, 1943
A.D.R.
B1233

HIGH FLIGHT

OH!
I HAVE SLIPPED
THE SURLY BONDS
OF EARTH

and danced the skies
on laughter-silvered wings;
Sunward I've climbed, and joined the tumbling mirth
Of sun-split clouds – and done a hundred things
You have not dreamed of – wheeled and soared and swung
High in the sunlit silence. Hov'ring there
I've chased the shouting wind along, and flung
My eager craft through footless halls of air.
Up, up the long delirious, burning blue,
I've topped the windswept heights with easy grace
Where never lark or even eagle flew –
And while with silent lifting mind I've trod
The high untrespassed sanctity of space,
Put out my hand and touched

THE FACE
OF GOD

High Flight by Pilot Officer Gillespie Magee Junior
No. 412 Squadron RCAF, killed on December 11, 1941.